



اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی تهران

بسمه تعالی

جناب آقای غلامرضا ملکی

معاون محترم مجلس، تشکلهای و امور اجتماعی اتاق تهران

با سلام،

بازگشت به نامه شماره ۱۴۰۴/۶۳۸۴/الف-د مورخ ۱۴۰۴/۰۴/۰۷ آن معاونت محترم، در خصوص برنامه‌ریزی راهبردی برای مواجهه فعالانه بخش خصوصی با پیامدهای بحران، نتیجه اقدامات صورت گرفته به شرح ذیل تقدیم میگردد:

۱. با توجه به ضرورت برنامه‌ریزی راهبردی برای مواجهه فعالانه بخش خصوصی با پیامدهای بحران، موضوع امنیت سایبری کسب‌وکارها پیش از این در اولویت بررسی این معاونت قرار گرفته و گزارش مستقلی با همین محور تهیه شده است. این گزارش با عنوان «راهنمای امنیت سایبری کسب‌وکارها در بحران»، بر مبنای استانداردهای بین‌المللی، راهکارهای عملیاتی برای حفاظت از داده‌ها و امنیت سایبری کسب‌وکارها ارائه می‌دهد. نسخه کامل این گزارش که به پیوست این نامه در دسترس است می‌تواند با تمرکز بر مخاطرات سایبری و الزامات تاب‌آوری زیرساخت‌های دیجیتال بخش خصوصی در وضعیت‌های بحرانی، مبنای عملکرد بنگاهها قرار گیرد.

۲. گزارش تخصصی منتشرشده توسط برنامه توسعه سازمان ملل (UNDP) با عنوان Responsible Business Conduct During War: Insights from Ukraine که در نامه فوق‌الذکر به آن اشاره شده، توسط این معاونت با عنوان «رفتار مسئولانه بنگاهها در شرایط جنگ؛ تجربه اوکراین و پیامدهای آن برای سیاست‌گذاری اقتصادی» ترجمه و آماده‌سازی شده است. نسخه ترجمه‌شده جهت ملاحظه و بهره‌برداری، به پیوست ارسال میگردد. یک نسخه از گزارشهای فوق، در وبسایت معاونت جهت دسترسی عموم بارگذاری شده و در پایان هر ماه نیز برای تشکلهای اقتصادی ارسال میگردد.

دیاکو حسینی

معاون مطالعات اقتصادی و آینده پژوهی

رونوشت:

جناب آقای دکتر فریدون وردی نژاد دبیر کل محترم اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی تهران - جهت استحضار

راهنمای امنیت سایبری کسب و کارها در بحران



معاونت مطالعات اقتصادی و آینده پژوهی
اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی تهران

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ



تهران؛ پایتخت تجارت ایران

معاونت مطالعات اقتصادی و آینده پژوهی

اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی تهران

راهنمای امنیت سایبری کسب و کارها در بحران

مرداد ۱۴۰۴

از طریق پست الکترونیکی زیر می توانید پیشنهادات و نظرات اصلاحی خود را به واحد مربوطه منعکس کنید:

Economic_research@tccim.ir

مواضع این گزارش، الزاماً مواضع اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی تهران نیست.

استفاده از مطالب این گزارش با ذکر منبع بلامانع است.

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
مقدمه.....	۴
۱- درک و ارزیابی ریسک در شرایط بحران.....	۵
۱-۱- شناخت سازمان کسب و کار و بستر آن.....	۶
۱-۲- شناخت نیازها و انتظارات طرف‌های ذی‌نفع.....	۷
۱-۳- ارزیابی ریسک امنیت اطلاعات و حریم خصوصی.....	۷
۲- برنامه‌ریزی و استراتژی برای تداوم و امنیت.....	۸
۲-۱- اهداف امنیت اطلاعات و حفظ حریم خصوصی.....	۱۰
۲-۲- برنامه‌ریزی مقابله با ریسک.....	۱۰
۲-۳- پیاده‌سازی و تقویت کنترل‌های کلیدی در شرایط جنگ.....	۱۱
۳- حفظ حریم خصوصی داده‌ها.....	۱۳
۳-۱- شرایط جمع‌آوری و پردازش PII.....	۱۴
۳-۲- تعهدات در قبال افرادی که داده‌های شخصی به آنها مربوط است.....	۱۵
۳-۳- حریم خصوصی بر اساس طراحی و پیش‌فرض.....	۱۵
۳-۴- اشتراک‌گذاری، انتقال و افشای PII.....	۱۶
۴- عملیات و تداوم کسب و کار در بحران.....	۱۶
۴-۱- برنامه‌ریزی و کنترل عملیاتی.....	۱۷
۴-۲- سیستم مدیریت تداوم کسب و کار.....	۱۸
۵- انطباق و بهبود مستمر.....	۱۸
۵-۱- الزامات قانونی و قراردادی.....	۱۹
۵-۲- بازبینی مستقل و حسابرسی داخلی.....	۱۹
۵-۳- بهبود مستمر.....	۲۰
۵-۴- عدم انطباق و اقدامات اصلاحی.....	۲۰
منابع.....	۲۰

مقدمه

بحران‌هایی مانند جنگ، حملات تروریستی، ناآرامی‌های سیاسی یا حملات زیرساختی نه تنها امنیت فیزیکی بلکه بنیان دیجیتال و اطلاعاتی کسب‌وکارها را نیز به شدت تحت تأثیر قرار می‌دهند. در چنین شرایطی، حفظ امنیت اطلاعات، حریم خصوصی داده‌ها و تداوم عملیات سازمانی فقط یک انتخاب اختیاری نیست. در واقع امنیت دیجیتال در بحران، ضرورتی حیاتی برای بقا و تاب‌آوری کسب‌وکارها و سازمان‌ها محسوب می‌شود.

این راهنما با تمرکز ویژه بر شرایط بحران، جنگ و اختلال‌های شدید ناشی از آن، به کسب‌وکارها و سازمان‌ها کمک می‌کند تا بر پایه استانداردهای بین‌المللی، اقدامات لازم برای محافظت از داده‌ها و تداوم فعالیت‌های حیاتی خود را طراحی و اجرا کنند. توصیه‌های ارائه‌شده در این سند، مبتنی بر برخی از استانداردهای معتبر جهانی در زمینه امنیت دیجیتال از جمله موارد زیر است:

۱. استاندارد سیستم مدیریت اطلاعات حریم خصوصی^۱ ISO/IEC 27701
۲. استاندارد سیستم مدیریت تداوم کسب‌وکار^۲ ISO/IEC 22301
۳. استاندارد سیستم مدیریت امنیت اطلاعات^۳ ISO/IEC 27001
۴. استاندارد فناوری اطلاعات - فنون امنیتی - آیین کار مدیریت امنیت اطلاعات^۴ ISO/IEC 27002
۵. استاندارد امنیت اطلاعات، امنیت سایبری و حفاظت از حریم خصوصی - راهنمای مدیریت ریسک‌های امنیت اطلاعات^۵ ISO/IEC 27005

این راهنما به‌گونه‌ای طراحی شده که برای سازمان‌ها با اندازه‌ها و حوزه‌های کاری مختلف و به‌ویژه کسب‌وکارهای بخش خصوصی کاربردی باشد. مطالب در پنج بخش تنظیم شده است و مباحثی از جمله «درک و ارزیابی ریسک»، «برنامه‌ریزی امنیتی»، «حفاظت از حریم خصوصی داده‌ها»، «تداوم عملیات در بحران» و «انطباق و بهبود مستمر» را پوشش می‌دهد.

هدف این راهنما، ارائه نقشه راهی عملیاتی در شرایط بحران برای حفظ امنیت دیجیتال کسب‌وکارهاست. البته رویکرد مطلوب این است که استانداردهای نام‌برده شده، در شرایط عادی به طور کامل در کسب‌وکارها پیاده‌سازی شوند. این راهنما، فقط خلاصه‌ای از مهم‌ترین نکات این استانداردها را که قابل اجرا در شرایط بحرانی هستند معرفی می‌کند. بنابراین برای اطلاعات بیشتر می‌توانید به آنها مراجعه کنید.

1- Privacy Information Management System (PIMS)
 2- Societal Security – Business Continuity Management Systems (BCMS)
 3- Information Security Management System (ISMS)
 4- Information Technology – Security Techniques - Code of Practice for Information Security Management
 5- Information Security, Cybersecurity and Privacy Protection – Guidance on Managing Information Security Risks

۱- درک و ارزیابی ریسک در شرایط بحران

در شرایط بحران، مانند جنگ یا حملات سایبری گسترده، نخستین گام برای حفظ امنیت و پایداری کسب‌وکار، شناسایی دقیق تهدیدها و ارزیابی ریسک‌های مرتبط است. این مرحله زیربنای اقدامات بعدی در مدیریت امنیت اطلاعات و حریم خصوصی است.

۱-۱- شناخت سازمان کسب‌وکار و بستر آن

۱-۱-۱- تعیین و ارزیابی مداوم عوامل داخلی و خارجی مرتبط

برای اینکه بتوانید در شرایط بحرانی به‌موقع واکنش نشان بدهید، لازم است یک گروه داخلی یا مشاور خارجی مشخص کنید که مسئول رصد و تحلیل منظم گزارش‌ها، بخشنامه‌های دولتی، تصمیمات قضایی جدید و تغییرات قوانین داخلی و بین‌المللی مرتبط با حفاظت از داده‌ها و عملیات تجاری باشد. این گروه باید به‌طور خاص، وضعیت امنیتی کشور، دستورالعمل‌های دفاع سایبری نهادهای دولتی و الزامات اضطراری مربوط به حفظ داده‌ها را بررسی کند.

۱-۱-۲- گسترش مفهوم «امنیت اطلاعات» به «امنیت اطلاعات و حفظ حریم خصوصی»

در همه سیاست‌ها، رویه‌ها و مستندات سیستم مدیریت امنیت اطلاعات (ISMS)، باید عبارت «امنیت اطلاعات» را با «امنیت اطلاعات و حفظ حریم خصوصی» جایگزین کنید و مطمئن شوید که این تغییر در سطح سازمان اطلاع‌رسانی شده و برای همه قابل درک است.

۱-۱-۳- شناسایی و مستندسازی دقیق نقش‌های مربوط به داده‌های هویت شخصی یا شناسایی‌کننده

اشخاص^۱

داده‌های هویت شخصی اطلاعاتی هستند که به تنهایی یا در ترکیب با سایر داده‌ها می‌توانند هویت یک فرد حقیقی را مشخص کنند. به عنوان مثال شماره ملی، شماره تلفن، آدرس ایمیل، IP، شماره کارت بانکی و غیره.

در هر فرآیند پردازش داده‌های شخصی، سازمان‌ها یا نقش «کنترل‌کننده» (به معنای تعیین‌کننده اهداف و ابزار پردازش) و یا نقش «پردازشگر» (به معنای انجام‌دهنده پردازش به نمایندگی از کنترل‌کننده) و یا به طور همزمان، هر دو نقش را دارند.

لازم است در فرآیند پردازش داده‌های شخصی در کسب‌وکارتان مشخص کنید که سازمان شما چه نقشی دارد یعنی کنترل‌کننده است یا پردازشگر یا هر دو. به عنوان مثال در یک فروشگاه اینترنتی بزرگ که

1- Personally Identifiable Information (PII)

واحدهای مختلفی دارد، یک واحد به طور ویژه در خصوص جمع‌آوری، نگهداری و بهره‌برداری از داده‌های مشتریان مانند سوابق خرید، علایق یا اطلاعات تماس تصمیم‌گیری می‌کند و بنابراین نقش کنترل‌کننده را دارد و واحد دیگری مسئول پیاده‌سازی سیاست‌های فنی مرتبط با حفاظت از داده‌ها مانند رمزنگاری، پشتیبان‌گیری یا مدیریت دسترسی است و در نتیجه، نقش پردازشگر را ایفا می‌کند. این مثالی از کسب‌وکاری است که همزمان هر دو نقش کنترل‌کننده و پردازشگر را دارد. اگر کسب‌وکار شما هر دو نقش را دارد، باید مسئولیت‌ها و اقدامات مربوط به هر نقش را به‌طور جداگانه تعریف و اجرا کنید.

با این حال، ممکن است کسب‌وکار شما در مقیاس کوچک‌تری فعالیت کند مثلاً یک فروشگاه اینترنتی کوچک که از خدمات ابری یک شرکت دیگر برای نگهداری داده‌های مشتریان استفاده می‌کند. این شما هستید که تصمیم می‌گیرید چه داده‌هایی جمع‌آوری شود، چگونه استفاده شود و برای چه مقاصدی به کار گرفته شود بنابراین، نقش شما کنترل‌کننده و نقش شرکت همکاران، پردازشگر است.

۱-۲- شناخت نیازها و انتظارات طرف‌های ذی‌نفع

۱-۲-۱- شناسایی فعال طرف‌های ذی‌نفع و تضاد منافع

فهرستی از همه طرف‌های ذی‌نفع مانند افرادی که داده‌های شخصی به آنها مربوط است، مشتریان، نهادهای ناظر، تأمین‌کنندگان و حتی رقبا تهیه کنید. در شرایط جنگی، مهاجمان را نیز به‌عنوان طرف ذی‌نفع اما با منافع متضاد در نظر بگیرید.

اگر شرکت بزرگی هستید لازم است یک گروه داخلی مثل تیم امنیت سایبری داخلی که می‌تواند زیرمجموعه یا متشکل از واحد فناوری اطلاعات باشد، باید به‌طور فعال فعالیت‌های مهاجمان یعنی گروه‌های سایبری دولت متخاصم، تروریست‌ها یا مزدوران سایبری را زیر نظر داشته باشد. اگر جزو شرکت‌های کوچک یا متوسط هستید یا به هر دلیلی نمی‌توانید چنین گروه داخلی را داشته باشید، لازم است در این زمینه از خدمات پیمانکاران یا مشاوران متخصص خارج از شرکت استفاده کنید. شناسایی شرکت‌های فعال در این زمینه و انعقاد قرارداد با پیمانکاران، امنیت شرکت را تقویت می‌کند. یکی از فعالیت‌های این تیم چه داخلی باشد چه پیمانکار خارجی، تحلیل اهداف این مهاجمان است تا کنترل‌های امنیتی را به‌شکلی طراحی کند که توانایی خنثی‌سازی تلاش‌های آنها را داشته باشد.

۱-۳- ارزیابی ریسک امنیت اطلاعات و حریم خصوصی

۱-۳-۱- تعریف و بازبینی مداوم معیارهای پذیرش ریسک

مدیر ارشد باید مشخص کند که در شرایط مختلف، از جمله بحران‌های جنگی، چه سطحی از ریسک برای سازمان قابل قبول است. این معیارها شامل آستانه‌های مشخص برای خسارت مالی، تأثیر بر عملیات و نقض حریم خصوصی می‌شود و باید به‌صورت منظم بازبینی و تأیید شوند.

۲-۳-۱- شناسایی جامع ریسک‌ها با تمرکز بر سناریوهای جنگی

با استفاده از رویکرد سناریومحور، باید سناریوهای واقعی و محتمل از حملات سایبری و فیزیکی در شرایط جنگ شناسایی و مستندسازی شوند. در ادامه، سه سناریو به عنوان سناریوهای فرضی معرفی می‌شوند.

حملات سایبری

- حمله DDoS^۱ به زیرساخت‌های حیاتی
- انتشار بدافزارهای تخریب‌گر یا باج‌افزار
- جاسوسی سایبری با هدف سرقت اطلاعات حساس
- دستکاری داده‌ها برای ایجاد اختلال در زنجیره تأمین یا عملیات مالی

تهدیدهای فیزیکی ناشی از جنگ

- آسیب به تأسیسات حیاتی (مانند مراکز داده یا دفاتر اصلی)
- قطعی گسترده و طولانی‌مدت برق یا شبکه

تهدیدهای انسانی

- خرابکاری توسط کارکنان ناراضی یا نفوذی
- اشتباه انسانی به دلیل استرس و خستگی کارکنان

۲-۳-۲- شناسایی و تحلیل منابع ریسک در شرایط جنگی

در این مرحله باید برای هر سناریو، منبع ریسک را مشخص کنید. برخی از منابع ریسک شامل موارد زیر است:

ریسک انسانی (عمدی و غیرعمدی)

- عمدی: کشورهای متخاصم، گروه‌های تروریستی یا مزدور سایبری، هکتیویست‌ها^۲
- غیرعمدی: اشتباه کارکنان

ریسک محیطی

ریسک محیطی مواردی همچون بلایای طبیعی یا خرابی زیرساخت‌ها در اثر حملات جنگی را در بر می‌گیرد.

۱- Distributed Denial of Service: حمله‌ای سایبری که با ارسال حجم زیادی از درخواست‌های جعلی، سیستم هدف را از کار می‌اندازد.

۲- هکتیویست (ترکیب Hacker و Activist) به هک‌رهای گفته می‌شود که برای اهداف سیاسی یا اجتماعی سیستم‌ها را هک می‌کنند.



ریسک فنی

ریسک فنی به نقص سیستم‌ها یا خرابی سخت‌افزارها اشاره دارد.

۴-۳-۱- تحلیل ریسک‌ها با ارزیابی پیامدها و احتمال وقوع

برای هر ریسک باید ارزیابی دقیقی از پیامدها انجام بدهید که شامل موارد زیر است:

- مالی (ضررها و جرایم)
- عملیاتی (اختلال خدمات یا زنجیره تأمین)
- شهرت (اعتماد مشتریان و آسیب به شهرت برند به دلیل نقض امنیت سایبری)
- قانونی (نقض مقررات به دلیل از بین رفتن امنیت سایبری و شکایت‌های احتمالی)

تأثیر ریسک‌ها بر حریم خصوصی افراد مرتبط با داده‌های شخصی به آنها مربوط است هم باید به‌طور خاص در نظر گرفته شود.

علاوه بر این، احتمال وقوع هر سناریو را با توجه به انگیزه و توان مهاجم، آسیب‌پذیری‌های موجود و اثربخشی کنترل‌های فعلی ارزیابی کنید. بهتر است این ارزیابی‌ها به‌صورت گروهی انجام شود تا دقت بیشتری داشته باشد.

۵-۳-۱- ارزیابی و اولویت‌بندی ریسک‌ها برای برنامه‌ریزی مقابله

مرحله پایانی این بخش، تحلیل نتایج ریسک با معیارهای پذیرش ریسک است تا مشخص شود کدام ریسک‌ها قابل‌قبول هستند و کدامیک نیاز به اقدام دارند. سپس ریسک‌ها را بر اساس اهمیت که ترکیبی از پیامد و احتمال را در نظر می‌گیرد، اولویت‌بندی کنید تا بتوانید منابع خود را روی مهم‌ترین تهدیدها متمرکز کنید.

۲- برنامه‌ریزی و استراتژی برای تداوم و امنیت

پس از شناسایی ریسک‌ها، گام بعدی طراحی برنامه‌ها و انتخاب راهبردهایی برای مقابله با تهدیدات و حفظ امنیت و تداوم فعالیت‌ها در شرایط بحران است. این مرحله شامل تعیین اهداف امنیتی و اجرای کنترل‌های مؤثر می‌شود.

۱-۲- اهداف امنیت اطلاعات و حفظ حریم خصوصی

۱-۱-۲- تعیین اهداف SMART

برای امنیت اطلاعات و حریم خصوصی، باید اهدافی مشخص^۱، قابل اندازه‌گیری^۲، دست‌یافتنی^۳، مرتبط^۴ و دارای زمان‌بندی^۵ تعیین کنید. از سرواژه انگلیسی این ویژگی‌ها کلمه SMART به معنای هوشمند از این ویژگی‌ها تشکیل می‌شود. در اینجا مثال‌هایی از اهداف اسمارت را با هم مرور می‌کنیم.

- حفظ دسترسی‌پذیری خدمات کلیدی آنلاین با ۹۵ درصد آپ‌تایم در طول بحران
- کاهش زمان شناسایی و پاسخ به حوادث امنیتی مربوط به داده‌های هویت شخصی به کمتر از ۲ ساعت

شما می‌توانید متناسب با سازمان و کسب‌وکارتان، اهداف خود را تعیین کنید. این اهداف باید محرمانگی، یکپارچگی، دسترسی‌پذیری اطلاعات و همچنین حفظ حریم خصوصی افراد را دربر بگیرند.

۲-۲- برنامه‌ریزی مقابله با ریسک

۱-۲-۲- انتخاب راهبردهای مقابله با ریسک

برای هر ریسک شناسایی شده، لازم است یکی از چهار راهبرد زیر را در نظر بگیرید:

- اجتناب از ریسک: به عنوان مثال جمع‌آوری برخی داده‌های حساس را متوقف کنید.
- کاهش ریسک: با اجرای کنترل‌ها، احتمال وقوع یا شدت اثر ریسک را کم کنید.
- پذیرش ریسک: اگر ریسک کم‌اهمیت یا هزینه کنترل آن زیاد است، آگاهانه آن را بپذیرید.
- انتقال ریسک: با اقداماتی شناسایی و عقد قرارداد با پیمانکاران متخصص در زمینه امنیت سایبری، خرید بیمه سایبری^۶ یا قرارداد با ارائه‌دهنده خدمات امن با تعهد سطح بالای خدمات^۷ بالا می‌توانید ریسک خود را منتقل کنید.

-
- 1- Specific
 - 2- Measurable
 - 3- Achievable
 - 4- Relevant
 - 5- Time-bound

۶- Cyber Insurance، برخی از شرکت‌های بیمه‌ای در ایران مانند بیمه سامان، بیمه ایران و بیمه سینا، اقدام به ارائه پوشش‌های بیمه‌ای مرتبط با تهدیدهای سایبری کرده‌اند. این پوشش‌ها شامل خسارات مالی ناشی از حملات سایبری، سرقت اطلاعات، اختلال در سیستم‌های اطلاعاتی و برخی آسیب‌های دیگر است. این پوشش‌ها در حال حاضر در سطح محدودی ارائه می‌شوند. (روزنامه دنیای اقتصاد، ۱۴۰۴/۰۱/۲۷، غفلت ایران از بیمه سایبری)

- 7- Service Level Agreement

۲-۲-۲- تعیین و دسته‌بندی کنترل‌ها

برای هر کنترل امنیتی، لازم است دلیل به‌کارگیری وضعیت اجرایی آن و ارتباطش با نیازهای سازمان مستند شود. سپس کنترل‌ها را در سه گروه زیر دسته‌بندی کنید:

- **پیشگیرانه:** جلوگیری از وقوع مشکل (به عنوان مثال با استفاده از فایروال^۱)
- **شناسایی‌کننده:** تشخیص وقوع مشکل (به عنوان مثال با استفاده از سیستم تشخیص نفوذ^۲)
- **اصلاحی:** کاهش پیامدها بعد از وقوع (به عنوان مثال با پشتیبان‌گیری^۳)

۲-۳- پیاده‌سازی و تقویت کنترل‌های کلیدی در شرایط جنگ

کنترل‌های امنیتی در چهار دسته کلی زیر قرار می‌گیرند:

۲-۳-۱- کنترل‌های سازمانی

- **سیاست‌های امنیتی:** سیاست‌های مدیریت دارایی‌های اطلاعاتی، مدیریت دسترسی و امنیت دیجیتال در بحران خود را بازبینی کنید. اگر چنین سیاستی در سازمان کسب‌وکار شما تعریف نشده است، آن را تدوین کنید. هدف از سیاست امنیت دیجیتال در بحران این است که روش مقابله با تهدیدهای جنگی مشخص شود.
- **مدیریت حوادث:** یک تیم واکنش سریع تشکیل دهید و مراحل شناسایی، طبقه‌بندی، پاسخ‌دهی و گزارش‌دهی به‌ویژه برای نقض داده‌های شخصی را تعریف کنید. این مراحل باید شامل جدول زمان‌بندی برای اطلاع‌رسانی به مراجع قانونی و افراد مربوط نیز باشد.
- **مدیریت تغییرات:** تغییرات را ثبت کنید تا قابل ردیابی باشند و در مواقع بحران، بتوان منشأ اختلال یا آسیب‌پذیری را به‌سرعت شناسایی کرد.
- **سرویس‌های اطلاعات تهدید^۴:** در سرویس‌های به‌روزرسانی اطلاعات تهدید عضو شوید، یا با نهادهای دولتی و خصوصی همکاری کنید تا هشدارهای امنیتی مرتبط با تهدیدات خاص، به‌ویژه در شرایط جنگ یا بحران، را دریافت کنید. شاید بتوان VirusTotal گوگل را یکی از انواع این سرویس‌ها دانست.

1- Firewall

۲- سیستم تشخیص نفوذ (IDS) Intrusion Detection System

3- Backup

4- Threat Intelligence

۲-۳-۲- کنترل‌های انسانی

- **آموزش و آگاهی‌بخشی:** جلسات آموزش‌های امنیت سایبری را به صورت منظم برگزار کنید. باید در این جلسات، سناریوهایی مانند حملات فیشینگ یا مهندسی اجتماعی^۱ مرتبط با موضوعات جنگی تمرین شود. علاوه بر این، کارکنان درباره پیامدهای قانونی و مالی نقض اطلاعات آگاه شوند.
- **شناسایی افراد کلیدی:** کارکنانی را شناسایی کنید که در شرایط بحرانی، توانایی حفظ آرامش، رعایت دقیق پروتکل‌ها و اتخاذ تصمیم‌های کم‌خطا را دارند. این افراد معمولاً در برابر فشار روانی مقاوم‌تر هستند و در مواقع بحران، خطای انسانی کمتری از آنها – که بنا به شرایط ممکن است اجتناب‌ناپذیر باشد – دیده می‌شود. حضور این افراد در تیم‌های کلیدی مدیریت بحران، واکنش سریع و امنیت اطلاعات به دلیل تسلط بر شرایط توصیه می‌شود.
- **بازبینی قراردادهای محرمانگی:** قراردادهای کارکنان، پیمانکاران و شرکا را با تأکید بر وظایف‌شان در شرایط اضطراری مورد بازبینی قرار دهید.
- **سیاست‌های دورکاری امن:** کارکنان را ملزم به استفاده از VPN کنید. احراز هویت چندعاملی را فعال کنید و دسترسی به دستگاه‌های شخصی مانند موبایل یا لپ‌تاپ کارکنان را کنترل کنید.

۲-۳-۳- کنترل‌های فیزیکی

- **حفاظت فیزیکی:** امنیت ساختمان‌ها را با موانع فیزیکی بیشتر، افزایش نیروهای حفاظتی و سخت‌گیری در ورود و خروج تقویت کنید.
- **مقابله با تهدیدهای محیطی:** اقدامات محافظتی در برابر آتش‌سوزی، سیل و آسیب‌های ناشی از جنگ را پیش‌بینی و لحاظ کنید.
- **دفع امن تجهیزات:** برای حذف یا نابودسازی مطمئن تجهیزات ذخیره‌سازی حاوی داده‌های حساس مثلاً انواع هارد، فلش و موبایل آمادگی داشته باشید.

۲-۳-۴- کنترل‌های فناوری

- **رمزنگاری:** برای همه داده‌های حساس در حال ذخیره یا انتقال و نیز مدیریت کلیدها^۲ به صورت متمرکز و امن رمزگذاری قوی انجام دهید.
- **مدیریت دسترسی:** اصل حداقل دسترسی^۳ را اجرا کنید و دسترسی‌های بلااستفاده را به صورت دوره‌ای حذف یا اصلاح کنید.

۱- Phishing & Social Engineering Attack، حملات فیشینگ و مهندسی اجتماعی با فریب کاربران از طریق ایمیل، پیامک یا تماس تلفنی،

اطلاعات حساس مانند رمز عبور یا کد تأیید آنها را دریافت می‌کنند.

۲- Key Management به نگهداری، توزیع و محافظت از کلیدهای رمزنگاری برای حفظ محرمانگی داده‌ها گفته می‌شود.

۳- Least Privilege یعنی هر فرد فقط به آنچه نیاز دارد دسترسی داشته باشد، نه بیشتر.

- **ظرفیت و افزونگی:**^۱ این مورد به توانایی سیستم برای مدیریت بار کاری و حفظ تداوم عملیات با استفاده از منابع اضافی در صورت خرابی اشاره دارد. لازم است ظرفیت سیستم‌ها را به صورت مداوم بررسی کنید و آنها را در شرایط بحران برای اهدافی مانند مقابله با DDoS آنها توسعه دهید. همچنین زیرساخت‌های جایگزینی را برای تضمین دسترسی حتی در صورت از کار افتادن بخشی از سیستم، پیاده‌سازی کنید.
- **محافظت در برابر بدافزار:** ابزارهای ضد بدافزار و سیستم‌های تشخیص/پاسخ نقطه پایانی^۲ را نصب، به‌روزرسانی و بر آنها نظارت کنید.
- **محافظت از نقاط پایانی^۳ در برابر تهدیدها:** برای حفاظت از دستگاه‌هایی مثل رایانه‌ها، لپ‌تاپ‌ها و موبایل‌هایی که به شبکه متصل می‌شوند، از ابزارهای امنیتی مانند آنتی‌ویروس‌های پیشرفته و سیستم‌های EDR استفاده کنید.
- **پشتیبان‌گیری:** استراتژی «۱-۲-۳» را در پشتیبان‌گیری اجرا کنید. این استراتژی می‌گوید ۳ نسخه پشتیبان، روی ۲ نوع رسانه و ۱ نسخه پشتیبان آفلاین/خارج از سایت تهیه کنید. نحوه بازیابی اطلاعات را تمرین کنید و مانور بازیابی اطلاعات برگزار کنید. نسخه‌های پشتیبان را به صورت جغرافیایی و ترجیحاً خارج از منطقه درگیری، پراکنده کنید یا به اصطلاح همه تخم مرغ‌هایتان را در یک سبد نچینید و نسخه‌های پشتیبان را در یک مکان متمرکز نگه ندارید.
- **ثبت و پایش:** رویدادهای سیستمی را به صورت متمرکز ثبت کنید. همچنین لازم است این اطلاعات به صورت مداوم برای تشخیص رفتارهای غیرعادی، پایش شوند. علاوه بر این لاگ‌ها^۴ را حفظ کنید چرا که ممکن است برای تحلیل‌های قضایی در آینده مورد استفاده قرار بگیرند.
- **امنیت شبکه:** شبکه را برای حفاظت از سیستم‌های حیاتی، استفاده از فایروال‌های پیشرفته و سیستم‌های تشخیص و پیشگیری^۵ نفوذ را جداسازی کنید.
- **امنیت در توسعه:** در چرخه توسعه نرم‌افزار اصل «حریم خصوصی بر اساس طراحی»^۶ را اجرا کنید. یعنی حریم خصوصی افراد را از همان مراحل اولیه طراحی سیستم‌ها، فرایندها و نرم‌افزارها در نظر بگیرید نه اینکه بعداً به آن اضافه کنید. همچنین دقت داشته باشید محیط‌های توسعه، تست و تولید نرم‌افزارها را جداسازی کنید.

1- Capacity and Redundancy

۲- Endpoint Detection and Response (EDR): ابزارهایی که رفتار دستگاه‌ها مثلاً لپ‌تاپ کارکنان را بررسی می‌کنند و می‌توانند به تهدیدها واکنش سریع داشته باشند.

۳- Endpoints یا نقاط پایانی به دستگاه‌هایی مانند رایانه، لپ‌تاپ یا تلفن همراه گفته می‌شود که با اتصال به شبکه امکان تبادل داده را دارند.

۴- Logs: گزارش رویدادهای سیستم که می‌تواند شامل مواردی همچون چه کسی، چگونه و از کجا به سیستم وارد شده است، باشد.

۵- سامانه‌های تشخیص نفوذ (IDS) و پیشگیری از نفوذ (IPS) Intrusion Prevention System ابزارهایی هستند که با رصد ترافیک شبکه، تهدیدهای احتمالی را شناسایی می‌کنند. IDS هشدار می‌دهد و IPS به‌طور خودکار جلوی تهدید را می‌گیرد.

6- Privacy by Design

• **داده‌های آزمایشی:** داده‌های واقعی افراد در فرآیندهای آزمایش استفاده نکنید. اگر ناچار به استفاده از داده‌های ناشناس هستید، آنها را ناشناس‌سازی^۱ یا جایگزین^۲ کنید و همان سطح امنیت محیط تولید را رعایت کنید. ناشناس‌سازی به معنای حذف همه اطلاعات شناسایی‌کننده بدون امکان بازگشت است. جایگزین کردن نیز به جایگزینی اطلاعات شناسایی‌کننده با رمز یا کد اشاره دارد که در صورت وجود کلید برای بازگشایی این رمزها، قابل بازگشت است.

۳- حفظ حریم خصوصی داده‌ها

در شرایط بحرانی، حفاظت از داده‌های شخصی اهمیت ویژه‌ای پیدا می‌کند. اجرای چارچوب مدیریت اطلاعات شناسایی‌کننده شخصی^۳ به کسب‌وکار شما کمک می‌کند از حقوق افراد مرتبط با داده‌ها حفاظت و از ریسک‌های قانونی و آسیب به شهرت جلوگیری کنید.

چارچوب مدیریت داده‌های شناسایی‌کننده شخصی مجموعه‌ای از سیاست‌ها، فرایندها و کنترل‌های سازمان‌یافته است که با هدف حفاظت از داده‌های شناسایی‌کننده شخصی (PII) و اطمینان از رعایت اصول حریم خصوصی افراد، در یک سازمان پیاده‌سازی می‌شود.

۳-۱- شرایط جمع‌آوری و پردازش PII

۳-۱-۱- مستندسازی هدف و مبنای قانونی

برای هر نوع داده شخصی که جمع‌آوری یا پردازش می‌کنید، باید هدف مشخص و مبنای قانونی آن را مانند رضایت صریح، الزامات قراردادی، تعهدات قانونی یا منافع مشروع، به‌طور شفاف مستند کنید. ممکن است در صورت نیاز این اسناد را در اختیار نهادهای ناظر قرار دهید.

۳-۱-۲- مدیریت رضایت افرادی که داده‌های شخصی به آنها مربوط است

لازم است فرآیندی استاندارد برای گرفتن، ثبت، به‌روزرسانی یا لغو رضایت افراد مرتبط با داده‌های شخصی پیاده‌سازی کنید. مهم است که لغو رضایت به همان سادگی گرفتن رضایت باشد. برای مثال اگر رضایت افراد را در یک فرم یا یک تیک به صورت آنلاین دریافت می‌کنید، امکان لغو آنلاین را هم فراهم کنید.

مثال‌هایی از این نوع رضایت افراد، در تکمیل انواع پرسشنامه‌های آنلاین است. مثلاً اگر یک فروشگاه اینترنتی، هنگام ثبت نام کاربر، گزینه جداگانه‌ای با متن «با جمع‌آوری و ذخیره اطلاعات جست‌وجوهای من

1- Anonymization

2- Pseudonymization

3- PIMS – Privacy Information Management System

برای ارائه خدمات بهتر موافق هستیم» نمایش بدهد و کاربر به انتخاب خود آن را انتخاب کند، دریافت رضایت رخ داده است و لغو آن نیز باید به سادگی در صفحه کاربر قابل دسترسی باشد.

۳-۱-۳- ارزیابی تأثیر بر حریم خصوصی^۱

پیش از اجرای هر پروژه جدید یا تغییر مهم در فرآیندهای موجود که شامل پردازش داده‌های شخصی است، باید تأثیر آن را بر حریم خصوصی ارزیابی کنید. این ارزیابی به شناسایی و کاهش ریسک‌های مرتبط با حریم خصوصی کمک می‌کند.

۳-۱-۴- قراردادهای سخت‌گیرانه با پردازشگران داده

قراردادهایی که با پیمانکاران یا پردازشگرهای داده امضا می‌کنید باید شامل بندهای الزام‌آور و دقیق درباره امنیت و حفظ حریم خصوصی باشد. این قراردادهای توافق‌نامه‌هایی هستند که بین سازمان (کنترل‌کننده داده) و پیمانکاران یا شرکت‌هایی که داده‌ها را پردازش می‌کنند (پردازشگران داده) امضا می‌شوند.

هدف اصلی این قراردادها تضمین این است که پردازشگر داده‌ها، الزامات امنیتی و حریم خصوصی را به‌طور دقیق و کامل رعایت کند. شما می‌توانید این الزامات را بر اساس پیوست B استاندارد ISO/IEC 27701 تنظیم کنید.

۳-۱-۵- مستندسازی سوابق پردازش داده‌های هویتی شخصی

یک فهرست موجودی پردازش برای داده‌های شناسایی‌کننده اشخاص ایجاد کنید که شامل نوع داده، هدف، گروه‌های مرتبط و اقدامات امنیتی مربوط به آن باشد. این فهرست باید همیشه به‌روز شود و آماده ارائه به نهادهای ناظر باشد.

۳-۲- تعهدات در قبال افرادی که داده‌های شخصی به آنها مربوط است

۳-۲-۱- احترام به حقوق افراد

سازوکارهایی ساده، قابل دسترسی و شفاف ایجاد کنید تا افراد بتوانند حقوق خود را اجرا کنند: مثلاً دسترسی به داده‌ها، اصلاح یا حذف آنها، اعتراض به پردازش یا درخواست انتقال. لازم است یک نقطه تماس مشخص برای رسیدگی به این درخواست‌ها تعیین شود، که با شیوه جمع‌آوری داده‌ها هماهنگ باشد.

۳-۲-۲- اطلاع‌رسانی به دریافت‌کنندگان ثالث در صورت تغییر

اگر داده‌های فردی به درخواست شخص تغییر یا حذف شود، باید فرآیندی وجود داشته باشد که این تغییرات را به تمام دریافت‌کنندگان ثالث نیز اطلاع بدهد. حفظ ارتباط مؤثر با این طرف‌ها ضروری است.

۳-۳- حریم خصوصی بر اساس طراحی و پیش‌فرض

۳-۳-۱- حداقل‌سازی داده و تنظیمات پیش‌فرض ایمن

در طراحی سیستم‌ها و فرآیندها، باید تضمین شود که فقط مقدار حداقلی از داده‌های شخصی موردنیاز جمع‌آوری و پردازش شود. همچنین تنظیمات پیش‌فرض هر سیستم باید در راستای حفظ حریم خصوصی باشد.

۳-۳-۲- تضمین دقت و کیفیت داده‌های شخصی

باید سازوکاری وجود داشته باشد که از صحت، کامل بودن و به‌روز بودن داده‌های شخصی در تمام مدت نگهداری آنها اطمینان حاصل شود. علاوه بر این، باید روندی برای اصلاح خطاها یا رسیدگی به درخواست‌های اصلاحی افراد تعریف شده باشد.

۳-۳-۳- صرفه‌جویی در داده

اهداف مشخصی برای کاهش جمع‌آوری و نگهداری داده تعیین کنید. مثلاً در مواقعی که نیازی به اطلاعات کامل نیست، از تکنیک‌هایی مانند نام‌مستعارسازی یا ناشناس‌سازی استفاده کنید.

۳-۳-۴- مدیریت نگهداری و حذف امن داده‌ها

برای نگهداری داده‌های شخصی، جدول زمانی مشخصی بر اساس الزامات قانونی، نظارتی و تجاری تهیه کنید. همچنین، باید فرآیند مستندی برای حذف ایمن داده‌ها، از جمله فایل‌های موقت وجود داشته باشد. این فرآیند باید تضمین کند که داده‌ها به‌صورت غیرقابل بازیابی حذف شوند؛ به‌ویژه در شرایط بحرانی که خطر افتادن اطلاعات به دست دشمن وجود دارد.

۳-۳-۵- امنیت در انتقال داده‌ها

هنگام ارسال داده‌های شخصی از طریق شبکه، باید از روش‌هایی مانند رمزنگاری، کنترل دسترسی و ثبت وقایع استفاده شود تا امنیت انتقال تضمین شود و داده‌ها فقط به مقصد موردنظر برسند.

۴-۳- اشتراک‌گذاری، انتقال و افشای PII

۴-۳-۱- مستندسازی مبنای انتقال بین‌المللی

اگر قصد دارید داده‌های شخصی را به خارج از کشور یا به سیستم‌های حقوقی دیگر منتقل کنید، باید مبنای قانونی این انتقال را مشخص و مستند کنید. کسب‌وکارها باید مشخص کنند که داده‌ها به کدام کشورها یا سازمان‌های بین‌المللی ارسال می‌شود و این اطلاعات را به مشتریان اطلاع دهند.

۳-۴-۲- ثبت سوابق همه انتقال‌ها و افشاها

برای همه موارد انتقال یا افشای داده‌های شخصی، یک دفتر ثبت دقیق نگهداری کنید که شامل این اطلاعات باشد: چه داده‌ای، به چه کسی، در چه زمانی و با چه مجوزی منتقل شده است. درخواست‌های قانونی مراجع قضایی یا امنیتی هم مشمول ثبت در دفتر هستند.

۳-۴-۳- شفافیت در استفاده از پیمانکاران فرعی

باید مشتریان خود را قبل از اینکه پیمانکاران فرعی در پردازش داده‌های شخصی شروع به کار کنند، از این موضوع مطلع کنید. اطمینان حاصل کنید که قرارداد با این پیمانکاران، آنها را ملزم به رعایت الزامات امنیتی و حریم خصوصی، حتی سخت‌گیرانه‌تر از استانداردهای داخلی شما، کند.

۴- عملیات و تداوم کسب‌وکار در بحران

در میانه بحران، حفظ تداوم فعالیت‌های کلیدی کسب‌وکار شما حیاتی است. به همین دلیل با برنامه‌ریزی عملیاتی و ایجاد ساختارهای واکنش سریع می‌توانید توقف عملیات کاری را کاهش و آمادگی سازمان در برابر اختلال‌ها را افزایش دهید.

۴-۱- برنامه‌ریزی و کنترل عملیاتی

۴-۱-۱- تعریف و کنترل فرایندهای حیاتی

باید برای همه فرایندهای عملیاتی، به‌ویژه آنهایی که با داده‌های شناسایی‌کننده اشخاص سروکار دارند، معیارهای عملکرد و کنترل را مشخص کنید. مستندسازی دقیق این فرایندها و ثبت تغییرات اعم از برنامه‌ریزی‌شده و ناخواسته کمک می‌کند عملیات کسب‌وکارتان به‌درستی و با کمترین اختلال انجام شود.

۴-۱-۲- مدیریت دقیق برون‌سپاری‌ها

در شرایط بحران، باید بر فرایندهای برون‌سپاری‌شده‌ای که به امنیت اطلاعات و داده‌های شخصی مربوط هستند، نظارت سخت‌گیرانه‌تری اعمال کنید. این نظارت‌ها شامل بازبینی مداوم عملکرد تأمین‌کنندگان و ارزیابی ریسک‌های ناشی از وابستگی به آنها است.

۲-۴- سیستم مدیریت تداوم کسب و کار^۱

۲-۴-۱- توسعه BCMS متناسب با شرایط جنگ

هدف اصلی سیستم مدیریت تداوم کسب و کار محافظت از کسب و کار در برابر حوادث مخرب، کاهش احتمال وقوع آنها، آمادگی برای واکنش و بازیابی از آنهاست. در این چارچوب، باید «جنگ» صراحتاً به عنوان یک سناریوی کلیدی در نظر بگیرد.

۲-۴-۲- ایجاد ساختار واکنش سریع و ارتباطات اضطراری

- **ساختار واکنش:** یک تیم مدیریت بحران با مسئولیت‌ها و نقش‌های مشخص (مانند مسئول فنی، مسئول ارتباطات و مسئول حقوقی) تشکیل دهید. آستانه‌هایی برای فعال‌سازی برنامه‌های BCMS، مانند وقوع حمله سایبری، هشدارهای امنیتی دولتی یا تخریب فیزیکی زیرساخت‌ها، تعریف کنید.
- **ارتباطات اضطراری:** فرآیندهایی برای شناسایی فوری حادثه، پایش مداوم آن و مدیریت ارتباطات داخلی و خارجی تدوین کنید. این موارد شامل استفاده از مسیرهای ارتباطی جایگزین (برای شرایطی که شبکه اصلی قطع است)، دریافت هشدارهای رسمی از نهادهای ملی یا منطقه‌ای و مدیریت ارتباط با رسانه‌ها می‌شود.

۲-۴-۳- برنامه‌های تداوم با جزئیات عملیاتی

- باید برای سناریوهای خاص مرتبط با جنگ، مانند از دست رفتن ساختمان و دفتر کار، قطعی اینترنت یا عدم دسترسی به پرسنل، برنامه‌های مشخصی تدوین کنید که هر برنامه باید شامل موارد زیر باشد:
- اهداف بازیابی زمان (RTO^2) و بازیابی داده (RPO^3) یعنی حداکثر زمانی که می‌توان سیستم را بعد از بحران غیرفعال نگه داشت و میزان داده‌ای که می‌توان در صورت بحران از دست داد.
 - برنامه ارتباط با رسانه‌ها، شامل بیانیه‌های آماده و تعیین سخنگویان رسمی کسب و کار شما

۲-۴-۴- رویه‌های بازیابی و بازگشت به وضعیت عادی

پس از پایان بحران، باید گام‌های روشنی برای بازگرداندن عملیات به حالت عادی داشته باشید. این گام‌ها شامل بازیابی سیستم‌ها و داده‌ها از نسخه‌های پشتیبان، اطمینان از صحت و یکپارچگی اطلاعات و راه‌اندازی مجدد فرایندهای حیاتی هستند.

1- Business Continuity Management System (BCMS)

2- Recovery Time Objective

3- Recovery Point Objective

۴-۲-۵- تمرین و به‌روزرسانی منظم برنامه‌ها

برنامه‌های تداوم کسب‌وکار را به‌طور منظم از طریق تمرین‌های واقع‌بینانه مثلاً به‌صورت فصلی یا سالانه آزمایش کنید. این تمرین‌ها باید همه ذی‌نفعان اصلی کسب‌وکار شما را از جمله کارکنان، تأمین‌کنندگان و حتی مشتریان کلیدی را درگیر کند. پس از هر تمرین، باید گزارش‌هایی برای مستندسازی تجربیات و بهبود طرح‌ها تهیه کنید.

۵- انطباق و بهبود مستمر

کسب‌وکار شما باید فرایندی مداوم برای شناسایی، ارزیابی و به‌روزرسانی الزامات قانونی، نظارتی و قراردادی مربوط به امنیت اطلاعات و حریم خصوصی داشته باشد. برای این منظور لازم است الزامات قانونی و قراردادی به صورت مستمر رصد و در صورت نیاز به‌روز شوند.

۵-۱- الزامات قانونی و قراردادی

۵-۱-۱- رصد و به‌روزرسانی فعال الزامات

فرایند رصد و به‌روزرسانی به‌ویژه در شرایط بحرانی مانند وضعیت اضطراری یا تغییر مقررات در زمان جنگ باید فعال‌تر و دقیق‌تر شود. همچنین باید پیامدهای احتمالی عدم انطباق، مانند جریمه‌های مالی، آسیب به شهرت سازمان یا محرومیت از فعالیت در برخی بازارها را به‌درستی شناسایی کنید و در ارزیابی ریسک‌های کلی کسب‌وکارتان در نظر بگیرید.

۵-۲- بازبینی مستقل و حسابرسی داخلی

۵-۲-۱- بازبینی مستقل

در بازه‌های زمانی مشخص یا در صورت تغییرات مهم، لازم است بازبینی‌هایی مستقل از مدیریت امنیت اطلاعات و اجرای سیاست‌ها را انجام دهید. این بازبینی‌ها می‌توانند توسط کارشناسان داخلی غیروابسته یا نهادهای ثالث انجام شوند تا دیدگاهی بی‌طرف و دقیق از وضعیت کنونی کسب و کار شما ارائه دهند.

۵-۲-۲- حسابرسی داخلی

لازم است برای سیستم‌های مدیریتی خود از جمله مدیریت امنیت اطلاعات،^۱ مدیریت حریم خصوصی اطلاعات^۲ و مدیریت تداوم کسب‌وکار^۳، برنامه‌ای مستند برای حسابرسی داخلی داشته باشید. تمرکز این

1- Information Security Management System (ISMS)

2- Privacy Information Management System (PIMS)

3- Business Continuity Management System (BCMS)

حسابرسی‌ها باید بر کنترل‌های مهم، به‌ویژه آنهایی باشد که به سناریوهای بحرانی مانند جنگ مرتبط هستند. نتایج این حسابرسی‌ها را به مدیران ارشد گزارش دهید تا بر اساس آنها تصمیم‌گیری مؤثر انجام شود.

۵-۳- بهبود مستمر

۵-۳-۱- بازنگری مداوم سیستم‌های مدیریتی

برای حفظ کارایی و اثربخشی، باید سیستم‌های مدیریتی مانند ISMS، PIMS و BCMS را به‌طور منظم از نظر تناسب، کفایت و عملکرد بازنگری کنید. این بازنگری‌ها می‌توانند از طریق جلسات مدیریتی، بررسی شاخص‌های عملکرد یا تحلیل حوادث انجام شوند.

۵-۳-۲- تحلیل درس‌آموخته‌ها

پس از هر حادثه امنیتی یا حتی موقعیت‌هایی که به‌طور بالقوه می‌توانستند حادثه‌ساز شوند که به آنها Near Miss^۱ گفته می‌شود، باید تحلیلی جامع از درس‌آموخته‌ها انجام دهید. نتایج این تحلیل‌ها برای تقویت کنترل‌ها، اصلاح رویه‌ها و بهبود پاسخ به حوادث مشابه در آینده برای کسب‌وکار شما قابل استفاده هستند.

۵-۳-۳- پایش فعال عوامل مؤثر بر ریسک‌ها

سیستمی برای پایش مداوم عواملی مانند ارزش دارایی‌ها، تهدیدهای جدید، آسیب‌پذیری‌های شناسایی‌شده و تغییرات در احتمال وقوع آنها پیاده‌سازی کنید. این پایش کمک می‌کند تهدیدات احتمالی را زودتر شناسایی کنید و اقدامات مقابله‌ای را با سرعت و اثربخشی بیشتری اجرا کنید.

۵-۴- عدم انطباق و اقدامات اصلاحی

۵-۴-۱- واکنش سریع به عدم انطباق‌ها

در صورت بروز هرگونه عدم انطباق، مانند ضعف در یک کنترل امنیتی یا تخطی از یک سیاست، باید بلافاصله اقدامات کنترلی و اصلاحی را انجام دهید تا اثرات آن کاهش یابد.

۵-۴-۲- تحلیل ریشه‌ای^۲ و اصلاح مؤثر

برای هر مورد عدم انطباق، باید علل اصلی آن را شناسایی کنید و اقداماتی مؤثر برای جلوگیری از تکرار آن را در آینده طراحی و اجرا کنید. همچنین ضروری است اثربخشی این اقدامات اصلاحی را به‌طور منظم ارزیابی کنید و در صورت لزوم آنها را بازنگری کنید.

۱- رخدادی که می‌توانست منجر به آسیب، خسارت یا نقض امنیت شود، اما به هر دلیلی اتفاق نیافتاده است.

2- Root Cause Analysis



منابع

1. ISO/IEC 27701: Privacy Information Management System (PIMS)
2. ISO/IEC 22301: Societal Security – Business Continuity Management Systems (BCMS)
3. ISO/IEC 27001: Information Security Management System (ISMS)
4. ISO/IEC 27002: Information Technology – Security Techniques – Code of Practice for Information Security Controls
5. ISO/IEC 27005: Information Security, Cybersecurity and Privacy Protection – Guidance on Managing Information Security Risks



تهران؛ پایتخت تجارت ایران

رفتار مسئولانه بنگاه‌ها در شرایط جنگ

تجربه اوکراین و پیامدهای آن برای سیاست‌گذاری اقتصادی



معاونت مطالعات اقتصادی و آینده‌پژوهی

اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی تهران

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ



تهران؛ پایتخت تجارت ایران

معاونت مطالعات اقتصادی و آینده پژوهی

اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی تهران

رفتار مسئولانه بنگاه‌ها در شرایط جنگ تجربه اوکراین و پیامدهای آن برای سیاست‌گذاری اقتصادی

ترجمه‌ای از گزارش

Responsible Business Conduct During War: Context Assessment Study in Ukraine

منتشر شده توسط برنامه توسعه سازمان ملل متحد (UNDP)

مرداد ۱۴۰۴

از طریق پست الکترونیکی زیر می‌توانید پیشنهادهای و نظرات اصلاحی خود را به واحد مربوطه منعکس کنید:

Economic_research@tccim.ir

مواضع این گزارش، الزاماً مواضع اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی تهران نیست.

استفاده از مطالب این گزارش با ذکر منبع بلامانع است.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۲	خلاصه اجرایی
۵	مقدمه
۱۲	۱- پیشرفت‌های کسب‌وکار و حقوق بشر قبل از آغاز جنگ
۱۶	۲- دستورالعمل کسب‌وکار و حقوق بشر در زمان جنگ اوکراین
۱۷	۲-۱- اوضاع اقتصادی و اجتماعی در اوکراین
۱۹	۲-۲- کسب‌وکار و حقوق بشر در سطح ملی
۲۱	۲-۳- تأثیر جنگ بر وضعیت کسب‌وکارها در اوکراین
۲۷	۲-۴- مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها در دوران جنگ
۲۹	۲-۵- بررسی یکی از موارد حوزه صنعت
۳۰	۲-۵-۱- مطالعه موردی صنعت: کشاورزی
۳۱	۲-۵-۲- مورد صنعتی: خرده‌فروشی
۳۳	۲-۵-۳- مورد صنعتی: بخش فناوری اطلاعات
۳۳	۲-۶- کالاهای و خدمات اساسی
۳۹	۳- مسائل برجسته حقوق بشری
۴۰	۳-۱- افراد آسیب‌پذیر و تبعیض
۴۲	۳-۲- مسائل حقوق کار
۴۵	۳-۳- حقوق زیست‌محیطی
۴۶	۳-۴- دسترسی به انرژی
۴۸	۴- افزایش دقت در رعایت مسائل حقوق بشری
۴۹	۴-۱- برنامه تداوم کسب‌وکار
۵۱	۴-۲- انتقال کسب‌وکار
۵۲	۴-۳- پاسخ‌های امنیتی افراد
۵۷	۵- دسترسی به راه‌حل‌های جبرانی در زمان جنگ
۵۸	۵-۱- راهکارهای جبرانی دولتی
۵۹	۵-۲- راهکارهای جبرانی غیرقضایی
۶۱	۵-۳- سازوکارهای شکایت

۶۱	۶- نتیجه‌گیری و توصیه‌ها
۶۳	۶-۱- توسعه کسب‌وکار و حقوق بشر پیش از جنگ
۶۳	۶-۲- دستور کار مربوط به حوزه کسب‌وکار و حقوق بشر در زمان جنگ اوکراین
۶۴	۶-۳- مشکلات و چالش‌ها
۶۴	۶-۴- دقت نظر در مراعات مسائل حقوق بشری در زمان جنگ
۶۵	۶-۵- پیشبرد مسئولانه کسب‌وکار در زمان جنگ
۶۶	۶-۶- توصیه‌ها
۶۷	۶-۶-۱- به دولت
۶۷	۶-۶-۲- به شرکت‌ها
۶۸	۶-۶-۳- به جامعه مدنی و فعالان حقوق بشر
۶۹	پیوست ۱: روش تحقیق
۷۳	پیوست ۲: پرسشنامه‌ها و نتایج نظرسنجی نمونه جامعه‌شناسی کل اوکراین
۸۴	پیوست ۳: روش کار بحث‌های گروه تمرکز

رفتار مسئولانه بنگاه‌ها در شرایط جنگ تجربه اوکراین و پیامدهای آن برای سیاست‌گذاری اقتصادی

این متن بخشی از گزارش رفتار مسئولانه کسب و کارها و حقوق بشر آکادمی است، که با حمایت دولت ژاپن در قالب پروژه زیر تهیه شده است:

«ترویج رفتار مسئولانه در میان کسب و کارها در کشورهایی که شرکت‌های ژاپنی در آن فعالیت می‌کنند، با تمرکز بر افزایش دقت در مراعات مسائل حقوق بشری در زنجیره‌های تأمین جهانی و بهره‌گیری از اصول بازسازی عادلانه کسب‌وکارها و حقوق بشر سازمان ملل».

برای کسب اطلاعات بیشتر در این زمینه نگاه کنید به www.undp.org/rolhr/bhr-academy

نویسندگان:

دکتر الناز اوارووا، دانشیار و رئیس آزمایشگاه بین‌المللی کسب‌وکار و حقوق بشر دانشگاه ملی حقوق یاروسلاو مودری (خارکوف، اوکراین)؛ پژوهشگر مهمان دانشگاه واگنینگن.

مارینا ساپریکینا، مشاور مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها و کسب‌وکارها و حقوق بشر، رئیس سازمان مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها و کسب‌وکارها و حقوق بشر اوکراین، کارشناس ارشد مدیریت کسب‌وکار اجرایی (دانشگاه شفیلد، مدرسه برتر کسب‌وکار انگلستان در رشته بازاریابی)، مشاور سازمان توسعه صنعتی سازمان ملل (یونیدو)، استاد آکادمی بین‌المللی لندن.

حمایت‌ها و درون‌داد پژوهش:

سویتلانا کولی‌شکو، رهبر تیم حقوق بشر برنامه توسعه سازمان ملل در اوکراین.
دکتر الناز میتنیگ، تحلیلگر پروژه ملی کسب‌وکار و حقوق بشر برنامه توسعه سازمان ملل اوکراین.

مسئولیت نظرات بیان‌شده در این گزارش بر عهده نویسندگان است و لزوماً نمایانگر نظرات دولت ژاپن، سازمان ملل، برنامه توسعه سازمان ملل، یا کشورهای عضو سازمان ملل نیست.

خلاصه اجرایی

در این گزارش پیامدهای رویکردی که دولت و شرکتها در جریان تهاجم روسیه به اوکراین در حوزه کسب و کار و حقوق بشر در اوکراین اتخاذ کرده‌اند بررسی شده است. این مطالعه بازه زمانی بین فوریه ۲۰۲۲ تا مارس ۲۰۲۳ را پوشش می‌دهد و وضعیت حقوق بشری شرکتها و تاثیر آنها بر اوضاع صاحبان حقوق و نیز وضعیت درگیری را توضیح می‌دهد و راه‌حلهایی برای مقابله با چالش‌های افزایش دقت برای مراعات مسائل حقوق بشری معرفی می‌کند. این گزارش بر اساس نتایج دو مرتبه مطالعه نمونه جامعه‌شناسی کل اوکراین (بحث‌های گروه تمرکز و مصاحبه با خبرگان) تاثیر راه‌حل‌های دولتی و غیر دولتی، به ویژه ساز و کارهای رسیدگی به شکایات را در مسیر پیشگیری از بروز موارد نقض حقوق بشر در زمینه کسب و کار در دوران جنگ ارزیابی می‌کند. مواردی از اجرای رویکرد کسب و کار و حقوق بشر توسط شرکتها نیز در این گزارش آمده است.

کسب و کارها در دوران جنگ و درگیری هیچ وقت بی‌طرفانه عمل نمی‌کنند و همواره بر وضعیت درگیری تاثیر دارند. شرکت‌های بین‌المللی و اوکراینی باید از زمان آغاز درگیری‌ها در سال ۲۰۱۴ (که در فوریه سال ۲۰۲۲ به جنگی تمام‌عیار تبدیل شد) مسئولیت‌های اجتماعی و حقوق بشری بیشتری را می‌پذیرفتند. اعمال می‌کردند. به همین جهت توان شرکتها در مقابله با چالش‌های کسب و کار و حقوق بشر بستگی به چندین عامل دارد:

- وابستگی صنعتی (به حوزه خدمات یا حوزه تولید)،
- ابعاد شرکت (شرکت‌های بزرگ که منابع بیشتری دارند، از شرکت‌های کوچک و متوسط در این زمینه کارایی بیشتری داشتند)،
- موقعیت دفاتر و مراکز تولید (در سه حوزه، اعم از مناطق خارج از کنترل دولت اوکراین، مناطق میزبان درگیری و مناطق امن).

اصلی‌ترین نکاتی که باید به آنها اشاره شود عبارتند از:

۱. با وجود درگیری‌هایی که در سال ۲۰۱۴ در اوکراین آغاز شد و در فوریه ۲۰۲۲ به جنگی تمام‌عیار تبدیل شد، تاثیر کسب و کارها بر اوضاع درگیری‌ها و مسائل حقوق بشری ناشی از آن چندان مورد توجه قرار نگرفت (فصل ۱).
۲. قبل از جنگ، بیشتر شرکت‌های اوکراینی درک صحیحی از مفهوم کسب و کار و حقوق بشر نداشتند و به لحاظ عملی در کاربرد این مفاهیم ماهر نبودند. از مفهوم افزایش دقت برای مراعات مسائل حقوق بشری بی‌اطلاع بودند و در زمینه حقوق بشر بر اساس امیال و تصورات خود عمل می‌کردند (فصل ۱).

۳. شرکت‌ها از رویکرد کسب‌وکار و حقوق بشر، در آغاز حمله تمام‌عیار روسیه به اوکراین در فوریه ۲۰۲۲ کاملاً بی‌اطلاع بودند، در حالی که در آن زمان ضرورت مراعات رفتار مسئولانه و شناسایی، ارزیابی و اولویت‌بندی مسائل حقوق بشری از سوی کسب‌وکارها بسیار بالا بود (فصل ۱).
۴. دولت اوکراین هیچ توصیه‌ای در زمینه عملکرد مسئولانه در مناطق خارج از کنترل دولت و مناطق جنگی، یا بازگشت به مناطق تحت کنترل دولت، یا خروج مسئولانه از آن مناطق به شرکت‌ها نکرد. در زمینه نحوه فعالیت در دوران جنگ، یا در زمینه مدیریت بخش‌هایی که اشتغال غیررسمی (خرده‌فروشی، شرکت‌های ساختمانی و غیره) زیادی داشتند و مجبور به توقف عملیات خود شدند، هیچ راهنمایی و نظری ارائه نکرد. این وضعیت تأثیر بدی بر وضعیت کارکنان و تأمین‌کنندگان کالاها و خدمات اساسی در کشور داشت (فصل ۲).
۵. در شرایط پیچیده اقتصادی و اجتماعی، دولت سعی کرد با اصلاح مقررات و ایجاد تغییراتی در قوانین کار، فرایندهای کسب‌وکار را آسان‌تر کند و این تا حد زیادی باعث تضعیف تضامین حقوق کارکنان و تقویت اختیار کارفرمایان بر علیه کارکنان شد (فصل ۲).
۶. شرکت‌ها در اوکراین در دوران جنگ، حسب مورد در چهار حالت مختلف قرار گرفتند: تداوم فعالیت تحت بمباران مداوم و درگیری شدید؛ فعالیت در مناطقی که تحت کنترل دولت اوکراین نیست؛ فعالیت در مناطق متأثر از جنگ و جابه‌جایی به سمت مناطق امن غرب اوکراین یا خارج از کشور؛ یا فعالیت در مناطقی که دولت اوکراین پس گرفته است. در هر یک از این موقعیت‌ها تضامین حقوق بشری با خطرات مختلفی روبه‌رو می‌شود (فصل ۲).
۷. برجسته‌ترین مسائل در این حوزه، تأمین امنیت کارکنان، پرهیز از برخورد تبعیض آمیز با آنان و کسب دسترسی به منابع انرژی پس از حملات وسیع ۱۱ اکتبر ۲۰۲۳ روسیه به زیرساخت‌های انرژی اوکراین بود. برخی از گروه‌های آسیب‌پذیر در جریان جنگ، معلولان، سرپرستان خانواده‌ها، مراقبان اقوام ناتوان، سالمندان و افراد مبتلا به بیماری‌های غیرقابل درمان هستند. برخی از موارد رایج نقض حقوق بشر، در حوزه سلامت و ایمنی کارگران در محل کار، اخراج‌های غیرقانونی، مرخصی‌های بدون حقوق، کاهش حجم کار و حقوق و عدم پرداخت دستمزد و پرداخت‌های غیررسمی است (فصل ۳).
۸. برخی از بهترین ابزارهای افزایش دقت برای مراعات مسائل حقوق بشری موارد زیر است: تدوین برنامه پشتیبانی کسب‌وکار برای تأمین امنیت کارکنان و مشتریان؛ تشکیل تیم داخلی مدیریت بحران برای مدیریت واکنش‌ها؛ ایجاد ابزارهایی با توضیحات لازم برای کارکنان برای استفاده از گزینه‌های حمایتی؛ راه‌اندازی خط تلفن اضطراری و برقراری ارتباط دو بار در روز با کارکنان، برای اطمینان از امنیت آنها؛ تدوین برنامه‌های کمکی برای حمایت‌های پزشکی و روانی از کارکنان و خانواده‌های آنها؛ ارزیابی دقیق



نیازهای کارکنان؛ تأمین کمک‌های مالی و هزینه‌های جابه‌جایی؛ برنامه‌ریزی برای خروج و بازگشت مسئولانه (فصل ۴).

۹. در شرایط تشدید درگیری‌ها، حق دسترسی شهروندان به نهادهای عدالت‌گستر در صورت وجود امکانات فنی، از طریق ویدئو کنفرانس تأمین می‌شد. اما بسیاری از مردم در طول جنگ تلاشی برای حفظ حقوق خود نمی‌کردند و به جای آن از راه‌حل‌های غیرقضایی و ساز و کارهای شرکتی (نظیر سیاست‌های افشاگری، خطوط تلفن ناشناس و روش‌های غیر رسمی دیگری که امکان گزارش موارد نقض حقوق بشر را فراهم می‌کرد) استفاده می‌کردند.

۱۰. در برنامه‌های بازسازی و توسعه ملی در زمان جنگ که امروز در اوکراین در حال پیاده‌سازی است، چندان توجهی به مسائل حوزه کسب‌وکار و حقوق بشر، خروج و بازگشت مسئولانه و رفتار مسئولانه در حوزه کسب‌وکار نشده است. در فرآیند پاسداشت عدالت در دوران گذار، هیچ توجهی به نقش نهادهای کسب‌وکاری و چشم‌اندازهای اعمال قوانین انسان‌دوستانه بین‌المللی، مسئولیت کسب‌وکارها در صورت مشارکت یا معاونت مستقیم یا غیرمستقیم در موارد نقض حقوق بشر نشده است (فصل ۲).

این گزارش با بررسی این مسائل، در زمینه نحوه اجرای مؤثر رویکرد کسب‌وکار و حقوق بشر در دوران جنگ و پس از جنگ، توصیه‌هایی برای دولت‌ها در مدیریت اوضاع شرکت‌ها، سازمان‌های جامعه مدنی و فعالان حقوق بشری مطرح کرده است که در بخش ۶ به نام نتیجه‌گیری و توصیه آمده است.

مقدمه

زمینه

در دوران جنگ، کسب و کارها هیچ‌گاه بی‌طرف عمل نمی‌کنند و برنامه‌های تجاری همیشه بر وضعیت درگیری‌ها تاثیر دارند.^۱ جنگ تمام‌عیار روسیه علیه اوکراین باعث تضعیف جهانی امنیت سیاسی، امنیت غذایی و امنیت انرژی شده است و شمار بسیاری را در داخل و خارج از کشور آواره کرد. در سطح ملی، این جنگ غننامه‌های انسانی وسیع و خسارات بسیاری به وجود آورده است. از زمان حمله گسترده روسیه به اوکراین در ۲۴ فوریه ۲۰۲۲، شرکت‌های اوکراینی با مشکلات بزرگی (نظیر تضمین امنیت کارکنان، مشکلات جابه‌جایی کسب و کارها و کارکنان، اختلال چرخه‌های تأمین و پشتیبانی و غیره) روبه‌رو شده‌اند. بیشتر شرکت‌ها هنگام شروع جنگ آمادگی کافی نداشتند^۲ و برنامه‌های اضطراری و راهبردهای کاهش خطر تدارک ندیده بودند. برخی از شرکت‌های بین‌المللی با دریافت توصیه دولت متبوع خود بر اساس سیاست‌های شرکتی فوراً عملیات خود را در اوکراین متوقف کردند. ولی شرکت‌های دیگر که عمدتاً ملی بودند به فعالیت خود ادامه دادند و به مردم کمک کردند روزهای ابتدایی جنگ را پشت سر بگذارند و به کالاها و خدمات ضروری دسترسی داشته باشند. گروه‌های تمرکز در یکی از جلسات خود به این موضوع اشاره کرده‌اند که «سوپرمارکت‌ها، بانک‌ها، داروخانه‌ها و تاکسی‌های اوکراین از ابتدای جنگ زیر بمباران‌های شدید و حملات موشکی، همچنان به کار خود ادامه داده‌اند و به خدمات‌رسانی پرداخته‌اند»^۳. اغلب این شرکت‌ها در راستای تأمین امنیت کارکنان و برآوردن تقاضای مصرف‌کنندگان به کار خود ادامه دادند.

مسئولیت شرکت‌ها برای احترام به حقوق بشر در دوران جنگ سنگین‌تر از دوران صلح است، چون «موارد نقض جدی حقوق بشر در این وضعیت‌ها بیشتر می‌شود»^۴ (اصل راهنمای شماره ۷ سازمان ملل در زمینه کسب و کار و حقوق بشر). بنابراین، شرکت‌ها باید نه فقط عملکرد خود در حوزه حقوق بشر، بلکه، تاثیری که بر درگیری‌ها دارند را نیز ارزیابی کنند تا مطمئن بشوند اقدامات و عملیات‌شان به درگیری‌ها دامن نمی‌زند و از درگیری‌ها سود نمی‌برند. در برخی موارد ممکن است شرکت‌ها در «بدترین موارد نقض حقوق بشر»^۵ نظیر نسل‌کشی و جنایت‌های جنگی سهم و تاثیر باشند که این موارد، قابل پیگرد قانونی است. معروف‌ترین نمونه‌های

^۱ <https://www.e-ir.info/2022/10/22/opinion-responsible-business-conduct-in-times-of-war/>

^۲ Ibid

^۳ بحث گروه‌های متمرکز

^۴ https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/publications/guidingprinciplesbusinesshr_en.pdf

^۵ “Business, Human Rights and Conflict-Affected Regions: Towards Heightened Action”, Report of the UN Working Group on the Issue of Human Rights and Transnational Corporations and Other Business Enterprises, (A/75/212). <https://rm.coe.int/report-on-business-and-human-rights-in-conflictukr/1680a595f4>

این پدیده، پرونده عملیات شرکت سیمان فرانسوی لافارژ در سوریه؛ پرونده عملیات شرکت نفت سوئدی لوندین در سودان؛ و پرونده عملیات شرکت شل در نیجریه است.^۱

راهنمایی‌هایی برای شرکت‌هایی که در مناطق جنگ‌زده فعالیت می‌کنند

شرکت‌ها برای پیشبرد مسئولانه کسب‌وکار در مناطق جنگ‌زده، یا در دوران جنگ، بر اساس سند «کسب‌وکار، حقوق بشر و مناطق جنگ‌زده: عملکرد دقیق‌تر» (که کارگروه حقوق بشر و شرکت‌های فراملیتی و دیگر نهادهای تجاری سازمان ملل برای افزایش دقت شرکت‌ها در مراعات مسائل حقوق بشری^۲ تدوین کرده‌اند) باید به تأثیر عملکرد خود بر مسائل حقوق بشری توجه داشته باشند و دقت خود را در زمینه رعایت مسائل حقوق بشری افزایش بدهند. پیوست‌های این سند حاوی پرسش‌هایی است که شرکت‌هایی که در مناطق جنگی فعالیت می‌کنند می‌توانند به آنها پاسخ بدهند تا توان خود را بیازمایند و عملکرد خود را بر اساس فهرستی از نکات بررسی کنند. اسناد دیگری که شرکت‌ها می‌توانند برای جلوگیری از ایجاد آثار منفی و حل این مشکل از آن استفاده کنند اسناد ذیل است:

دقت مضاعف برای مراعات حقوق بشر برای کسب‌وکارها در مناطق جنگ‌زده^۳: اصولی برای راهنمایی شرکت‌ها و سایر ذینفعان برای افزایش دقت در مراعات مسائل حقوق بشری در مناطق جنگ‌زده. این سند از سوی برنامه توسعه سازمان ملل و کارگروه حقوق بشر در حوزه کسب‌وکار و حقوق بشر سازمان ملل تهیه شده است.

- ابزار تحلیل درگیری برای شرکت‌ها در چارچوب اصول داوطلبانه ۴(۲۰۲۲) به کارکنان شرکت‌ها کمک می‌کند تا وضعیت درگیری را در منطقه‌ای که در آن فعالیت می‌کنند درک کنند، تأثیر شرکت بر آن اتفاقات را مشخص کنند و راهی برای کاهش اثرات منفی عملکرد خود پیدا کنند.
- برنامه چندجانبه رعایت اصول داوطلبانه در زمینه امنیت و حقوق بشر^۴، که برای شرکت‌های نفت، گاز و معدن توضیح می‌دهد چطور باید امنیت عملیات خود را با رعایت برخی اصول تأمین کنند تا حقوق بشر بهتر رعایت بشود و ضمن همکاری با مسئولان تأمین امنیت عمومی و خصوصی،

^۱ شرکت لافارژ که غول صنعت سیمان است متهم شده است که میلیون‌ها یورو به تاندروهای مسلح از جمله داعش پرداخت کرده است تا بتواند عملیات خود را در شمال سوریه در سال‌های آغازین جنگ این کشور ادامه بدهد. برای مطالعه نمونه‌های دیگر نک:

<https://www.business-humanrights.org/en/latest-news/companies-crimes-against-humanity-cases>

^۲<https://www.ohchr.org/en/calls-for-input/report-business-human-right-and-conflict-affected-regions-towards-heightened-action>

^۳<https://www.undp.org/publications/heightened-human-rights-due-diligence-business-conflict-affected-contexts-guide>

^۴<https://www.voluntaryprinciples.org/resource/voluntary-principles-initiative-conflict-analysis-tool-for-companies/>

^۵ <https://www.voluntaryprinciples.org>

خطرات حقوق بشری عملکرد خود را ارزیابی کنند و با حفاظت از تأسیسات و امکانات شرکت‌ها، قدمی در راستای پاسداشت حقوق بشر بردارند.

- راهنمای سازمان همکاری و توسعه اقتصادی برای بذل دقت در راستای رعایت مسئولانه اصول کسب‌وکار^۱، سندی است که توضیح می‌دهد شرکت‌ها چگونه باید عملیات، زنجیره تأمین و روابط تجاری خود را بررسی کنند تا در زمینه حقوق کارکنان، حقوق بشر، حقوق محیط زیست، رشوه‌خواری، حقوق مصرف‌کنندگان و حاکمیت شرکتی دچار خطا نشوند.

- ابزارهای عملی، راهنمایی‌ها و پروژه‌های آموزشی در زمینه حساسیت به پرهیز از شرکت در درگیری^۲؛

- بررسی راهکارهای کسب‌وکارهایی که به پرهیز از شرکت در درگیری‌ها اهمیت می‌دهند و ارائه راهنمایی‌های عملی در این زمینه^۳؛

- بذل دقت مضاعف برای مراعات حقوق بشر در مناطق جنگ‌زده و مناطق پرخطر^۴.

مفهوم دقت مضاعف برای مراعات حقوق بشر

دقت متعارف در زمینه مراعات حقوق بشر یکی از ابزارهای مدیریت خطر است که به کسب‌وکارها کمک می‌کند از ایجاد تهدیدهای حقوق بشری برای انسان‌ها پرهیز کنند یا آنها را به حداقل برسانند. به بیان دقیق‌تر، ابزاری برای شناسایی، پیشگیری، کاهش تاثیر و قبول مسئولیت آثار منفی بالفعل و بالقوه عملیات، زنجیره تأمین و روابط تجاری کسب‌وکار بر مسائل حقوق بشری است.

دقت مضاعف برای مراعات حقوق بشر زمینه فعالیت کسب‌وکارها را روشن‌تر می‌کند و نقاط بحرانی، محرک‌ها و نیروهای درگیر جنگ را شناسایی می‌کند تا مطمئن شود فعالیت‌های شرکت به خشونت‌ها دامن نمی‌زند^۵.

مردم در دوران جنگ و درگیری، در برابر تهدیدات حقوق بشری آسیب‌پذیرتر هستند، چون دولت‌ها اغلب در این وضعیت قادر به حفاظت از شهروندان خود نیستند و نبود دستگاه قضایی مستقل و بی‌طرف، نظارت

¹ <https://www.oecd.org/investment/due-diligence-guidance-for-responsible-business-conduct.htm>

² <https://www.cdacollaborative.org/what-we-do/conflict-sensitivity/>

³ https://www.swisspeace.ch/fileadmin/user_upload/Media/Publications/Deliverable_3_ConflictSensitiveBusiness_InstrumentsandGuidelines.pdf

⁴ <https://www.connectingbusiness.org/system/files/2018-11/Enhanced-Human-Rights-Due-Diligence-in-Conflict-Affected-and-High-Risk-Areas.pdf>

⁵ Heightened Human Rights Due Diligence for Business in Conflict-Affected Contexts. A Guide, UNDP, 2022, p. 10. INTRODUCTION 9 (para. 17)



مؤثر مدنی بر نیروهای امنیتی و فساد بالا، باعث می‌شوند حاکمیت قانون کارایی خود را از دست بدهد.^۱ دقت مضاعف برای مراعات حقوق بشر در این شرایط ضروری است. این متن بر اساس تناسب میان وضعیت و عملکرد تدوین شده است: هرچه خطر بیشتر باشد، فرآیندهای کاری پیچیده‌تر می‌شوند.^۲ بنابراین، افزایش دقت برای مراعات مسائل حقوق بشری (دقت لازم برای مراعات حقوق بشر در شرایط خاص) تابع تشخیص و ارزیابی اثرات منفی بالفعل یا بالقوه شرکت‌ها بر مسائل حقوق بشری و تأثیرات منفی بالفعل یا بالقوه آنها بر درگیری‌ها و جنگ^۳ است و نیز تلاش‌هایی که برای پیشگیری یا کاهش آثار منفی (و آسیب‌زا) بر حقوق بشر در زمان درگیری یا جنگ صورت می‌گیرد.

جنگ اوکراین دامنه مسئولیت شرکت‌ها را برای رعایت مسائل حقوق بشری تا حد زیادی تغییر داده است و نقش کسب‌وکارها را در رسیدگی به مشکلات حقوق بشری ناشی از بروز جنگ روشن کرده است. حتی پیش از ۲۴ فوریه ۲۰۲۲، یعنی از پاییز ۲۰۲۱ که رسانه‌ها حضور نیروهای روسی را نزدیک مرزهای اوکراین گزارش دادند، اقدامات و عملیات شرکت‌های اوکراین تغییر کردند. این هشدار باعث شد شرکت‌های بزرگ چندملیتی و ملی و شرکت‌های فناوری اطلاعات اوکراین، دقت بیشتری در بررسی مسائل حقوق بشری به عمل بیاورند و طرح اضطراری کسب‌وکار تدوین و ابلاغ شد. این شرکت‌ها بر اساس دستور العمل جدید برنامه توسعه سازمان ملل عمل کردند تا دقت خود را برای مراعات مسائل حقوق بشری بالا ببرند. این دستور العمل می‌گفت: «هر کسب‌وکاری که تردید دارد موقعیت فعلی نیاز به دقت بیشتری در راستای رعایت مسائل حقوق بشری دارد یا نه، باید بر اساس این قانون ساده عمل کند که تا وقتی مطمئن نیستید ضرورت رعایت دقت حداکثری رفع شده است، هم چنان دقت خود را بالا نگه دارید».^۴

بیشتر شرکت‌هایی که برنامه پشتیبانی کسب‌وکار داشتند، در حوزه فناوری اطلاعات کار می‌کردند یا با شرکت‌های بین‌المللی مرتبط بودند. ولی سایر خدمات‌دهندگان (مشاوران و غیره) نسبت به شرکت‌های تولیدی تاثیر بیشتری داشتند، چون کارکنان شرکت‌های تولیدی در داخل کشور مجبور به جابه‌جایی شده بودند (آوارگان داخلی) یا اوکراین را ترک کرده بودند. در این وضعیت سازماندهی فرایند کاری دشوار بود. در عین حال محدودیت‌های مجرب به جا مانده از کرونا، از جمله دورکاری، به شرکت‌های اوکراینی کمک می‌کرد در

¹ CONFLICT-SENSITIVE HUMAN RIGHTS DUE DILIGENCE FOR ICT COMPANIES Guidelines and Toolkit for Corporate Human Rights Practitioners, JustPeace Labs and BSR, 2022, p. 5. United Nations Development Programme (2022), "Heightened Human Rights Due Diligence for business in conflict-affected contexts: A Guide," notes that "Heightened human rights due diligence means identifying potential and actual impacts on people (human rights) as well as on the context (conflict)."

² https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2022-06/UNDP_Heightened_Human_Rights_Due_Diligence_for_Business_in_Conflict-Affected_Context.pdf

³ Ibid., p. 13.

⁴ https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2022-06/UNDP_Heightened_Human_Rights_Due_Diligence_for_Business_in_Conflict-Affected_Context.pdf

برابر بحران‌ها بهتر مقاومت کنند و به حیات خود ادامه بدهند. بنابراین، توان شرکت‌ها در مقابله با مشکلات تجاری و حقوق بشری، به چند عامل مختلف بستگی داشت، از جمله:

- حوزه صنعت و کسب‌وکار (تولید یا ارائه خدمات)،
- اندازه نهادها (شرکت‌های بزرگ با منابع مالی و انسانی بزرگ تر، از شرکت‌های کوچک و متوسط کارایی بیشتری داشتند)،
- مکان استقرار دفتر یا تأسیسات تولید (در مناطقی که تحت کنترل دولت اوکراین نیستند/ مناطقی که دولت اوکراین پس گرفته است، مناطق میزبان درگیری، یا مناطق امن)،
- تجربه قبلی (مثلاً به خاطر کرونا، یا خروج از مناطق دونتسک و لوهانسک که از سال ۲۰۱۴ به بعد دیگر در کنترل دولت اوکراین نبودند).

مفهوم لزوم دقت در رعایت حقوق بشر برای شرکت‌های اروپایی، در سطح اتحادیه و کشورهای عضو اتحادیه از جمله فرانسه، آلمان و هلند در حال رشد و رواج یافتن است.^۱

یک هفته پس از حمله روسیه به اوکراین، کمیسیون اروپا پیشنهاد داد در این زمینه قانون‌گذاری بشود (دستور العمل لزوم رعایت دقت در رعایت حقوق بشر برای پایداری کسب و کار شرکت‌ها) تا شرکت‌ها عملیات جهانی و روابط تجاری خود را بررسی کنند و اگر خطری در حوزه حقوق بشر در آنها هستند شناسایی کنند و کاهش دهند.

در ماه اوت سال ۲۰۲۲، مجمعی متشکل از ۵۱ سازمان جامعه مدنی^۲ و دانشگاهیان فعال در زمینه‌های کسب و کار و حقوق بشر، طی بیانیه مشترکی از سیاست‌گذاران اتحادیه اروپا خواستند در دستور العمل لزوم رعایت دقت در رعایت حقوق بشر برای پایداری کسب و کار شرکت‌ها، مقرراتی در خصوص رفتار مسئولانه کسب و کارها در مناطق جنگ‌زده تدوین کنند. این بیانیه تا حدودی مبتنی بر تحقیقات مرکز منابع کسب و کار و حقوق بشر بود که نشان می‌داد شرکت‌ها در زمان جنگ اوکراین تا چه میزان دقت خود را در رعایت مسائل حقوق بشری بالا برده‌اند. بر اساس این گزارش شمار بالایی از شرکت‌ها در مدیریت مسئولانه وضعیت ضعیف عمل کرده بودند.^۳

^۱ برای مطالعه بررسی دقیق‌تر نک

Human Rights Due Diligence Legislation in Europe – Implications for Supply Chains to India and South Asia.
<https://www.dlapiper.com/en-ae/insights/publications/2021/03/human-rights-due-diligence-legislation-in-europe>

^۲ <https://reliefweb.int/report/world/eu-should-include-provisions-conflict-due-diligence-directive>

^۳ <https://www.business-humanrights.org/en/from-us/briefings/business-response-to-the-russian-invasion-of-ukraine/>

کمیسیون در ۲۵ ژانویه سال ۲۰۲۳، پیشنهادی برای تهیه دستور العمل لزوم بذل دقت در رعایت حقوق بشر برای پایداری کسب و کار شرکت‌ها منتشر کرد که می‌گفت: «در مناطق درگیر جنگ و مناطق خطر خیز، شرکت‌ها باید بر اساس راهنمای افزایش دقت در زمینه رعایت حقوق بشر در موقعیت درگیری و جنگ (که از سوی برنامه توسعه سازمان ملل و سایر نهادهای بین‌المللی منتشر شده است) دقت خود را برای رعایت حقوق بشر بالا ببرند.»^۱ بخشی این اقدام، باید بذل دقت لازم در تحلیل وضعیت درگیری باشد که بر اساس مشارکت صاحبان حقوق پیش می‌رود و علل ریشه‌ای، عوامل تحریک‌کننده، طرف‌های درگیری و تأثیر فعالیت‌های تجاری شرکت بر درگیری‌ها در آن لحاظ می‌شود. در یکم ماه ژوئن سال ۲۰۲۳، پارلمان اروپا این پیشنهاد را با اصلاحاتی تصویب کرد.^۲ در مراحل بعدی این طرح، پارلمان اروپا، کمیسیون اروپا و شورای اروپا برای تهیه پیش‌نویس آن با هم مذاکرات کردند.

از زمان درگیری اوکراین که در سال ۲۰۱۴ آغاز شد و در فوریه سال ۲۰۲۲ به جنگی تمام عیار تبدیل شد، بسیاری از شرکت‌هایی که در کشورهای طرف درگیری فعالیت می‌کردند یا قصد داشتند کسب و کار خود را در این کشورها آغاز کنند، باید مسائل مربوط به قوانین کسب و کار و حقوق بشر را بررسی می‌کردند. متأسفانه، این اتفاق نیفتاد و این موضوع بر توان روسیه برای آمادگی جهت حمله به اوکراین تأثیر بسیاری داشت. پس از ۲۴ فوریه سال ۲۰۲۲، بیش از ۱۰۰۰ شرکت بین‌المللی اعلام کردند که داوطلبانه کسب و کار خود را در روسیه تعطیل می‌کنند؛ ولی ۴۲ شرکت بزرگ بین‌المللی هنوز علی‌رغم مشاهده موارد نقض حقوق بشر از سوی روسیه به فعالیت خود در آن کشور ادامه می‌دهند. نیز بسیاری از شرکت‌های بین‌المللی در ساختار داخلی مسئولیت شعب اوکراین را به دفاتر خود در روسیه سپرده‌اند که مشکلات بسیاری ایجاد می‌کند.^۳

محدوده، اهداف و روش تحقیق

این گزارش پیامدهای رویکرد کسب و کار و حقوق بشر را که دولت و شرکت‌ها از زمان حمله روسیه به اوکراین در اوکراین اجرا کرده‌اند بررسی می‌کند. در این مطالعه بازه زمانی بین فوریه سال ۲۰۲۲ تا مارس سال ۲۰۲۳ بررسی شده است. در این سند وضعیت حقوق بشری شرکت‌ها و تأثیر عملکرد آنها بر صاحبان حقوق و نیز بر درگیری‌ها بررسی شده است و راه‌هایی برای حل مشکلات و افزایش دقت در زمینه مراعات مسائل حقوق بشری معرفی شده است.

^۱https://commission.europa.eu/publications/proposal-directive-corporate-sustainability-due-diligence-and-annex_en

^۲ https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2023-0209_EN.html

^۳ <https://leave-russia.org/about-project>. According to the KSE Institute LeaveRussia project, as of April 16, 2023

۱۳۴۲ شرکت از میان شرکت‌هایی که در این پروژه پایش شدند، همچنان در روسیه باقی مانده‌اند.

هدف از این مطالعه تحقیق، بررسی و مستندسازی موارد زیر است:

- واکنش‌های شرکت‌ها به افزایش خطر نقض حقوق بشر در زمان جنگ و درگیری در اوکراین؛
 - رویکردهایی که شرکت‌های اوکراینی برای کاهش یا رفع اثرات منفی بر حقوق بشر به کار بسته‌اند؛
- ویژگی‌های بخش‌های مختلف کسب و کاری از نظر پایداری به حقوق بشر و کسب و کار. با توجه به مشکلاتی که به خاطر وضعیت جنگی پیش آمده است، لازم بود تحقیقات در راستای سند ذیل پیش برود که پیش از جنگ در سال ۲۰۲۱ تهیه شده بود: «کسب و کار و حقوق بشر در اوکراین: تسریع فرایند توسعه پایدار و عادلانه از طریق اجرای اصول کسب و کار و حقوق بشر سازمان ملل»^۱.
- مضاف بر تمام این‌ها، سند حاضر به طور خلاصه توضیح می‌دهد شرکت‌های اوکراینی در کجا فعالیت می‌کنند، جنگ چه تاثیری بر عملکردشان داشته است و آیا چارچوب حقوق بشر و کسب و کار را در وضعیت جنگی اجرا کرده‌اند یا نه و در هر صورت به چه ترتیب.
- روش به کار رفته در این تحقیق ترکیبی از پژوهش‌های کتابخانه‌ای و تجربی است، از جمله مطالعات نمونه جامعه‌شناسی کل اوکراین، بحث‌های گروه‌های تمرکز و مصاحبه با صاحبان حقوق. جزئیات این روش از جمله پرسشنامه‌ها، در پیوست ۱ این گزارش آمده است.
- این مطالعه بر اساس یافته‌ها چند توصیه اصلی برای شرکت‌ها، سازمان‌های جامعه مدنی و فعالان حقوق بشر اوکراین دارد تا بتوانند رویکرد کسب و کار و حقوق بشر در دوران جنگ و پس از جنگ را به نحو صحیحی مدیریت کنند. این توصیه‌ها در بخش ۶ به نام نتایج و توصیه‌ها آمده است.

¹<https://www.undp.org/ukraine/publications/business-and-human-rights-ukraine-accelerating-sustainable-and-equitable-development-through-implementation- un-guiding>

۱- پیشرفت‌های کسب و کار و حقوق بشر قبل از آغاز جنگ

مسائل اصلی مطرح شده در فصل اول

۱. با وجود درگیری‌هایی که از سال ۲۰۱۴ در اوکراین آغاز شد و در فوریه ۲۰۲۲ به یک جنگ تمام‌عیار تبدیل شد، تاکنون تأثیر احتمالی فعالیت‌های تجاری شرکت‌ها بر این درگیری‌ها و خطرات ناشی از آن برای مسائل حقوق بشری بررسی نشده است. دولت‌ها رسماً توصیه‌ای در باب روش فعالیت شرکت‌ها یا خروج مسئولانه از مناطق خارج از کنترل دولت اوکراین، یا بازگشت به مناطقی که دولت پس گرفته است، یا نحوه فعالیت شرکت‌ها در دوران جنگ ارائه نکرده‌اند.

۲. بیشتر شرکت‌ها در اوکراین درک درستی از مفهوم کسب و کار و حقوق بشر ندارند و به همین دلیل از مهارت‌های عملی لازم برای عمل کردن در راستای این مفهوم برخوردار نیستند. اهمیت پایبندی شرکت‌ها به حقوق بشر از زمان آغاز تهاجم روسیه به اوکراین افزایش یافته است و نیاز به رفتار مسئولانه صاحبان کسب و کار و تعهد شرکت‌ها به تشخیص، ارزیابی و اولویت‌بندی مسائل مرتبط با حقوق بشر خصلتی حیاتی پیدا کرده است.

مسائل مربوط به کسب و کار و حقوق بشر در اوکراین از سال ۲۰۱۷ به تدریج مورد توجه قرار گرفت. در آن زمان، برای اولین بار در چارچوب اولین مجمع حقوقی خارکوف^۱ در باب اصول راهنمای سازمان ملل در زمینه کسب و کار و حقوق بشر بحث عمومی برگزار شد و بر اساس روش تحقیق موسسه حقوق بشر دانمارک گزارشی آزمایشی در مورد وضعیت کسب و کار و حقوق بشر در اوکراین ارائه شد^۲.

در میان اعضا و نهادهای جامعه کسب و کار، مسائل کسب و کار و حقوق بشر عمدتاً در چارچوب مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها و پایداری مطرح می‌شد و تأکید اصلی در این زمینه بر رعایت مفاد دستور کار ۲۰۳۰ سازمان ملل و اهداف توسعه پایدار بود. پیشرفت سیاست‌های جهانی مسئولیت پذیری اجتماعی شرکت‌ها، از جمله دستورالعمل‌های گزارش تداوم عملکرد شرکت‌های اتحادیه اروپا^۳ و افزایش مشارکت شرکت‌ها در تراز جهانی و ملی، در مسئولیت‌پذیری اجتماعی شرکتی و مشخصاً پیوند بین کسب و کار و حقوق بشر در چارچوب راهبرد ملی مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها، پیوند بین کسب و کارها و حقوق بشر را قوی‌تر کرد^۴. برخی از

^۱ <https://legalforum.nlu.edu.ua/2017/>

^۲ <http://bhr.in.ua/%D0%B1%D0%B8%D0%B7%D0%BD%D0%B5%D1%81-%D0%B8%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B0-%D1%87%D0%B5%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%B5%D0%BA%D0%B0-%D0%B2%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D0%B8%D0%BD%D0%B5-%D0%BF%D0%B8%D0%BB%D0%BE/>

^۳ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32022L2464>

^۴ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/66-2020-%D1%80#Text>

نقش آفرینان اصلی در این زمینه، کمیته‌های مسئولیت اجتماعی و تداوم عملکرد شرکت‌ها در اتحادیه کسب و کارهای اروپا و اتاق بازرگانی آمریکا بودند، به اضافه مرکز توسعه مسئولیت اجتماعی شرکت‌های اوکراین و شبکه جهانی توافق‌نامه سازمان ملل که در راستای ترویج مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها و پاسداشت اصول کسب و کار و حقوق بشر (نظیر مبارزه با فساد در چارچوب پیمان جهانی سازمان ملل و پیشبرد اهداف تنوع و درون‌گذاری در چارچوب توصیه‌های مرکز توسعه مسئولیت اجتماعی شرکت‌های اوکراین) فعالیت می‌کردند.

مطالعاتی که برنامه توسعه سازمان ملل در سال ۲۰۲۱ انجام داد نشان می‌دهد سطح آگاهی سازمان‌های عضو مجمع کسب و کار از اصول راهنمای سازمان ملل و اهداف توسعه پایدار (به ترتیب ۲۷٪ و ۲۶٪) تقریباً دو برابر شرکت‌های فاقد تجربه عضویت در این سازمان‌ها است.^۱

قبل از جنگ، شماری از شرکت‌های اوکراینی اصول مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها را در فعالیت‌های عملیاتی خود اجرا کردند. دلیل اصلی آن این بود که برای ایجاد یک بخش مالی متمرکز بر مسائل زیست‌محیطی، اجتماعی، حاکمیتی، باید گزارش‌های مدیریتی و الزامات بانک ملی اوکراین را تهیه می‌کردند.^۲ بر اساس رتبه‌بندی شفافیت زیست‌محیطی، اجتماعی، حاکمیتی در سال ۲۰۲۰ که مرکز توسعه مسئولیت اجتماعی شرکت‌های اوکراین و انجمن حرفه‌ای حکمرانی شرکتی انجام داد^۳، عملکرد بزرگ‌ترین شرکت‌های مالیات‌دهنده در زمینه حقوق بشر، در سال ۲۰۲۰ نسبت به سال ۲۰۱۹ دو برابر ارتقا یافت. تعداد شرکت‌هایی که اطلاعات مرتبط به حوزه حقوق بشر را منتشر کردند، در این سال از ۲۷ شرکت به ۵۴ شرکت رسید. بیشتر شرکت‌ها مسائل حقوق بشری را در آیین‌های اخلاقی و گزارش‌های غیرمالی خود ذکر کردند و شیوه‌نامه‌های مخصوص برای استخدام افراد معلول تدوین کردند.^۴

در پنج سال گذشته، تغییرات مثبت قابل توجهی در حوزه پیاده‌سازی استانداردهای کسب و کار و حقوق بشر در اوکراین در سطح ملی رخ داده است:

- در تاریخ ۱۵ مارس ۲۰۱۷، اوکراین در زمینه سرمایه‌گذاری بین‌المللی و شرکت‌های چندملیتی، عضو سازمان همکاری و توسعه اقتصادی شد و متعهد شد با هدف افزایش تاثیر دستور العمل‌های

¹ OUTLOOK STUDY FOR UKRAINE ON ADVANCEMENT OF BUSINESS MEMBERSHIP ORGANIZATIONS AND BUSINESS DEVELOPMENT SERVICES. Analytical Report. Kyiv: United Nations Development Programme in Ukraine, 2022, 182 pages. P. 53.

² <https://bank.gov.ua/en/news/all/natsionalniy-bank-prezentuvav-politiku-schodo-rozvitku-stalogo-finansuvannya-na-period-do-2025-roku>

³ https://cgpa.com.ua/wp-content/uploads/2022/02/Transp_index_2020_en_web-1.pdf

⁴ <https://www.undp.org/ukraine/publications/business-and-human-rights-ukraine-accelerating-sustainable-and-equitable-development-through-implementation- un-guiding>, P.84



سازمان همکاری و توسعه اقتصادی و ارائه پلتفرم میانجی‌گری (برای حل مشکلاتی که در زمینه پیاده‌سازی دستور العمل‌ها از سوی کسب و کارها پیش می‌آید) نقطه تماس ملی ایجاد کند.

- از سال ۲۰۱۹، یکی از مهم‌ترین مسائل راهبردی دخیل در برنامه‌های کمیسیون پارلمانی حقوق بشر، اجرای اصول راهنمای سازمان ملل در زمینه کسب و کار و حقوق بشر بوده است. در سال ۲۰۲۱، کمیسیون برای نخستین بار، هفته کسب و کار و حقوق بشر را برگزار کرد که مجموعه‌ای رویداد مختلف (نظیر مسابقه، ارائه آموزش‌های مجازی در حوزه کسب و کار و حقوق بشر، مسابقه میان آثار علمی دانشجویی، گردآوری پیشنهادهای برای پیاده‌سازی اصول راهنمای سازمان ملل در اوکراین و میزگردی در مورد شیوه‌های برتر شرکتی برای رعایت حقوق بشر) در آن انجام می‌شد.
- در تاریخ ۱ ژوئیه سال ۲۰۲۰ کابینه وزیرای اوکراین نقشه پیاده‌سازی مفهوم سیاست دولتی را در زمینه ترویج مسئولیت اجتماعی کسب و کارها تا سال ۲۰۳۰ تصویب کرد. این سند اصول و استانداردهایی برای پیشبرد مسئولانه کسب و کار بر اساس دستور العمل‌های سازمان همکاری و توسعه اقتصادی، اصول راهنمای سازمان ملل در زمینه کسب و کار و حقوق بشر و توافق‌نامه جهانی سازمان ملل و تجربیات مثبت پاسداشت مسئولیت اجتماعی کسب و کارها در خود داشت.
- به راهبرد ملی حقوق بشر که رئیس‌جمهور اوکراین در ۲۴ مارس سال ۲۰۲۱ تصویب کرده بود فصل شانزدهمی به نام «تضامین رعایت مسائل حقوق بشری در فعالیت‌های کسب و کار» اضافه شد.

در عین حال مسائل مربوط به تأثیر منفی کسب و کارها بر درگیری‌هایی که از سال ۲۰۱۴ اوکراین هنوز مورد بحث قرار نگرفته است. دولت‌ها رسماً توصیه‌ای در باب روش فعالیت شرکت‌ها یا خروج مسئولانه آنها از مناطق خارج از کنترل دولت اوکراین ارائه نکرده‌اند.

اصلی‌ترین مسائل کسب و کار و حقوق بشر که در مطالعه برنامه توسعه سازمان ملل موسوم به «کسب و کار و حقوق بشر در اوکراین به عنوان شرایط و محرک توسعه پایدار در زمینه اجرای اصول راهنمای سازمان ملل درباره کسب و کار و حقوق بشر در اوکراین» (مطالعه سال ۲۰۲۱) معرفی شده است^۱ از این قرار است:

۱. نبود آگاهی و توان کافی برای رعایت مسائل حقوق بشری در کسب و کار در میان تمامی نقش‌آفرینان: صاحبان حقوق، به ویژه گروه‌های آسیب‌پذیر، دولت و مقامات محلی و بخش خصوصی.
۲. عدم هماهنگی سیاست‌ها در ترازهای ملی، محلی و شرکتی و عدم رعایت واقعی (نه صرفاً شکلی) سیاست‌ها و رویه‌های ملی، محلی و شرکتی در راستای استانداردهای حقوق بشر و ناسازگاری این سیاست‌ها و رویه‌ها با یکدیگر.

¹<https://www.undp.org/uk/ukraine/publications/business-and-human-rights-ukraine-accelerating-sustainable-and-equitable-development-through-implementation- un-guiding>

۳. افزایش درخواست جامعه بین‌المللی برای رفتار هر چه مسئولانه‌تر از سوی کسب و کارها، از جمله شرکت‌های بین‌المللی، سرمایه‌گذاران و جامعه مدنی.

۴. نبود راه‌حل‌های مؤثر دولتی و غیردولتی، به ویژه ساز و کارهای شکایت در سطح عملیاتی، برای پیشگیری از نقض حقوق بشر و حفاظت از این حقوق در حوزه کسب و کار.

مطالعه ۲۰۲۱ نشان داد نیروی کار در تضامین مسئولیت‌پذیری شرکتی در قبال حقوق بشر با چه مشکلاتی روبه‌رو است: اشتغال غیررسمی؛ عدم برخورداری کارگران موقتی و قراردادی از تضمین‌های حقوقی؛ شکاف جنسیتی دستمزدها و جداسازی جنسیتی در بازار کار؛ بیکاری جوانان؛ تعویق در پرداخت دستمزدها؛ نبود تضمین آزادی تجمع و حق مذاکره جمعی؛ کار اجباری؛ عدم وجود امنیت و سلامت شغلی؛ نبود امنیت محیطی؛ برخورد خشونت‌آمیز با مدافعان حقوق بشر و پیگرد قانونی آنها؛ تبعیض در برخی از گونه‌های کسب و کار (نظیر تبلیغات تبعیض‌آمیز، عدم تأمین شرایط مناسب اقامتی)؛ نبود ساز و کارهای مؤثر ارتباطی بین جوامع محلی و کسب و کارها.

متأسفانه، بسیاری از شرکت‌ها، حتی کسب و کارهایی که سیاست‌های کسب و کار و حقوق بشر تدوین کرده‌اند، چندان الزامی به رعایت تعهدات حقوق بشری از خود نشان نمی‌دهند و در قالب «می‌دانم ولی عمل نمی‌کنم» رفتار می‌کنند. دلیل اصلی این مساله نداشتن درک صحیح از مفهوم کسب و کار و حقوق بشر (نتیجه شماره ۱ مطالعه ۲۰۲۱) است که نبود مهارت‌های عملی در به کارگیری این اصل در عمل و نبود شاخص‌های اندازه‌گیری مناسب و قابل درک و روش‌های عملی واضح در زمینه رعایت مسائل کسب و کار و حقوق بشر نیز از دیگر نتایج آن است. شکاف موجود در پاسداشت حقوق بشر از سوی شرکت‌ها، با حمله تمام عیار روسیه به اوکراین افزایش یافت و مسئولیت‌پذیری کسب و کارها و کشف و ارزیابی و اولویت‌بندی مسائل حقوق بشر در زمینه کسب و کار، به وضعی بحرانی افتاد. یافته‌هایی که تا کنون به دست آمده است نشان می‌دهد شرکت‌های اوکراینی از منظر کسب و کار و حقوق بشر برای وضعیت جنگی و افزایش خطرات حقوق بشری آمادگی نداشتند.



۲- دستور العمل کسب و کار و حقوق بشر در زمان جنگ اوکراین

مسائل اصلی مطرح شده در فصل دوم

۱. این مطالعه چهار وضعیت را برای عملکرد شرکت‌های اوکراینی در شرایط جنگی تعریف کرده است: (۱) فعالیت زیر بمباران مداوم و در وضعیت درگیری شدید؛ (۲) فعالیت در مناطقی که تحت کنترل دولت اوکراین نیست؛ (۳) فعالیت در سایر مناطق جنگ‌زده و جابه‌جایی به مناطق امن غربی اوکراین یا خارج از کشور؛ (۴) فعالیت در مناطقی که دولت اوکراین پس گرفته است. هر یک از این وضعیت‌ها خطرات خاص خود را برای حقوق بشر به همراه دارد. مسئله حقوق بشری اصلی که در تمام این وضعیت‌ها رخ می‌دهد، امنیت کارکنان و مصرف کنندگان است. در وضعیت چهارم، باید مفهوم بازگشت مسئولانه مورد بحث قرار بگیرد و توسعه پیدا کند.

۲. اندازه شرکت‌ها و پیوندهای‌شان به بخش‌های مهم اقتصادی، نقش چشمگیری در تعیین رویکرد آنها نسبت به مشکلات حقوق بشری دارد. شرکت‌های بزرگ، به ویژه شرکت‌های چندملیتی، منابع بسیاری در اختیار دارند و می‌توانند افراد را به شرکت‌هایی که در مناطق امن قرار دارند منتقل کنند، ولی شرکت‌های کوچک و متوسط این امکان را ندارند. بررسی‌ها نشان می‌دهد در مناطقی که خارج از کنترل دولت اوکراین قرار دارند یا میزبان درگیری‌ها هستند، خطر بیشتری در زمینه کسب و کار و حقوق بشر متوجه شرکت‌ها می‌شود. تخریب کامل ناشی از درگیری‌ها باعث شده است مناطقی که دولت اوکراین پس گرفته است نیز با مشکلات بسیاری در این زمینه روبه‌رو باشند.

۳. در شرایط پیچیده اقتصادی، دولت اوکراین با مقررات‌زدایی، پیشبرد فعالیت‌های کسب و کارها را تسهیل کرده است. این موضوع تضامین حقوق کارکنان را تضعیف کرده است و کارفرمایان آزادی بیشتری در تصمیم‌گیری به دست آورده‌اند. اصلاحاتی که اخیراً در حوزه قوانین کار انجام شده است باید از منظر حقوق بشر بازنگری بشود. دولت‌ها هنوز رسماً هیچ توصیه‌ای در راستای رفتار مسئولانه کسب و کارها در زمان درگیری یا خروج مسئولانه از مناطق خارج از کنترل دولت یا جابه‌جایی شرکت‌ها و کارکنان مطرح نکرده‌اند.

۴. رفتار مسئولانه کسب و کارها در برنامه‌های سازندگی و بازسازی ملی که در اوکراین در حال انجام است، لحاظ نشده است. نقش نهادهای تجاری در فرآیندهای پاسداشت عدالت در دوران گذار، چشم‌اندازهای رعایت حقوق بشر بین‌المللی و محاکمه نهادهای تجاری در صورت مشارکت مستقیم یا غیرمستقیم در نقض حقوق بشر نیز لحاظ نشده است.

۵. بیشترین آسیب را در جریان این درگیری‌ها شرکت‌هایی (نظیر شرکت‌های تولیدی و ساختمانی) دیدند که نمی‌توانستند به صورت آنلاین فعالیت کنند. به دلیل درگیری‌ها، برخی صنایع (نظیر صنایع هواپیمایی غیرنظامی و بنادر) فعالیت‌های خود را متوقف کردند و برخی دیگر (نظیر صنایع حوزه سرگرمی و معاملات املاک) فعالیت خود را کاهش دادند. بخش فناوری ارتباطات همانطور که انتظار می‌رفت، از سایر بخش‌ها تاب‌آوری بیشتری از خود نشان داد.

۶. در زمان جنگ و درگیری، مهم‌ترین نقش در جامعه بر عهده شرکت‌هایی (نظیر فروشگاه‌های مواد غذایی، تأمین‌کنندگان خدمات اینترنتی و بانک‌ها) است که خدمات و کالاهای اساسی به مصرف‌کنندگان ارائه می‌دهند. خدمات غیرضروری در صورت قطع ارائه به کالاهای ضروری تبدیل می‌شوند.

۷. شرکت‌ها در زمان جنگ معمولاً حداقلی از مسئولیت اجتماعی را بر عهده می‌گیرند (که مثلاً به خرید و تأمین کالا برای نیازهای جوامع محلی، بیمارستان‌ها و غیره؛ کمک‌های خیریه، کمک‌های بشردوستانه و غیره خلاصه می‌شود). در مواردی که شرکت‌ها (اغلب بر اساس رای و نظر خود، نه بر اساس سیاست‌ها و رویه‌های از پیش تعیین شده) تأثیر بالقوه و بالفعل اقدامات خود را بر وضعیت حقوق بشر مشخص می‌کنند، به حالت‌های مختلف مشارکت در اقدامات نظامی فکر می‌کنند یا سعی می‌کنند پیامدهای منفی عملکرد خود را برای کارکنان، مشتریان و ساکنان جوامع محلی کم یا رفع کنند، می‌توان گفت در مسیر مسئولیت‌پذیری شرکتی و احترام به حقوق بشر قدم برمی‌دارند. کمک به سازمان‌های غیردولتی بین‌المللی و محلی، مشارکت در فعالیت‌های داوطلبی، کمک به مجامع نیازمند، ارائه خدمات و کالا به صورت رایگان و تغییر محصولات تولیدی نیز جلوه‌هایی از مسئولیت‌پذیری اجتماعی شرکت‌ها هستند.

۲-۱- اوضاع اقتصادی و اجتماعی در اوکراین

جنگ اوکراین بحران بزرگی در حوزه مسائل انسانی، غذایی و انرژی به بار آورده است که تأثیرات ویرانگری بر کشور داشته است و باعث جابه‌جایی وسیع توده‌های بزرگ مردم و حرکت آنها به سمت مناطق دیگر شده است. به گزارش کمیساریای عالی پناهندگان سازمان ملل، بیش از ۷.۷ میلیون پناهنده اوکراینی به اروپا رفته‌اند^۱ و ۶.۵ میلیون نفر در داخل اوکراین جا به جا شده‌اند^۲. در مجموع، آژانس‌های سازمان ملل و نهادهای بشردوستانه از تاریخ ۲۴ فوریه سال ۲۰۲۲ توانسته‌اند به ۱۳.۵ میلیون نفر کمک‌های بشردوستانه برسانند^۳.

به گزارش دفتر کمیساریای عالی حقوق بشر سازمان ملل از ۲۴ فوریه سال ۲۰۲۲ که حمله نظامی گسترده فدراسیون روسیه به اوکراین آغاز شد تا ۱۷ آوریل سال ۲۰۲۳ تعداد ۲۲,۹۰۴ نفر کشته و زخمی غیرنظامی در کشور ثبت شده است: از این میان ۸,۵۳۴ کشته و ۱۴,۳۷۰ زخمی بوده‌اند. این آمار در سال ۲۰۲۲ به ۱۶,۴۶۲ نفر رسید، طبعاً آمار واقعی به مراتب بیشتر از این است، چون انتقال اطلاعات از مناطق میزبان درگیری‌های شدید با تأخیر صورت می‌گیرد و بسیاری از گزارش‌ها هنوز تأیید نشده‌اند^۴.

¹ <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>

² <https://dtm.iom.int/reports/ukraine-internal-displacement-report-general-population-survey-round-10-17-27-october>

³ <https://reliefweb.int/report/ukraine/ukraine-2022-flash-appeal-estimated-number-people-reached-27-october-2022>

⁴ <https://www.ohchr.org/en/news/2023/04/ukraine-civilian-casualty-update-18-april-2023>



ارزیابی دوم آسیب‌ها و نیازهای سریع اوکراین، در فوریه سال ۲۰۲۳ پس از یک سال کامل درگیری، خسارت‌های مستقیم جنگ برای اوکراین را بیش از ۱۳۵ میلیارد دلار آمریکا برآورد کرده است و بیشترین میزان آسیب در بخش‌های مسکن، حمل‌ونقل، انرژی، تجارت و صنعت رخ داده است. اغلب خسارات در استان‌هایی رخ داده که به خط مقدم جبهه نزدیک بوده‌اند، نظیر دونتسک، خارکوف، لوهانسک، زاپوریژیا، خرسون، میکولایف و استان‌هایی مثل کیف و چرنیهیف که پس از مدتی دوباره تحت کنترل دولت قرار گرفتند. خسارات ناشی از اختلال جریان‌های اقتصادی و فرایندهای تولید و هزینه‌های اضافی مرتبط با جنگ مجموعاً حدود ۲۹۰ میلیارد دلار آمریکا برآورد می‌شود. تولید ناخالص داخلی اوکراین در سال ۲۰۲۲ به میزان ۲۹.۲ درصد کاهش یافت و تراز فقر در سال ۲۰۲۲ از ۵.۵ درصد به ۲۴.۱ درصد رسید (بر اساس تعریف خط فقر ۶.۸۵ دلار آمریکا به ازای هر نفر در روز). بازسازی و اصلاح وضعیت کشور به حدود ۴۱۱ میلیارد دلار آمریکا سرمایه نیاز دارد.^۱

زیان و خسارت وارده به بخش کشاورزی اوکراین حدود ۴۰.۲ میلیارد دلار آمریکا برآورد می‌شود که ۷۸ درصد از آن زیان است (خسارت بخش کشاورزی ۸.۷۲ میلیارد دلار و مجموع زیان‌ها ۳۱.۵ میلیارد دلار بوده است). خسارت‌های وارده شامل تخریب جزئی یا کلی ماشین‌آلات و تجهیزات، انبارها، دام‌ها، تجهیزات شیلات و حوضچه‌های آبی‌پروری، محصولات دائمی و نیز سرقت محصولات و مواد اولیه بوده است.^۲

محاصره بنادر اوکراین در دریای سیاه بحرانی غذایی در تراز جهانی ایجاد کرده است، زیرا اوکراین یکی از بزرگترین صادرکنندگان محصولات کشاورزی در جهان است. بازگشایی کریدور غلات دریای سیاه در آگوست سال ۲۰۲۲ شدت بحران امنیت غذایی را کاهش داد و قیمت‌ها را تا حدودی تثبیت کرد، اما هنوز بسیاری از عواقب ناگوار درگیری‌ها نظیر مین‌های کاشته در زمین و خرابی‌های بناها بر جای خود هست.^۳ در فوریه سال ۲۰۲۳، یک سوم از اراضی اوکراین مین‌گذاری شده و یک سوم از جنگل‌های اوکراین در آتش سوخته‌اند.

سومین آسیب بزرگ مستقیمی که متوجه زیرساخت‌های این کشور شده است، نابودی دارایی‌های کسب و کارها است که حدود ۱۰ درصد از مجموع خسارت‌های جنگ را تشکیل می‌دهد. در میان صنایع مختلف، صنعت متالورژی اوکراین بیشترین آسیب را در این جنگ دیده است. از فوریه سال ۲۰۲۳، مجموع زیان‌های مستقیم دارایی‌های شرکت‌های اوکراینی برابر با ۱۱.۳ میلیارد دلار آمریکا برآورد شده است. در مجموع، حداقل ۴۲۶ شرکت بزرگ و متوسط و ده‌ها هزار شرکت کوچک دولتی و خصوصی، از ابتدای جنگ تا به امروز آسیب

^۱<https://documents.worldbank.org/en/publication/documents-reports/documentdetail/099184503212328877/p1801740d1177f-03c0ab180057556615497>

^۲<https://documents.worldbank.org/en/publication/documents-reports/documentdetail/099184503212328877/p1801740d1177f-03c0ab180057556615497>

^۳<https://www.forbes.com/sites/madelinehalpert/2022/06/15/russias-invasion-of-ukraine-has-caused-almost-43-billion-in-agricultural-damage-studyfinds/?sh=2f6a19f3618f>

دیده یا تخریب شده‌اند. آمار واقعی احتمالاً از این مقدار بیشتر است، چون همه کسب و کارها، به ویژه کسب و کارهای واقع در مناطق خارج از کنترل دولت اوکراین هنوز به طور کامل رصد و گزارش نشده‌اند.^۱

دو مورد از بزرگترین شرکت‌های سهامی عام که آسیب دیدند و تخریب شدند، شرکت‌های آZFستال و کارخانه فولاد و آهن ایلچ بودند که هر دو در ماریوپل بودند و تخریب شدند. در میان مناطق مختلف، استان دونتسک بیشترین آسیب را دیده است و تقریباً نیمی از کل خسارات مستقیم به کسب و کارها در این استان رخ داده است. استان‌های خارکوف، لوهانسک و کیف نیز خسارت قابل توجهی دیده‌اند.^۲

در ماه‌های اکتبر و نوامبر سال ۲۰۲۲، با موج جدیدی از حملات موشکی و پهپادی، تقریباً ۵۰ درصد از سیستم برق اوکراین را به طور جزئی یا کامل تخریب کرد و این مساله باعث اختلال و قطع برق در ۱۰ منطقه از ۲۴ منطقه اوکراین شد که در برخی موارد تعمیر آن سال‌ها طول می‌کشد.^۳ حدوداً ۷۴ درصد از شرکت‌ها مجبور شدند برای ازسرگیری فرآیندهای تولیدی خود مولد برق بخرند.^۴ در پایان سال ۲۰۲۲ کمبود برق و آب و گرما بزرگترین موانع سد راه پیشرفت شرکت‌های اوکراینی بودند. مشکلات دیگر در این زمینه شامل افزایش قیمت مواد اولیه، نقض امنیت کارکنان^۵ و بروز اختلال در زنجیره‌های تأمین بود.^۶ برخی از شرکت‌ها به دلیل آسیب‌دیدگی گسترده زیرساخت‌های انرژی عملیات خود را متوقف کردند. مجموع خسارت مستقیم شرکت‌های کوچک و متوسط به ۶۴ تا ۸۵ میلیارد دلار آمریکا می‌رسد^۷ و ۸۷ درصد از شرکت‌ها نیازمند تأمین مالی هستند. نیمی از شرکت‌های کوچک و متوسط فعالیت‌های خود را به طور کلی یا جزئی متوقف کرده‌اند. جنگ تأثیر ویرانگری بر زندگی مردم و اقتصاد اوکراین داشته است و نقض امنیت غذایی و بحران انرژی جهانی ناشی از این درگیری‌ها، اقتصاد کل جهان را مختل نموده است. خسارات گسترده نیز تأثیر ناگواری بر فرایندهای تجاری کسب و کارها داشته است.

۲-۲- کسب و کار و حقوق بشر در سطح ملی

اصول راهنمای سازمان ملل در زمینه حقوق بشر و کسب و کار و گزارش جان روگی، نماینده ویژه دبیرکل در زمینه حقوق بشر و شرکت‌های فراملی و سایر نهادهای تجاری به نام «کسب و کار و حقوق بشر در مناطق

^۱ https://kse.ua/wp-content/uploads/2023/03/ENG_FINAL_Damages-Report_.pdf

^۲ Ibid.

^۳ <https://www.theguardian.com/world/2022/oct/27/kyiv-facing-sharp-deterioration-electric-supply-russian-strikes>

^۴ نتایج هشتمین نظرسنجی ماهانه از مدیران شرکت‌ها در سند ذیل آمده است

“Ukrainian business in conditions of war” (December 2022).

^۵ Ibid.

^۶ Ibid.

^۷ Бізнес-2022wave-5v52.pdf: <https://drive.google.com/file/d/1qbTXyuK3YWnmjBIPTy8IbGr8JTLfBmyc/view>

جنگ‌زده: چالش‌ها و گزینه‌ها برای پاسخ‌های دولت‌ها^۱»، اقدامات مختلفی برای دولت‌ها معرفی کرده‌اند. این متون از جمله توضیح می‌دهند چگونه دولت‌ها می‌توانند با تلاش بیشتر، اطمینان حاصل کنند شرکت‌های فعال در مناطق جنگ‌زده، مسائل مربوط به حقوق بشر بین‌المللی و حقوق بشر بشردوستانه بین‌المللی را رعایت کنند^۲.

جنگ تمام‌عیاری که در اوکراین به راه افتاده است خطرات و چالش‌های بسیاری به وجود آورده است و اهمیت نقش دولت‌ها را بالاتر برده است. یکی دیگر از مواردی که در این اسناد مطرح شده است، طرح دستور العمل‌های خاص مبتنی بر حقوق بشر دولتی است که رفتار مسئولان شرکت‌ها را در صورت بروز جنگ، در مناطق خارج از کنترل دولت اوکراین و در صورت جابه‌جایی شرکت‌ها و کارکنان مشخص می‌کند. این دستور العمل‌ها به طور خاص مناسب بخش‌هایی است که اشتغال غیررسمی (خرده‌فروشی، شرکت‌های ساختمانی و غیره) بالایی دارند و به خاطر جنگ مجبور به توقف کسب و کارهای خود شده‌اند^۳.

دولت اوکراین در این وضعیت تا حد زیادی از آزادی‌سازی مقررات برای کسب و کارها حمایت کرده است و در این راستا، چندین سند تصویب شده است که حقوق کارکنان را ضعیف‌تر کرده است، از جمله:

- قانون «سازمان‌دهی روابط کاری در شرایط قانون نظامی» مورخ ۱۵ مارس ۲۰۲۲ اوکراین، شماره ۲۱۳۶-IX^۴ که اگر کارگر نتواند بر اساس قرارداد به کار ادامه بدهد، کارفرمایان می‌توانند قرارداد کارگران را بدون پرداخت هیچ گونه حقوقی معطل کنند. مهم‌تر آن که به موجب این قانون خسارت کارفرمایان باید از منابع کشور مهاجم پرداخت شود.
- سند «در باب اصلاح برخی از قوانین اوکراین در خصوص تنظیم روابط کاری با ساعات کاری غیر ثابت»^۵ می‌گوید کارفرما می‌تواند با کارگران قرارداد کاری با ساعات کاری غیر ثابت منعقد کند، به نحوی که زمان مشخصی برای ساعات کاری کارکنان در آن تعیین نشده است و هیچ تضمینی وجود نداشته باشد که کار به طور مداوم انجام شود.

^۱ <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G11/135/63/PDF/G1113563.pdf?OpenElement>

^۲ <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N20/190/21/PDF/N2019021.pdf?OpenElement>

نک^۳

Detailed Responsible business conduct in times of war: Implications for essential goods & services providers in Ukraine, <https://www.business-humanrights.org/en/latest-news/new-study-responsible-business-conduct-in-time-of-war-implications-for-essential-goods-services-providers-in-ukraine/>

^۴ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text>.

^۵ Про внесення змін до деяких ... | від 18.07.2022 № 2421-IX (rada.gov.ua)

حقوق بشر بین‌المللی اجازه می‌دهد که در زمان «بحران‌های عمومی که تهدیدی برای زندگی ملت به حساب می‌آید»^۱ یا «در زمان جنگ‌ها و بحران‌های عمومی که تهدیدی برای زندگی ملت به حساب می‌آید» دولت‌ها استثنائاً از اجرای تعهدات حقوق بشری بین‌المللی معاف باشند.^۲ در خصوص اجرای این بند در قوانین فوق‌الذکر بحث‌های گسترده‌ای در جریان است ولی اصل عمومی این است که محدودیت‌های اعمال شده نباید منجر به حذف حقوق بشر شود. به همین جهت اسناد حقوقی فوق در اوکراین باید اصلاح شود.

در طراحی ساز و کارهای پاسداشت عدالت در دوران گذار و اجرای چهار رکن آن (جست‌وجوی حقیقت، پیگرد قانونی، جبران خسارت و اصلاحات نهادی)، دولت اوکراین هنوز به نقش کسب و کارها توجهی نکرده است، در حالی که بر اساس گزارش «کسب و کار، حقوق بشر و مناطق جنگ‌زده: پیش به سوی اقدام بیشتر» سال ۲۰۲۰، باید به این کسب و کارها توجه کند. هنوز چشم‌انداز روشنی برای اجرای حقوق بشر بشردوستانه بین‌المللی و محاکمه نهادهای تجاری در صورت مشارکت مستقیم یا غیرمستقیم در موارد نقض حقوق بشر، خارج از ساز و کارهای تحریمی در این کشور وجود ندارد. در خصوص فرآیندهای بهبود وضعیت کشور پس از درگیری‌ها، برنامه‌هایی که برای بازسازی ملی تدوین کرده‌اند، هنوز تأکیدی بر رفتار مسئولانه کسب و کارها ندارد.

در تراز اجتماعی، هر اقدامی که شرکت‌ها با هدف حمایت از مبارزه برای استقلال اوکراین صورت بدهند مورد استقبال قرار می‌گیرد. تأثیرات بالقوه یا بالفعل عملکرد کسب و کارها بر وضعیت حقوق بشر در اوکراین ارزیابی نمی‌شود، جز در خصوص حضور برندهای جهانی در روسیه و اوکراین. این موضوع را فعالانه نظارت می‌کنند، اما نه از منظر حقوق بشری، بلکه فقط از منظر اخلاقی به این مساله نگاه می‌کنند و می‌گویند انجام کسب و کار و پرداخت مالیات در کشور مهاجم غیر قابل قبول است.^۳

۲-۳- تأثیر جنگ بر وضعیت کسب و کارها در اوکراین

در اولین ماه‌های پس از حمله تمام‌عیار روسیه، مرکز توسعه مسئولیت اجتماعی شرکتی اوکراین، فهرستی از مشارکت‌ها و کمک‌هایی که کسب و کارها به جنگ روسیه و اوکراین می‌کنند تهیه کرد. در این فهرست ۳۲۸ مورد مشارکت و کمک شرکت‌ها به مبارزه با تهاجم روسیه فهرست شده است. در این فهرست ۲۶ مورد

^۱ International Covenant on Civil and Political Rights. <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-civil-and-political-rights>

^۲ European Convention on Human Rights. https://www.echr.coe.int/documents/convention_eng.pdf

^۳ نیز نک

B4Ukraine citation. Also <https://corpgov.law.harvard.edu/2022/06/24/it-pays-for-companies-to-leave-russia/>

از این کمک‌ها به حمایت از کارکنان اختصاص دارد که بیشتر آنها در وضعیت‌های اضطراری انجام می‌شود،
نظیر:

- انتقال یا تخلیه
- ارائه حمایت روانی
- ارائه کمک‌های مالی
- برنامه‌هایی برای کودکان کارکنان

در حال حاضر، چهار وضعیت برای نحوه فعالیت شرکت‌ها در طول جنگ وجود دارد:

۱. فعالیت زیر بمباران مداوم و در وضعیت درگیری شدید
۲. فعالیت در مناطق خارج از کنترل دولت اوکراین
۳. فعالیت در سایر مناطق جنگ‌زده و انتقال به مناطق غربی امن اوکراین یا خارج از کشور
۴. فعالیت در مناطقی که دولت اوکراین پس گرفته است

۱-۲-۳- وضعیت ۱ - فعالیت زیر بمباران‌های مداوم و درگیری شدید

در این وضعیت اتفاقات ذیل می‌افتد:

- کمبود امنیت و در نتیجه نیاز به انتقال افراد
- تعطیلی شرکت‌های بین‌المللی به دلیل نبود امنیت
- تخریب زیرساخت‌های حیاتی و دشواری تعمیر آنها
- اختلال در زنجیره‌های تأمین
- ادامه فعالیت‌های کسب و کارهای محلی، به دلیل درک بهتر از شرایط و نبود برنامه جایگزین، چون کارکنان نمی‌خواهند جابه‌جا شوند
- ادامه فعالیت‌های شرکت‌های دولتی و شهری، که اغلب برای امنیت کارکنان خطر بسیاری دارد و امکان تأمین آب و گاز، دفع زباله‌ها زیر بمباران دائمی وجود ندارد؛ یا تخلیه افراد با قطار.

نمونه: مدیران سوپرمارکت‌های اکو مارکت تصمیم گرفتند در مناطق خط مقدم به فعالیت خود ادامه بدهند. تا ژوئیه ۲۰۲۲، تنها یکی از هفت سوپرمارکت فعال در مناطق دونباس تعطیل شده بود. فقط کالاهای ضروری برای خرید ارائه می‌شد. در این وضعیت کلاً ۴۰۰-۵۰۰ محصول در اختیار مصرف‌کنندگان بود در حالی که پیش از جنگ ۳۰۰۰-۲۵۰۰ محصول در اختیارشان بود.

در روزهای اول حمله تمام‌عیار، تمام کسب و کارهای بزرگ شهر را ترک کردند و فقط یک نانوایی کوچک باقی ماند. صاحبان این نانوایی سه چهار فروشگاه داشتند که محصولات خود را در آنها می‌فروختند. آنها کارکنان

باقی مانده را به پناهگاه زیرزمینی منتقل کردند. نانوائی در دو ماه اول به ساکنان خارکوف نان رایگان ارائه می داد و به کارکنان خود حقوق پرداخت می کرد. آنها خودروهای در اختیار کارکنان خود قرار دادند تا محصولات خود را در سطح شهر جابه جا کنند و خانواده هایشان را به همراه وسایل ضروری از خارکوف خارج کنند (بحث گروه تمرکز - (۱) ۴-۲)

۲-۳-۲- وضعیت ۲- فعالیت در مناطق خارج از کنترل دولت اوکراین

این وضعیت از منظر حقوق بین الملل بشردوستانه پرخطرترین وضعیت است؛ در شرایط درگیری های مسلحانه مجموعه ای از قوانین تخصصی بین المللی اعمال می شود و برای کسب و کارها نیز چارچوبی در نظر گرفته می شود. دولت اوکراین انجام فعالیت های اقتصادی در مناطق خارج از کنترل خود را مشمول ممنوعیت هایی کرده است که با تهدید مجازات های کیفری همراه است.^۱ از جمله مواردی که مصداق این ممنوعیت ها است موارد ذیل است:

- تعامل با نهادهای موجود در مناطقی که تحت کنترل دولت اوکراین نیستند،
 - پرداخت هزینه خروج و ورود به دولت روسیه در مناطقی که تحت کنترل دولت اوکراین نیستند،
 - پرداخت مالیات به بودجه فدراسیون روسیه که بر اساس قانون اوکراین تأمین مالی تروریسم قلمداد می شود،
 - واردات و صادرات کالا در مناطقی که تحت کنترل دولت اوکراین نیستند (این امر انجام کسب و کار را غیرممکن می کند)
 - اگر نهاد طرف قراردادهای کسب و کار ساکن مناطقی باشد که تحت کنترل دولت اوکراین نیست، قرارداد فاقد اعتبار است و مجوزی برای فعالیت در آن نقاط صادر نمی شود.^۲
- پیامدهای انجام این اقدامات ۳ تا ۵ سال حبس و ۱۰ تا ۱۵ سال محرومیت از حق تصدی برخی پست ها و فعالیت ها و نیز احتمال مصادره اموال است. از سوی دیگر، نهادهای موجود در مناطقی که تحت کنترل دولت اوکراین نیستند، گاهی (مثلا با قطع سیگنال موبایل) شرکت ها را از فرصت فعالیت محروم می کنند یا شرکت ها (از جمله نیروگاه های هسته ای چرنوبیل و زاپوریژیا) را مشمول کنترل واقعی می کنند.

^۱ در مواردی شرکت های اهل کیف که داروخانه های شان در مناطق خارج از کنترل دولت اوکراین فعالیت می کند، مشمول پرونده های کیفری «تأمین

مالی تروریسم» شده است. نک

<https://ssu.gov.ua/novyny/sbu-vykryla-stolychnu-farmkompaniiu-nafinan-suvanni-boiovykiv-dnr-cherez-aptechnyi-biznes-u-donetsku>

^۲ Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text>

طرف‌های ثالث نیز تحریم‌هایی علیه هرگونه فعالیت تجاری در این مناطق وضع کرده‌اند که به وضوح نشان می‌دهد فعالیت اقتصادی در این مناطق، رفتار مسئولانه تجاری تلقی نمی‌شود. در این شرایط، شرکت‌های فراملی به سرعت فعالیت‌های خود را متوقف کردند؛ اما شرکت‌های خصوصی ملی تا زمانی که لازم نباشد با مقامات حاکم تعامل داشته باشند (و هزینه‌ها را به ارز هریونیا پرداخت و دریافت کنند و دارو در برخی داروخانه‌ها و مواد غذایی در برخی فروشگاه‌ها به وفور موجود باشد) به کار خود ادامه می‌دهند.

تا آگوست ۲۰۲۲، تقریباً ۶۵,۰۰۰ کسب و کار اوکراینی در مناطقی که تحت کنترل دولت اوکراین نبودند فعالیت می‌کردند؛ این رقم حدود ۵ درصد از مجموع شرکت‌های قانونی اوکراین بود.^۱ مقامات اوکراینی در سخنرانی‌های خود اذعان کرده‌اند که در برخی موارد برای تأمین کالاها و خدمات ضروری مانند خدمات عمومی، داروخانه‌ها یا فروشگاه‌های مواد غذایی هیچ‌گونه مسئولیتی نباید اعمال شود. در پیش‌نویس قانونی بازسازی و بهبود وضعیت کشور در دوران جنگ ماده ۱۱۱-۱، فهرستی از کالاها و خدمات ضروری که باید ارائه شوند و برای آنها مسئولیت کیفری در نظر گرفته نمی‌شود مشخص شده است.^۲ در این پیش‌نویس آمده است که تنها کسانی که به طور داوطلبانه با کشور مهاجم همکاری می‌کنند، مجازات خواهند شد. طراحان این پیش‌نویس مشخص کرده‌اند کدام فعالیت‌ها (نظیر خدمات بهداشتی، بانکی و کشاورزی) مشمول قانون جزایی نمی‌شوند.^۳ ولی هنوز اصلاحاتی در قانون اصلی انجام نشده است.^۴

وزارت بازسازی مناطق اشغالی اوکراین، توضیحاتی در این زمینه ارائه داده است و می‌گوید در مناطقی که تحت کنترل دولت اوکراین نیستند، انجام فرآیندهای آموزشی طبق برنامه‌های آموزشی دولت اوکراین و ارائه خدمات بهداشتی به مردم و رفع پیامدهای بحران‌های ناشی از جنگ مجاز است.^۵ نمایندگان اتاق بازرگانی اوکراین پیشنهاد کرده‌اند اگر امکان انتقال کسب و کار وجود نداشته باشد، شرکت باید موقتاً تعطیل شود و پس از آزادسازی منطقه، دوباره فعالیت خود را از سر بگیرد.

نمونه: زمانی که خرسون تحت کنترل دولت اوکراین نبود، شرکت‌های بزرگ اوکراینی، حتی سوپرمارکت‌ها، ظرف چند روز کارکنان و کارگران خود را به مناطق تحت کنترل دولت اوکراین منتقل کردند. اموال اوکراینی به

^۱ <https://opendatabot.ua/analytics/business-in-occupation>

^۲ <https://zmina.info/articles/yak-ukrayinczyam-na-okupovanyh-terytoriyah-ne-potrapyty-pid-stattyu-pro-kolaboraczionizm/>

^۳ <https://zn.ua/ukr/business/jak-biznesmenu-v-okupatsiji-ne-peretvoritisja-na-kolaboranta.html>

^۴ <https://zmina.info/articles/yak-ukrayinczyam-na-okupovanyh-terytoriyah-ne-potrapyty-pid-stattyu-pro-kolaboraczionizm/>

^۵ МВС: Будь-які органи, їх посадові та службові особи на тимчасово окупованій території та їх діяльність є незаконними, 26 травня 2022 року

[وزارت کشور: تمامی نهادها، مقامات و کارکنانی که در مناطق اشغالی قرار دارند غیرمجاز هستند و فعالیت‌هایشان غیرقانونی است ۲۶ می ۲۰۲۲]

<https://www.kmu.gov.ua/news/mvs-bud-yaki-organi-yih-posadovi-ta-sluzhbovi-osobi-na-timchasovo-okupovanij-teritoriyi-ta-yih-diyalnist-ye-nezakonnimi>

حساب مالکان مجموع «کارآفرینان وفادار» منتقل شد یا به روسیه منتقل گردید. برخی شرکت‌ها با وجود مشکلاتی که در تأمین نیازهای خود داشتند نهایتاً موفق شدند مدتی در مناطق خارج از کنترل دولت اوکراین به کار خود ادامه دهند:

- اداره پست اوکراین فعالیت شعب خود را در مناطق خارج از کنترل دولت اوکراین ادامه داد تا حقوق و مستمری‌ها پرداخت شود. این پول‌ها از هزینه دریافتی خدمات عمومی برداشت می‌شد و شبیه سیستم چرخشی بود. وضعیت بانک پریوات و سایر بانک‌های خصوصی اوکراین نیز تا حدودی به همین ترتیب است. کارآفرینان محلی تلاش کردند با بانک‌ها همکاری کنند و پول‌های خود را به صندوق‌های نقدی بانک‌ها واریز نمایند. پول از طریق دستگاه‌های پرداخت فروشگاه‌ها به دستگاه‌های خودپرداز برمی‌گشت و برعکس. در ماه مارس، مردم خرسون از طریق پلتفرم بانکداری Privat24 حدود دو هزار بلیط کیوآر برای استفاده از وسایل حمل‌ونقل عمومی خریداری کردند. البته این کار خطرناک بود، چون به شعب بانک‌ها حمله می‌شد و کارکنان بانک‌ها در معرض تهدید قرار داشتند.^۱
- فروشگاه‌های اپی‌سنتر^۲ که بزرگترین فروشگاه زنجیره‌ای خرده‌فروشی اوکراین است، با تکیه به ذخایر گسترده‌ای که در اختیار داشت به فعالیت ادامه دادند.

۲-۳-۲- وضعیت ۳- فعالیت در سایر مناطق جنگ‌زده و انتقال به مناطق امن غرب اوکراین یا خارج از

کشور

در وضعیت سوم کسب و کارها به طور کلی به فعالیت خود ادامه می‌دهند، جز در مواردی که جابه‌جا شده باشند. البته مناطق غرب اوکراین به طور کامل امن نیستند و از ۱۱ اکتبر ۲۰۲۲ به این سو گاهی برخی از شهرک‌ها یا تأسیسات زیرساختی حیاتی در این مناطق مورد حملات موشکی قرار می‌گیرد، اما شرکت‌ها در این نقاط به فعالیت خود ادامه می‌دهند. شمار قابل توجهی از آوارگان داخلی در این مناطق حضور دارند که در برخی مواقع با کمبود مواد غذایی، افزایش قیمت‌ها، کمبود نقدینگی یا مشکلات مسکن مواجه می‌شوند (قیمت اجاره مسکن در برخی موارد تا ۲۰۰-۳۰۰ درصد افزایش یافته است که تهیه مسکن را برای بسیاری از افراد به ویژه آوارگان داخلی به ویژه در ابتدای جنگ ناممکن کرده است). دشواری دسترسی به مسکن و مواد غذایی، خطر تأثیرات منفی عملیات کسب و کار را تا حد زیادی افزایش داده است.

شمار اندکی از شرکت‌های فراملی فعالیت خود را در مناطق امن غرب و مرکز اوکراین متوقف کردند که عمدتاً دلیل آن این بود که تصمیم گرفتند تا پایان درگیری‌ها منتظر بمانند. از جمله شرکت‌های آمریکایی اوبر و مکدونالد ۲-۵ ماه فعالیت خود را قطع کردند و خدمات حمل‌ونقل و اشتغال را که بسیار حیاتی بود انجام ندادند و از پرداخت مالیات به نهادهای محلی خودداری کردند.

^۱ <https://www.epravda.com.ua/rus/publications/2022/11/21/694076/>

^۲ Epicentr



دولت ملی به کسب و کارهای ساکن مناطق خارج از کنترل دولت اوکراین توصیه کرد به مناطق امن منتقل شوند. در ۵ مه سال ۲۰۲۲ حدوداً ۵۰۰ شرکت به مکان‌های امن منتقل شدند و از این تعداد، ۳۰۰ شرکت کار خود را از سر گرفتند. با کاهش شدت فعالیت‌های نظامی در مرکز اوکراین و آزادسازی استان کیف، تعداد شرکت‌هایی که به مناطق امن منتقل می‌شدند کاهش یافت. در مارس سال ۲۰۲۲ تعداد ۱۲۶۶ شرکت درخواست انتقال دادند. در ژوئن ۲۰۲۲ تنها ۷۹ درخواست ارسال شد.^۱ به طور کلی، تا سپتامبر ۲۰۲۲، تعداد زیادی از شرکت‌های کوچک و متوسط (۷۱ درصد) برنامه‌ای برای انتقال به مناطق امن نداشتند. تنها ۲۰ درصد از شرکت‌های کوچک و متوسط کسب و کار خود را به مناطق امن غرب اوکراین و ۴.۴ درصد از آنها به خارج از کشور منتقل کردند. شرکت‌های دولتی مانند بانک اوشاد و راه‌آهن اوکراین در جریان انتقال از شرکت‌ها حمایت کردند.

۴-۳-۲- وضعیت ۴ - فعالیت در مناطقی که دولت اوکراین پس گرفته است

تا تاریخ ۱۴ نوامبر سال ۲۰۲۲ حدود ۵۲ درصد از مناطق کشور تحت کنترل دولت اوکراین قرار گرفت. پس از آزادسازی مناطق، کسب و کارها باید بتوانند با امنیت بر سر کار خود برگردند. اوضاع این مناطق همیشه به خاطر آسیب زیرساخت‌ها (راه‌ها و پل‌ها)، نبود برق و اینترنت و مین‌گذاری دفاتر و زمین‌ها بسیار ناگوار است. به عنوان مثال، وقتی خارکوف آزاد شد، تا دو سه هفته برق و اینترنت نبود و ساکنان منطقه نیازمند کمک‌های بشردوستانه، محصولات اساسی و حمایت روانی بودند.

نمونه: از سرگیری عملیات شعبه‌های بانک اوشاد. در مناطقی که دوباره تحت کنترل دولت اوکراین قرار گرفتند، کار بسیار دشوار بود: مین‌زدایی، ترمیم خسارات، برنامه‌ریزی و اجرای عملیات بازسازی، بررسی عملکرد کانال‌های ارتباطی، جستجوی کارکنانی که آماده بازگشت به کار بودند. این بانک تاکنون ۶۳ شعبه در مناطقی از استان‌های کیف، سومی و چرنیهیف را که دوباره تحت کنترل دولت اوکراین قرار گرفتند، راه‌اندازی کرده است.

یک مسئله دیگر، جذب افرادی است که در مناطق خارج از کنترل دولت اوکراین هستند. شرکت‌ها باید تحقیقات دقیقی انجام بدهند تا بررسی کنند کارکنانشان ارتباطی با فعالیت‌های دشمن داشته‌اند و با آنها همکاری کرده‌اند یا نه. مطالعات نشان می‌دهد دولت در خصوص جریان بازگشت امن به مناطق آزاد شده هیچ توصیه‌ای به تیم‌های تحقیقاتی نکرده است. مسائل حقوق بشری بسیاری در این وضعیت به وجود می‌آید نظیر تأمین امنیت جانی، حمایت روانی، بازپرداخت خسارات برای اموال کارکنان، دسترسی به امکانات نگهداری کودکان و غیره. برای تدوین راهبرد بازگشت مسئولانه، تمام این موارد، (به ویژه در حوزه نقض حقوق بشر از سوی شرکت‌ها و خطر بالای تخطی شرکت‌ها از مواضع حقوق بشری) باید بررسی شود.

¹ Data from https://old.prozorro.sale/marketplace_landing-page#yak1

۴-۲- مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها در دوران جنگ

در بسیاری از بحث‌های گروه‌های تمرکز، بحث مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها با موضوع کسب و کار و حقوق بشر خلط شده است. در حوزه کسب و کار و حقوق بشر، شرکت‌ها معمولاً فعالیت زیادی نمی‌کنند و اگر بکنند بر اساس رای و صلاحدید خود عمل می‌کنند، ولی فعالیت‌های مربوط به مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها مکرر انجام می‌شود. این فعالیت‌ها ابتدا به طور موردی صورت می‌گرفته، ولی اکنون به شاخه مجزایی از عملیات تجاری تبدیل شده است. بسیاری از شرکت‌ها بیش از یک سال به جوامع، مردم و سازمان‌های غیر دولتی ملی و بین‌المللی کمک کرده‌اند.

کمک به سازمان‌های بین‌المللی و محلی: شرکت کشاورزی آستارتا از برنامه‌های غذایی و بشردوستانه حمایت کرده است.^۱ این شرکت از مارس سال ۲۰۲۲ برای برنامه جهانی غذای سازمان ملل محموله‌های بشردوستانه ارسال کرده است و ضمن همکاری با سازمان بین‌المللی کار، وزارت امور خارجه دانمارک، سفارت دانمارک در اوکراین و فدراسیون کارفرمایان اوکراین، مجموعاً بیش از ۳۵۰۰ بسته غذایی به خرسون و میکولایف ارسال کرده است.

تامین محصولات و خدمات رایگان: چهارده کافه برای تأمین داوطلبانه موارد غذایی در خارکوف محصولات خود را اهدا می‌کردند و با امکانات خود در آشپزخانه‌ها برای نظامیان، بیمارستان‌ها، زایشگاه‌ها و ساکنان خارکوف در پناهگاه‌ها غذا تهیه کردند. فروشگاه لوازم کودک آنتوشکا، به ارزش ۲۵۰,۰۰۰ هریونیا پوشک و غذای کودک اهدا کرد.

تغییر جریان تولید محصول: شرکت تولید لوازم آرایشی در منطقه بوچاوسنا، رو به تولید بسته وسایل مورد نیاز نظامیان در خط مقدم آورد و ۳۰۰ پماد درمانی و کرم دست به جبهه‌ها ارسال نمود. آنها محصولات خود را از طریق فروشگاه‌های زیست بومی در منطقه بوچا توزیع کردند و مبلغی بیش از ۸۰۰,۰۰۰ هریونیا برای کمک به ارتش و جامعه هزینه نمودند.

پرداخت مالیات پیش از موقع: در آغاز جنگ، بسیاری از شرکت‌های بزرگ مالیات‌های خود را پیش از موقع پرداخت کردند و تا حد قابل توجهی از اقتصاد اوکراین حمایت کردند. بر اساس فهرست کمک‌های تجاری، مجموع مبلغ مالیات پرداختی پیش از موقع معادل ۱۰ میلیارد هریونیا بود.

فعالیت داوطلبانه: بسیاری از کارکنان نهادهای مختلف در فعالیتهای داوطلبانه شرکت کردند. ۸۴ درصد از مدیران کسب و کارهای کوچک و متوسط معتقدند کار داوطلبی کارکنان شان و کمک به ارتش، باعث تقویت جو حاکم بر شرکتها در این دوره دشوار شده است.^۱

بحث گروه تمرکز ۲ - ایرینا: برخی از کارکنان شرکت ما بنیادهای خیریه تأسیس کرده‌اند و برخی دیگر به عنوان داوطلب به سازمان‌های خیریه پیوسته‌اند. نشست‌های مختلفی با هم برگزار کرده‌ایم. برخی از کارکنان شرکت ما ضمن همکاری با سازمان‌های بین‌المللی کمک‌های بشردوستانه به مناطق اشغالی رسانده‌اند. فعالیت ما عمدتاً در استان‌های لوهانسک و خارکوف است. در حال حاضر، تنها هفته‌ای یک‌بار به افرادی که به سازمان خیریه ما مراجعه می‌کنند، کمک‌های بشردوستانه ارائه می‌دهیم و بسته‌های کمک‌های انسان‌دوستانه در اختیارشان می‌گذاریم.

پشتیبانی از تأمین‌کنندگان: در برخی موارد، شرکت‌های تجاری قبول کرده‌اند برای حمایت از همکاران خود در شرایط دشوار قیمت خرید خود را افزایش بدهند.

اعضای گروه‌های تمرکز، بر سر این که کدام کسب و کار در شرایط جنگی مسئولیت اجتماعی بیشتری بر عهده دارد توافق نظر ندارند. برخی از اعضا معتقدند کسب و کارهای بین‌المللی بیشتر از سایر شرکت‌ها برای تعامل با پرسنل خود رویکرد مشخص کرده‌اند و در زمان بحران به این رویکردها عمل می‌کنند. ولی کسب و کارهای اوکراین بیشتر درگیر مسائل داخلی کشور خود هستند، عرق میهن‌پرستی دارند و برای کسب پیروزی در جنگ و حفظ جان انسان‌ها تا حد ممکن تلاش می‌کنند. به همین جهت موضوع مزبور همچنان محل بحث و اختلاف نظر است.

در این باب که دولت‌های محلی می‌توانند کسب و کارها را به سوی پذیرش مسئول اجتماعی سوق بدهند یا نه نظرات متفاوتی وجود دارد. برخی از نمایندگان مقامات محلی معتقدند اعطای هرگونه امتیاز به کسب و کارها از سوی مقامات محلی خطر بسیاری به همراه دارد و می‌تواند زمینه‌ساز فساد باشد، ولی در شرایط باثبات‌تر، برخی از مقامات مستقل محلی می‌گویند در صورتی که دولت مرکزی قواعد مناسبی در این حوزه تدوین کند حاضر به همکاری هستند تا مشخص کنند چه مزایا و امتیازاتی می‌توان به صاحبان کسب و کارها داد و کدام یک راه به فساد می‌برد و کدام از خطر بروز فساد مصون است.

¹<https://www.the-village.com.ua/village/business/news/331231-38-kerivnikiv-malogo-y-serednogo-biznesu-planuyut-naymati-novih-pratsivnikiv-popri-viynu>

۲-۵- بررسی یکی از موارد حوزه صنعت

مطالعات نظری نشان می‌دهند که بخش‌هایی از اقتصاد که امکان دورکاری ندارند و به طور مستقیم با مردم در ارتباط هستند، بیشتر تحت تأثیر جنگ روسیه و اوکراین قرار گرفته‌اند^۱ و برخی از آنها نظیر حمل‌ونقل هوایی، حمل‌ونقل دریایی و زیرساخت‌های بنادر در واقع از بین رفته‌اند.

پس از این بخش، بخش‌هایی که نیاز به سرمایه‌گذاری و پشتیبانی بیشتری دارند، مانند مهندسی مکانیک و گردشگری^۲ بیشتر از سایر بخش‌ها تحت تأثیر جنگ روسیه و اوکراین قرار گرفته‌اند و آسیب دیده‌اند. بخش‌هایی که بیش از سایرین به طور کلی یا جزئی فعالیت خود را متوقف کرده‌اند، به ترتیب بخش‌های گردشگری (۸۴٪)، رسانه‌های جمعی (۷۰٪)، ساخت و ساز (۵۸٪) و مهندسی مکانیک (۵۰٪) هستند. کشاورزی (۴۰٪) و املاک (۵۳٪) نیز تا حد زیادی تحت تأثیر قرار گرفته‌اند. در ماه اول حملات، شمار بالایی از شرکت‌ها عمداً با عملیات نظامی (موشک‌ها و بمباران‌ها) به ویژه در شرق کشور هدف قرار گرفتند و تا حد زیادی از بین رفتند. صنایع معدنی، متالورژی و کشاورزی که بیشترین سهم را در صادرات اوکراین در دوران قبل از جنگ داشتند و بالاترین سطوح دستمزدها را به کارگران خود می‌دادند، امروزه با مشکلات بسیاری مواجه هستند. دو شرکت بزرگ متالورژی به نام‌های آروفستال و مجتمع فولاد ایلچ که در شهر ماریوپل اوکراین قرار داشتند و بیش از ۴۰ درصد تولید فلزی کشور را تشکیل می‌دادند از بین رفتند. سایر شرکت‌های بزرگ متالورژی اوکراین از ابتدای تابستان سال ۲۰۲۲ با ۲۰ درصد ظرفیت خود کار می‌کنند^۳. برآوردها نشان می‌دهد بخش فناوری اطلاعات تا حد زیادی در میان صنایع مختلف با ثبات به کار خود ادامه داده است^۴. صنایع دیگری که در مناطق امن فعالیت می‌کردند نظیر بهداشت و درمان، حمل‌ونقل، خدمات پستی و رستوران‌ها تا حدی رشد داشته‌اند^۵.

نقض حقوق بشر توسط شرکت‌ها، فوریه - سپتامبر ۲۰۲۲: بر اساس مطالعه اومنیباس^۶ که در ماه‌های آگوست و سپتامبر ۲۰۲۲ انجام شده است، بیشترین موارد نقض حقوق بشر در بخش بهداشت و درمان

^۱<https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3445172-v-minekonomiki-rozpovili-aki-galuzi-postrazdali-vid-vijni-najbilse.html>

^۲<https://business.dia.gov.ua/cases/novini/stan-ta-potrebi-biznesu-v-ukraini-sektoralnij-rozriz-veresen-2022>

^۳<https://www.unian.ua/economics/other/viyna-proti-rosiji-yak-viyna-zminyuye-ukrajinskiy-promisloviy-sektor-ostanni-novini-11928213.html>

^۴ <https://www.44.ua/news/3395480/v-kmda-nazvali-galuzi-aki-najbilse-postrazdali-vid-vijni>

^۵<https://business.dia.gov.ua/cases/novini/stan-ta-potrebi-biznesu-v-ukraini-sektoralnij-rozriz-veresen-2022>

^۶ اومنیباس (Omnibus) در مطالعات پیمایشی، به نوعی نظرسنجی چندمنظوره و مشارکتی گفته می‌شود که در آن چند سازمان یا نهاد مختلف، هر کدام تعدادی سؤال خاص خودشان را در یک پرسشنامه مشترک درج می‌کنند. این نوع نظرسنجی معمولاً توسط یک شرکت نظرسنجی یا مؤسسه پژوهشی اجرا می‌شود

(۱۴.۷٪) صورت گرفته است. صنعت استخراج (۲.۲٪) بیشترین آسیب‌ها را متحمل شده است و کمترین موارد نقض حقوق بشر را داشته است. احتمالاً دلیل آن این است که بخش‌هایی که نقض حقوق بشر در آنها شناسایی شده است، همان بخش‌هایی هستند که در طول جنگ به فعالیت خود ادامه داده‌اند و خدمات آنها به شدت مورد تقاضای مردم است.

نقض حقوق بشر توسط شرکت‌ها، اکتبر ۲۰۲۲ – فوریه سال ۲۰۲۳ (پس از حملات موشکی به زیرساخت‌های حیاتی انرژی اوکراین): بر اساس مطالعه اومنیپاس که در فوریه سال ۲۰۲۳ انجام شده است، کسانی که خود را قربانی نقض حقوق بشر می‌دانند معتقدند بیشترین شرکت‌های ناقض حقوق مصرف‌کنندگان (۵۹.۷٪) در بخش انرژی فعال هستند. بخش‌های تأمین آب و فاضلاب (۱۸.۶٪)، فروش عمده و خرده (۱۶.۴٪) و فناوری اطلاعات و ارتباطات (۱۶.۳٪) نیز به مراتب در رده‌های پایین‌تر دچار همین وضعیت هستند. از پاسخ‌های شرکت کنندگان پیدا است که موارد نقض حقوق بشر و مصرف‌کنندگان، عمدتاً مربوط به آسیب زیرساخت‌های انرژی بوده است که باعث شده مصرف‌کنندگان نتوانند از انرژی، آب، گرمایش یا اینترنت استفاده کنند. علاوه بر این، به دنبال این آسیب‌ها، فروشگاه‌ها مجبور به تعطیلی شدند و بعدها با خرید مولدهای برق توانستند به عرصه خدمات دهی بازگردند.

۱-۵-۲- مطالعه موردی صنعت: کشاورزی

تا ۲۴ فوریه سال ۲۰۲۳، خسارات و زیان‌های بخش کشاورزی اوکراین برابر ۴۰.۲ میلیارد دلار برآورد شده است، که ۷۸ درصد از این مبلغ زیان‌های وارده بوده است (مجموع مبلغ خسارت ۸.۷۲ میلیارد دلار در بخش کشاورزی و کل زیان‌ها مجموعاً ۳۱.۵ میلیارد دلار بوده است). خسارات شامل تخریب جزئی یا کلی ماشین‌آلات و تجهیزات، تأسیسات ذخیره‌سازی، دام‌ها، امور شیلات و حوضچه‌های آبی‌پروری، گیاهان چند ساله و سرقت ورودی‌ها و خروجی‌های کارخانه‌ها و کارگاه‌ها بوده است.^۱

یکی دیگر از مشکلات بزرگ کشور، مین‌گذاری زمین‌های کشاورزی است.^۲ چون یک سوم اراضی اوکراین تا فوریه سال ۲۰۲۳ مین‌گذاری شده‌اند. منطقه سومی بیشترین میزان مین‌گذاری را داشته است و ۵۰ درصد زمین‌هایش مین‌گذاری شده‌اند. قبل از جنگ، این منطقه بسیار مورد توجه سرمایه‌گذاران بود؛ اما از زمان آغاز جنگ، بیشتر کشاورزان زمین‌های خود را برای فروش گذاشته‌اند چون نمی‌توانند اجاره آن را پرداخت کنند و دولت نیز حمایتی از آنها نمی‌کند.^۳

^۱<https://documents.worldbank.org/en/publication/documents-reports/documentdetail/099184503212328877/p1801740d1177f-03c0ab180057556615497>

^۲ <https://www.seeds.org.ua/skilki-poliv-v-ukraini-zaminovano/>

^۳ <http://agro-business.com.ua/agro/ekspertna-dumka/item/25469-shcho-z-ahrosektorom-naslidky-viiny-otsinky-i-prohnozy.html>

نمونه: شرکت هاروست در دو منطقه، یکی نزدیک ماریوپل و یکی در منطقه کیف (نزدیک بوچا و ایرپین که در اشغال نیروهای روسی است) قرار دارد. از ۳۰,۰۰۰ هکتار زمینی که در کیف در اختیار این شرکت کشاورزی بود، حدود ۵,۰۰۰ هکتار مین گذاری شده است و شرکت دیگر قادر به پیشبرد کارهای خود نیست. سایر زمین‌های شرکت نیز گلوله‌باران شده‌اند و برخی ماشین‌آلات کشاورزی منفجر شده است. امروز زمین‌های شرکت در ماریوپل در اشغال نیروهای روسیه است و بسیاری از وسایل آن به سرقت رفته‌اند. تمام تجهیزات و غلات از بین رفته است و در واقع شرکت نابود شده است.^۱

نقض حقوق بشر، فوریه سال ۲۰۲۲ – سپتامبر ۲۰۲۲: بر اساس یکی از مطالعات جامعه شناختی کل اوکراین که در آگوست و سپتامبر ۲۰۲۲ انجام شده است، کمترین موارد نقض حقوق بشر در بخش کشاورزی (۲.۵٪) رخ داده است. در دوران پیش از جنگ، رایج‌ترین موارد نقض حقوق بشر در این صنعت، استخدام کارگران فصلی غیررسمی و پرداخت حقوق به آنها بود. بر اساس این مطالعه تغییر خاصی در این حوزه رخ نداده است. اما بدون شک جنگ خطر بروز موارد نقض حقوق بشر را افزایش می‌دهد. در مطالعه مزبور دلیل این مساله بررسی نشده است، اما بر اساس بحث‌های گروه‌های تمرکز، شاید بتوان گفت یکی از علل این موضوع، قطع برق، ادامه جنگ و وخامت وضعیت اقتصادی است. بر اساس این شرایط، بسیاری از شرکت‌ها در بخش‌های مختلف دست به اخراج غیرقانونی، عدم پرداخت دستمزد و تاخیر در پرداخت‌ها زده‌اند.

۲-۵-۲- مورد صنعتی: خرده‌فروشی

خرده‌فروشی یکی از بخش‌هایی است که به شدت تحت تاثیر رخدادهای مربوط به جنگ قرار گرفته است و شاهد توقف کسب و کار، کاهش تقاضا، تخریب انبارها و تدارکات، ناتوانی در پیشبرد کسب و کار در مناطق جنگی، ترک کار نیروی انسانی و ناتوانی در عملی کردن قراردادهای بوده است. حجم خسارات مستقیم وارده به بزرگترین خرده‌فروشان کشور در دو ماه اول جنگ (تا سپتامبر سال ۲۰۲۲) بالغ بر ۹.۸ میلیارد دلار بوده است. در کل ۲۳ مرکز خرید تخریب شده‌اند یا به شدت آسیب دیده‌اند.^۲ با توجه به خسارات گسترده، حقوق کارکنان صنعت خرده‌فروشی کم شده یا پرداخت نشده است.

در میان خرده‌فروشان، فروشگاه‌های طلا و جواهرات و مراکز مد و سرگرمی، بیشتر از بقیه آسیب‌ها را دیده‌اند؛ ولی عملکرد پمپ بنزین‌ها، داروخانه‌ها و سوپرمارکت‌ها بهتر و سودآورتر شده است. یک سوم فروشگاه‌های جواهرات و ۲۰ درصد از فروشگاه‌های وسایل برقی بسته شده‌اند، چون بسیاری از پرسنل اصلی فروشگاه‌ها به خدمت نظامی فراخوانده شدند.

در ماه اکتبر، پس از تشدید حملات، آمار فروش تا ۵۰ درصد کاهش پیدا کرد. برای صرفه‌جویی در مصرف انرژی، بسیاری از فروشگاه‌ها تابلوها و تجهیزات تبلیغاتی خود را خاموش کردند. بر اساس مقررات خرده‌فروشان

^۱ <https://www.epravda.com.ua/news/2022/09/29/692035/>

^۲ <https://speka.media/ukrayinskii-riteil-povertajetsya-z-pocatku-viini-ne-pracyuvalo-29-magaziniv-zaraz-10-9w6w4v>



در زمان هشدار حمله هوایی نمی‌توانستند کار کنند و این موضوع بر کسب و کارشان تاثیر منفی داشت. دولت پس از مذاکره با سازمان خدمات اضطراری دولتی، به شرکت‌ها اجازه داد به شرط استقرار در مکان‌های «امن» (وضعیت ۳) به فعالیت خود ادامه دهند. این اقدام به لحاظ حقوق بشری ربطی به حفظ امنیت و امنیت کارکنان و مصرف‌کنندگان نداشت.

در جریان جنگ، فروشگاه‌ها و مراکز خرید باید امنیت خود را بالا می‌بردند و ماسک‌های ضد گاز خریداری می‌کردند و کپسول‌های آتش‌نشانی در ایستگاه‌ها نصب می‌کردند. برخی رستوران‌ها صفحات محافظ ویژه بر در و دیوار خود نصب کردند. برخی از کسب و کارها به کارکنان خود آموزش‌های اضطراری ماهانه می‌دادند؛ برخی فروشگاه‌ها نگهبانان امنیتی اضافی استخدام می‌کردند و برای تخلیه سریع مردم بر اساس پروتکل‌های امنیت آموزش می‌دادند. یکی از مهارت‌های مهم دیگری که نگهبانان باید به دست می‌آوردند، مدیریت کلی اوضاع بود که طی آن روانشناسان به آنها آموزش می‌دادند مشکلات را پیش از وقوع تشخیص بدهند. بسیاری از شرکت‌ها دستورالعمل‌هایی با عنوان «در زمان هشدار حمله هوایی چه کنیم» تدوین کردند تا به کارکنان یاد بدهند چطور سریع تجهیزات را خاموش کنند، صورت حساب‌ها را دریافت کنند و افراد را به نزدیک‌ترین پناهگاه راهنمایی کنند.

نقض حقوق بشر، فوریه سال ۲۰۲۲ - فوریه سال ۲۰۲۳: مطالعاتی که اومنیپاس در آگوست و سپتامبر سال ۲۰۲۲ و فوریه سال ۲۰۲۳ انجام داده است نشان می‌دهد کمترین موارد نقض حقوق بشر در حوزه تفریح و سرگرمی رخ داده است که نشان می‌دهد شرکت‌ها سعی کرده‌اند حتی در شرایط قطع برق از کارکنان و مصرف‌کنندگان خود مراقبت کنند.

نمونه: تا تاریخ ۱۵ ژوئیه ۲۰۲۲ هولدینگ مولتی پلکس که یکی از شرکت‌های مهم بازار سینما در اوکراین بود و ۳۶٪ سهم بازار داشت، تنها ۱۷ سالن از ۲۹ سالنی را که پیش از جنگ فعال کرده بود فعال نگه داشت و ۷ سالن به طور کامل تخریب شدند. در آغاز جنگ، این شرکت یک ماه حقوق کامل به همه کارکنان پرداخت کرد و بعد کارکنان را به سه دسته تقسیم کرد: دسته‌ای که می‌توانستند سر کار حاضر شوند؛ دسته‌ای که قرارداد کاری‌شان قانوناً تعلیق شد ولی کمک‌های مالی محدودی دریافت می‌کردند؛ و گروه کم شماری که هم چنان تصمیم‌های کلیدی را می‌گرفتند و کارهای مهم را انجام می‌دادند.^۱ بعد از مدتی، شرکت فعالیت خود را از سر گرفت و فقط سالن‌هایی را فعال کرد که پناهگاهی در نزدیکی آن وجود داشت. در زمان هشدار حمله هوایی، نمایش فیلم متوقف می‌شد و از مردم می‌خواستند به پناهگاه بروند و هزینه بلیت‌ها را در شرایط خاصی به آنها پس می‌دادند. اگر هشدار حمله کمتر از ۲۰ دقیقه طول می‌کشید، افراد می‌توانستند برگردند و ادامه فیلم را تماشا کنند و اگر بیشتر طول می‌کشید شرکت هزینه بلیت را به طور کامل به مشتریان بازمی‌گرداند.

¹ <https://mbr.com.ua/uk/news/interview/4803-kinoteatri2>

۳-۵-۲- مورد صنعتی: بخش فناوری اطلاعات

طبق گزارش بانک ملی اوکراین، در ماه‌های ژانویه تا مه سال ۲۰۲۲، بخش فناوری ارتباطات نسبت به دوره مشابه سال گذشته رشد چشمگیری کرد. تا ژوئن سال ۲۰۲۲، تعداد متخصصان حوزه فناوری ارتباطات ۶۰,۰۰۰ نفر کم شد و از ۲۸۵,۰۰۰ نفر به ۲۲۸,۰۰۰ نفر رسید که تقریباً معادل ۲۱ درصد کاهش داشت.^۱ تعداد ۵۰,۰۰۰ تا ۵۷,۰۰۰ نفر از کارکنان این شرکت که تغییر مکان دادند ماهانه حدود ۱۳.۶ میلیون دلار در محل جدیدی که مستقر شدند هزینه کردند و این پول در مقصد جا به جایی، وارد اقتصاد محلی شد. به طور کلی جریان رشد این صنعت در جهت مثبت بوده است، ولی یک سوم مدیران عامل شرکت‌های فناوری ارتباطات اطلاعیه‌های تعلیق پروژه از مشتریان خود دریافت کردند.

بخش فناوری ارتباطات به یکی از پایدارترین بخش‌های اقتصادی کشور تبدیل شد و پروژه‌های جدیدی مانند حمایت از سلامت روانی (Eleks)، تأمین اتاق کودک برای کارکنان شرکت‌ها (Intellias) و آموزش و بازآموزی زنان برای احراز مشاغل فناوری ارتباطات (Project Institute) را به راه انداخت. راهبردهایی که شرکت‌های فناوری ارتباطات به کار می‌زنند اهمیت جهانی دارد و به همین جهت تا حد زیادی می‌توانند مفهوم حقوق بشر را در کسب و کار خود مطالعه کرده و در داخل شرکت و کشور اعمال کنند.

نقض حقوق بشر، فوریه سال ۲۰۲۲ – فوریه سال ۲۰۲۳: یکی از مطالعاتی که اومنیاس در آگوست و سپتامبر سال ۲۰۲۲ انجام داده است می‌گوید، هیچ موردی از نقض حقوق بشری در بخش فناوری ارتباطات رخ نداده است. ولی مطالعه‌ای که در فوریه سال ۲۰۲۳ انجام داده است نشان می‌دهد پس از آسیب دیدن زیرساخت‌های انرژی اوکراین، فناوری اطلاعات و ارتباطات مرتکب مواردی از نقض حقوق بشر شده است. ۱۶.۳٪ در واقع از مجموع ۶٪ درصدی که موارد نقض حقوق بشر را گزارش کردند، معتقد بودند بخش فناوری اطلاعات و ارتباطات مقصر نقض حقوق بشر بوده است. یکی از دلایل این امر می‌تواند قطع برق بوده باشد.

۳-۶- کالاهای و خدمات اساسی

کالاهای و خدمات اساسی اهمیت زیادی دارند، چون قطع جریان توزیع آنها بر زندگی تمام یا بخشی از جمعیت کشور تاثیر منفی می‌گذارد. ویژگی‌های اصلی کالاهای و خدمات اساسی به شرح زیر است:

۱. ضرورت وجود آنها بر اساس سطح آسیبی تعیین می‌شود که در صورت تعلیق ارائه (آن محصول یا خدمت) به مردم وارد می‌شود.^۲

¹ <https://itcluster.lviv.ua/wp-content/uploads/2022/07/IT-Research-Resilience-2022.pdf>

² Van de Walle, "When is a Service an Essential Public Service?" p. 522; Hans De Bruijn and Willemijn Dicke, "Strategies or Safeguarding Public Values in Liberalized Utility Sectors," Public Administration 84 (2006): 717-35



۲. برخی از کالاها و خدمات اساسی برای حفاظت از جان انسان‌ها لازم هستند، ولی برخی دیگر برای تأمین حداقل استاندارد زندگی تهیه می‌شوند، یا برای این که همه افراد بتوانند به طور کامل در امور جامعه مشارکت کنند و به طور جمعی رشد کنند.
 ۳. مصرف کنندگان کالاها و خدمات اساسی معمولاً نمی‌توانند از خرید آنها انصراف بدهند، چون باعث کاهش کیفیت زندگی‌شان می‌شود.
 ۴. تأمین کنندگان باید کالاها و خدمات را با قیمتی منصفانه و معقول، به مقدار و کیفیت مناسب، بدون تبعیض در اختیار همه افرادی که به آنها نیاز دارند قرار بدهند، مخصوصاً اگر تأمین کنندگان سهم غالب یا انحصاری در بازار داشته باشند.^۱
 ۵. اگر قطع ارائه خدمات و کالاهای غیر ضروری به مدت زمان مشخصی «جان و امنیت و سلامتی تمام یا بخشی از جمعیت را با تهدید مواجه کند» آن کالاها و خدمات اساسی تلقی می‌شوند.^۲ (مثلاً جمع‌آوری زباله در حالت کلی جزو خدمات ضروری تلقی نمی‌شود، اما در صورت جمع نشدن زباله‌ها طی یک دوره طولانی، به خدمات ضروری تبدیل می‌شود).
 ۶. پس اساسی بودن هر نوعی از کالا و خدمات، بر اساس آسیمی تعیین می‌شود که در صورت قطع ارائه آن برای مردم ایجاد می‌شود و نیز بر اساس مدت زمان قطع ارائه.^۳
- از جمله تأمین کنندگان کالاها و خدمات اساسی می‌توان داروخانه‌ها، فروشگاه‌های مواد غذایی و بهداشتی نوزادان شامل پوشک و نیز فروشگاه‌های مواد غذایی اشاره کرد. در زمان قطع برق یا هشدار حملات هوایی، صف‌های طولانی از مردم در مقابل سوپرمارکت‌ها شکل می‌گیرند (چون مردم اجازه ندارند وارد بشوند) و در صورت حمله دشمن، افرادی که در این صف‌ها می‌ایستند امنیت نخواهند داشت.
- در این شرایط معلولان و مراقبان‌شان، کسانی که کودک خردسال دارند، زنان باردار و تازه زایمان کرده، سالمندان بالای هشتاد سال، مبتلایان به بیماری‌های مزمن (از جمله نیازمندان به رژیم‌های غذایی خاص) و افرادی که زیر خط فقر زندگی می‌کنند بیش از دیگران آسیب‌پذیر هستند.
- تأمین کنندگان کالاها و خدمات اساسی در اوکراین، شرکت‌های دولتی و شهرداری‌ها هستند، به علاوه کسب و کارهای خصوصی در اندازه‌های مختلف (بزرگ، متوسط و کوچک) و شرکت‌های محلی و بین‌المللی.

¹ Hallo de Wolf (2012) 541–542. See also, in general, M. Taggart, 'The Province of Administrative Law Determined?' in M. Taggart (ed.), *The Province of Administrative Law* (Hart Publishing 1997) 6–8.

² International Labour Organization, *Freedom of Association*, para. 586.

³ Van de Walle, "When is a Service an Essential Public Service?" p. 522; Hans De Bruijn and Willemijn Dicke, "Strategies for Safeguarding Public Values in Liberalized Utility Sectors," *Public Administration* 84 (2006): 717–35

کالاها و خدمات ضروری:	نوع کسب و کار
اینترنت	شرکت‌های خصوصی، عمدتاً شرکت‌های کوچک محلی
خدمات ارتباطی، به ویژه ارتباطات همراه	شرکت‌های خصوصی، عمدتاً در سطح ملی؛ اپراتورهای تلفن همراه جزو کسب و کارهای بزرگ هستند.
توزیع آب آشامیدنی	عمدتاً شرکت‌های خصوصی کوچک و محلی
تأمین آب مرکزی (شبکه آبرسانی شهری)	شرکت‌های متعلق به شهرداری
تأمین برق و گاز	عمدتاً شرکت‌های بزرگ خصوصی اوکراینی و شرکت‌های دولتی
فروش مواد غذایی	شرکت‌های بزرگ خصوصی، هم داخلی و هم بین‌المللی، فروشگاه‌های کوچک محلی و کسب و کارهای خانوادگی
خدمات درمانی (بیمارستان‌ها)	شرکت‌های خصوصی، شرکت‌های وابسته به شهرداری و بنگاه‌های دولتی
فروش دارو	شرکت‌های خصوصی، اوکراینی و بین‌المللی
حمل و نقل عمومی	عمدتاً شرکت‌های متعلق به شهرداری
خدمات تاکسی	شرکت‌های بین‌المللی و محلی فعال در مشاغل پروژه‌ای و شرکت‌های کوچک محلی
راه آهن	شرکت دولتی انحصاری
خدمات بانکی	بانک‌های خصوصی، از جمله بانک‌های حامل سرمایه خارجی و بانک‌های دولتی
جمع‌آوری زباله و فاضلاب	عمدتاً شرکت‌های متعلق به شهرداری

نمونه: شرکت راه آهن دولتی اوکراین نقش مهمی در تخلیه و انتقال مردم ایفا کرده است. این شرکت در روزهای ابتدایی جنگ، بیش از ۴ میلیون نفر را از محل زندگی خود منتقل کرده است.^۱

۱-۶-۲- دسترسی به اینترنت و حقوق دیجیتال

در حوزه خدمات اساسی، دسترسی به اینترنت و ارتباطات در زمان جنگ یکی از اولویت‌های اصلی است. ساکنان مناطق نزدیک خط مقدم می‌گویند به خاطر عدم دسترسی به اینترنت و آنتن موبایل، از وجود مسیرهای امن و مجاری مطمئن برای تخلیه مکان و دریافت کمک‌های انسان‌دوستانه محروم می‌شوند. با هدف قرار گرفتن و تخریب زیرساخت‌های انرژی، اوضاع بدتر شد و قطعی برق و انرژی نیز دامن مردم را گرفت. در

^۱ از آغاز جنگ، راه آهن دولتی اوکراین حدود ۴ میلیون نفر را به مناطق غرب اوکراین و حدود ۶۰۰ هزار نفر را به کشورهای همسایه منتقل کرده است.

این شرایط اینترنت و تلفن همراه کار نمی‌کرد، ولی شرکت‌های اینترنتی با خرید مولد برق مساله را تا حدودی حل کردند.

یکی از ابزارهای جنگی مورد استفاده ارتش روسیه، قطع اینترنت در اوکراین و محروم کردن مردم از استفاده از وسایل ارتباطی و اطلاعاتی است. در مناطقی که از کنترل دولت اوکراین خارج هستند، نیروهای روسی خطوط اتصال تلفن همراه و اینترنت شرکت‌های اوکراینی را مختل می‌کنند. در تاریخ ۳۰ مه سال ۲۰۲۲، تمام امکانات ارتباطاتی در مناطق جنوبی اوکراین، که از کنترل دولت اوکراین بیرون آمده بود قطع شد و اپراتورهای روسی تلفن همراه وارد بازار اوکراین شدند و سیم‌کارت‌هایی فروختند که نام اپراتور روی آنها درج نشده بود و مصرف‌کنندگان نمی‌دانستند چه شرکتی دارد به آنها خدمات می‌دهد. مردم بیش از ده روز به طور کامل از هر گونه امکانات ارتباطاتی محروم بودند و حتی نمی‌توانستند با خدمات اضطراری تماس بگیرند.

در بسیاری از شهرهای اوکراین که دائم گلوله‌باران می‌شوند، یافتن سیم‌کارت تلفن همراه یا دریافت خدمات پشتیبانی در صورت بروز مشکل تقریباً غیرممکن است، چون دفاتر و مراکز خدماتی کار نمی‌کنند. به خاطر قطع خطوط تلفن همراه، شهروندان نمی‌توانند با بستگان و دوستان خود ارتباط برقرار کنند. این اقدامات ناقض مواد ۸ و ۱۰ کنوانسیون حفاظت از حقوق بشر و آزادی‌های بنیادین اروپا و نیز کنوانسیون حمایت از غیرنظامیان در زمان جنگ ۱۹۴۹ ژنو است.^۱

نمونه: اپراتورهای تلفن همراه اوکراین با همکاری یکدیگر، سامانه رومینگ ملی راه‌اندازی کردند. اگر شبکه یکی از اپراتورها از کار بیفتد، کاربران می‌توانند به اپراتور دیگری متصل شوند و ارتباطات خود را حفظ کنند.^۲

۲-۴-۲- غذای کافی

تمام فروشندگان مواد غذایی در اوکراین، اعم از شرکت‌های خصوصی کوچک، کسب و کارهای خانوادگی، شرکت‌های متوسط و نیز شرکت‌های بزرگ به جهت وضعیت جنگی تحت تأثیر قرار گرفتند. در فوریه سال ۲۰۲۲ کارگروهی در سطح دولت تشکیل شد که نمایندگان بزرگ‌ترین شبکه‌های خرده‌فروشی، کابینه وزیران و رئیس‌جمهور اوکراین در آن حضور پیدا کردند تا کار فروشگاه‌های مواد غذایی را (که اقلام بسیار مهمی را به دست مردم می‌رساندند) هماهنگ کنند. برای جلوگیری از سفته‌بازی و افزایش مصنوعی قیمت‌ها، دفتر دولتی خدمات مصرف‌کنندگان اعلام کرد قیمت ۲۶ قلم کالای مهم را که جزو کالاهای اساسی کشور هستند

^۱ Telegram channel of Ukrainian Ombudsperson, <https://t.me/denisovaombudsman>.

^۲ نحوه عملکرد ارتباطات موبایلی در زمان جنگ. در هفته‌های نخست جنگ، صدها ایستگاه اپراتور تلفن همراه آسیب دیدند و تخریب شدند. چطور توانستید در بیشتر مناطق ارتباط را دوباره برقرار کنید؟

(ukr) THURSDAY, 28 APRIL 2022, <https://www.epravda.com.ua/rus/columns/2022/04/28/686357/>.

به صورت روزانه اعلام می‌کند. سیاهه کالاهای غذایی اساسی شامل ۲۰ مورد مختلف بود: آرد، ماکارونی، نان، بلغور گندم، جو دوسر، گوشت خوک، گوشت گاو، مرغ، شیر، کره، خامه، تخم‌مرغ، روغن آفتابگردان، شکر، کلم، پیاز، چغندر، هویج و سیب‌زمینی^۱.

شرکت‌های خرده‌فروشی مواد غذایی، برای تصمیم‌گیری در حوزه ادامه یا توقف عملیات خود، به اهمیت تأمین کالاهای اساسی و مراعات حقوق بشر در زنجیره تأمین مواد مورد نیاز توجه نمی‌کردند، بلکه به شرایط بازار و خطرات موجود در مناطق مختلف توجه می‌کردند. کسب و کارهای کوچک، به ویژه فروشگاه‌های مواد غذایی، نسبت به کسب و کارهای بزرگ تاب‌آوری بیشتری داشتند، چون می‌توانستند به نحوی سریع و مؤثر در مناطق مختلف، زنجیره‌های تأمین خود را بازسازی کنند.

در روزهای ابتدایی جنگ، شمار اندکی از فروشگاه‌های مواد غذایی در مناطق درگیر جنگ (یا مناطقی که شدیداً در معرض خطر حمله بودند) فعالیت می‌کردند. برخی از شرکت‌های بین‌المللی عملیات خود را به ویژه در روزهای اولیه جنگ که نیاز به غذا و آب آشامیدنی بسیار بالا بود، متوقف کردند. یکی از آنها فروشگاه متروکش اندکری Metro Cash and Carry در خارکوف بود که در تاریخ ۲۴ فوریه سال ۲۰۲۲ به روی مردم بسته شد^۲.

در مناطق خارج از کنترل دولت اوکراین، بسیاری از شرکت‌ها، از جمله شرکت‌های بین‌المللی، به دلیل قطع ارتباط با دفاتر مرکزی فعالیت‌های خود را متوقف کردند. در مناطق امن غرب اوکراین، در هفته‌های نخست جنگ، بسیاری از فروشگاه‌ها قیمت‌های خود را بالا بردند و از مشتریان تقاضای پرداخت نقدی کردند. یکی از موارد نقض حقوق بشر که در این مناطق رخ داد احتکار کالاهای ضروری و فروش کمک‌های بشردوستانه بود. البته در بسیاری از موارد، این اقدامات به سرعت متوقف شدند.

۳-۶-۲- خدمات مالی و بانک‌ها

سیستم مالی اوکراین در دوران جنگ علی‌رغم بروز مشکلات بزرگ، به ویژه در ابتدای درگیری‌ها، به خوبی دوام آورد. بانک ملی اوکراین با دیجیتالی کردن خدمات بانکی، تثبیت نرخ ارز هریونیا، محدود کردن معاملات ارزی و افزایش نرخ بهره برای کنترل تورم، سیستم بانکی را تثبیت کرد. این اقدامات به بانک‌ها اجازه داد اعتباراتی را در اختیار صنایع اصلی، از جمله حوزه‌های تأمین مالی کارزارهای کشاورزی قرار بدهند.

^۱ Про заходи щодо стабілізації цін на товари, що мають істотну соціальну значущість, товари протиепідемічного призначення [On measures to stabilize prices for goods of significant social significance, goods for anti-epidemic purposes], <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/-2020-341%D%0BF#Text>.

^۲ https://www.metro.ua/about-metro/pozytsiya?utm_source=main_page&utm_medium=banner

یکی از مشکلات بزرگ بانک‌ها، مهاجرت گسترده مردم به خارج از کشور بود که بر فعالیت‌های اقتصادی و حجم معاملات در اوکراین تأثیر منفی گذاشت (تقریباً ۱۰ درصد از مشتریان بانک‌ها به خارج و ۲۰ درصد از آنها به مناطق امن داخل اوکراین رفتند)^۱. این موضوع باعث شد بانک‌ها تعداد شعب خود را کاهش دهند و قوانین جدیدی برای مشتریان بدهکار خود وضع کنند. در برخی از مناطق جنگی آزادشده، بانک‌ها عملیات خود را از سر گرفتند، اما در ابتدا در مارس سال ۲۰۲۲ تنها ۵۵ درصد از شعب فعال بودند و این رقم تا سپتامبر ۲۰۲۲ به ۸۵ درصد رسید^۲.

یکی دیگر از مشکلات بانک‌ها مقابله با اطلاعات غلط و حملات اطلاعاتی در شبکه‌های اجتماعی بود که واکنش‌های هیجانی در میان مشتریان ایجاد می‌کرد. برای جلوگیری از این امر، بانک ملی اوکراین گزارش‌های منظمی درباره وضعیت سیستم بانکی منتشر می‌کرد.

از آغاز جنگ^۳، اداره حفاظت از حقوق مصرف‌کنندگان بانک مرکزی اوکراین حدود ۶۰ هزار شکایت کتبی و شفاهی درباره موضوعاتی همچون عملکرد بانک‌ها و مؤسسات مالی غیر بانکی و تسویه بدهی‌های معوقه دریافت کرده است. اکنون بانک مرکزی برای جلوگیری از تخطی بانک‌ها و مؤسسات مالی مستقیماً وضعیت وبسایت‌های آنها را تحت نظر قرار داده است و بر قوانین و شرایط ارائه خدمات مالی، قراردادهای منعقد، فعالیت‌های تبلیغاتی، موارد نقض الزامات رفتار حرفه‌ای و... راساً نظارت می‌کند.

در تاریخ ۳۱ مارس، بانک مرکزی اوکراین وبسایتی به نام دفاع مالی اوکراین برای مصرف‌کنندگان راه اندازی کرد تا در باب هفت حوزه اصلی بانکی و مالی نظیر هریونیا (پول ملی)، ارز خارجی، کارت‌ها، وام‌ها، سپرده‌ها، بیمه و سایر خدمات مالی اطلاع کسب کنند^۴.

یکی از تخلفات رایج در این دوره، به ویژه در ماه‌های ابتدایی جنگ، تخطی از شرایط پرداخت خسارت‌های بیمه‌ای، به ویژه از سوی شرکت‌هایی بود که ناچار شدند کارکنان خود را از مناطق میزبان درگیری‌های شدید یا مناطق خارج از کنترل دولت منتقل کنند. هنوز شکایاتی در باب نقض زمان پرداخت، رد درخواست پرداخت یا عدم پرداخت خسارات بیمه‌ای در جریان است.

^۱<https://www.unian.ua/economics/finance/viyna-v-ukrajini-yak-zminilas-robotu-bankivskoji-sistemi-11964504.html>

^۲ <https://nabu.ua/ua/yaroslav-matuzka.html>

^۳ <https://interfax.com.ua/news/blog/871021.html>

^۴<https://bank.gov.ua/ua/news/all/natsionalniy-bank-zapustiv-sayt-pro-robotu-finansovoyi-sistemi-pid-chas-viyni>

گردانندگان دفاتر خدمات وام‌های خرد^۱ فعالیت خود را تقریباً به طور کامل متوقف کرده‌اند. اموال مؤسسات رهنی، به ویژه در مناطق خارج از کنترل دولت غارت و سرقت شده است. بسیاری از مؤسسات به دلیل تهدید جان کارکنان‌شان و ناتوانی در سازماندهی روند کار، مجبور شدند به مناطق امن منتقل شوند یا کار خود را به طور کامل متوقف کنند. بسیاری از شرکت‌های اوکراینی هنوز از اسناد کاغذی استفاده می‌کنند. به همین جهت دسترسی کارکنان به اسناد اولیه با مشکلات بسیاری مواجه شده است و این امر مشکلاتی در حوزه تهیه و ارسال به موقع گزارش‌ها و حسابرسی‌های الزامی به وجود آورده است و کیفیت خدمات مالی که در اختیار مصرف‌کنندگان قرار می‌گیرد تا حد زیادی افت کرده است. در نتیجه، بسیاری از مصرف‌کنندگان از دسترسی به وجوه نقد خود محروم شده‌اند.

۳- مسائل برجسته حقوق بشری

مسائل اصلی مطرح شده در فصل سوم

۱. بررسی داده‌ها و مصاحبه‌های اصلی و بحث‌های گروه تمرکز نشان می‌دهد حمله روسیه به اوکراین خطر بروز موارد نقض حقوق بشر را تا حد زیادی افزایش داده و اوضاع حقوق بشری این کشور را بدتر کرده است.
۲. مهم‌ترین مساله‌ای که در این زمینه به وجود آمده است نقض امنیت و بروز تبعیض در محیط‌های شغلی است. آسیب‌پذیرترین گروه‌های مردم در زمان جنگ، معلولان، سرپرستان خانوارها، گروه سنی نزدیک بازنشستگی و مبتلایان به بیماری‌های غیرقابل درمان هستند.
۳. نقض حقوق کارگران در شرایط جنگی بیش از موقعیت صلح است. قوانینی که در شرایط جنگی اعلام می‌شود فضای مساعدتری را برای بروز این موارد نقض حقوق فراهم می‌کند. از جمله مشکلاتی که در این زمینه رخ می‌دهد نقض امنیت و سلامتی کارگران در محل کار، اخراج غیرقانونی، مرخصی‌های بدون حقوق، افزایش یا کاهش بار کاری بدون جبران مالی، عدم پرداخت حقوق یا تاخیر در پرداخت حقوق است.
۴. چالش واقعی شرکت‌های اوکراین از اکتبر سال ۲۰۲۲ تا فوریه سال بعد بود که حملات شدید روسیه به زیرساخت‌های حیاتی کشور در این دوره، باعث قطع گسترده شبکه توزیع برق و اینترنت، ارتباط موبایل، آب و وسایل گرمایشی شد که از لوازم اصلی تأمین حقوق بشر است.

¹<https://news.dtki.ua/finance/bank-system/76974-yak-pracyuyut-finansovi-kompaniyi-lizingodavci-ta-lombardi-pid-cas-viini>



با آغاز جنگ تمام‌عیار در اوکراین و برقراری مقررات منع آمد و شد، کارشناسان موارد متعددی از نقض حقوق بشر در محیط‌های کار را گزارش کرده‌اند. اعضای گروه‌های تمرکز می‌گویند اکثر شرکت‌های اوکراینی سعی می‌کنند تأثیر جنگ را بر فعالیت‌های خود به حداقل برسانند و در عین حال تا حد امکان حقوق کارکنان را رعایت کنند. اگر مواردی از نقض حقوق رخ می‌دهد به خاطر دشواری‌های ناشی از شرایط جنگی است؛ بسیاری از کارفرمایان تلاش کرده‌اند تعداد کارکنان و سطح حقوق آنها را به همان میزان که پیش از جنگ بوده است حفظ کنند. کارشناسان و اعضای گروه‌های تمرکز معتقدند حمله روسیه، خطر نقض حقوق بشر را در اوکراین افزایش داده و وضعیت موارد نقضی را که از پیش وجود داشته است، بدتر کرده است.

کارفرمایان معتقدند مشکلات مالی (۳۵٪) و فشار روانی شدید کارگران (۲۹٪) بزرگ‌ترین مشکلات کسب و کارها در آغاز جنگ تمام‌عیار روسیه با اوکراین بوده است. به همین جهت ۱۶٪ از کسب و کارها خدمات روان‌شناسی رایگان برای حمایت از سلامت روانی کارکنان خود تأمین کردند و ۱۷٪ نیز کمک‌هزینه‌های یک‌باره پرداخت کردند.^۱ شمار زیادی از افراد چندین ماه در کنار کار تمام‌وقت چندین ساعت به کار داوطلبانه پرداختند که بار سنگینی محسوب می‌شد. شمار اندکی از شرکت‌ها حاضر شدند به خاطر شرکت کارکنان در فعالیت‌های داوطلبانه، بار کاری آنها را کم کنند.

۱-۳- افراد آسیب‌پذیر و تبعیض

در زمان تخلیه مناطق مورد حمله، شرکت‌ها به نیازهای خاص یا آسیب‌پذیری کارکنان و خانواده‌هایشان (نظیر محدودیت‌های حرکتی و مشکلات بهداشت روانی) توجهی نکردند، در حالی که این مسائل می‌توانست مانع از تخلیه به موقع مناطق مورد حمله بشود. از سوی دیگر کمبود پناهگاه‌های مناسب در محله‌های مسکونی و نبود دسترسی به مکان‌های امن، باعث می‌شد بسیاری از معلولان نتوانند در شرایط حملات هوایی و موشکی به مکان امن بروند.^۲ مخصوصاً به این دلیل که برخی پناهگاه‌ها در شهرهای بزرگ در زیرزمین ساختمان‌های مسکونی، مدارس، ساختمان‌های اداری و ایستگاه‌های مترو ساخته می‌شد و به راحتی قابل دسترس نبود. برخی از مشکلات و موانع محیط را می‌شد با کمک فناوری‌های دیجیتال به سرعت حل کرد. مثلاً تکرار هشدارهای حمله هوایی از طریق برنامه‌های موبایل و پیامک می‌توانست به افراد کم شنوا کمک کند بهتر جهت‌یابی کنند. ولی در این بازه زمانی مساله دشواری دسترسی به پناهگاه‌ها برای معلولانی که از ویلچر استفاده می‌کردند ممکن نبود. این مسئله بسیاری از افراد را مجبور می‌کرد هنگام حملات موشکی و گلوله‌باران در خانه‌های خود بمانند.

¹ Ibid

² <https://drive.google.com/file/d/1ZZQVIWz4nS9Kr5nw5U8IKyWWH90uxof-/view>.

مساله دیگری که چندان مورد توجه قرار نمی‌گرفت وضعیت معاش کارمندانی بود که بار مسئولیت مالی خانواده را بر دوش داشتند و پس از جابه‌جایی (به ویژه تا آغاز ژوئن ۲۰۲۲ که مهدکودک‌های اوکراین تعطیل بودند) نمی‌توانستند کار تمام وقت برای خود دست و پا کنند. زنان معمولاً اصلی‌ترین حاملان مسئولیت خانواده هستند و به همین دلیل در بازار کار نسبت به مردان توان رقابتی کمتری دارند. زنانی که در داخل کشور به مناطق امن می‌روند، اغلب نسبت به مردان با تبعیض مواجه می‌شوند و باید به دستمزدهای پایین‌تری تن بدهند و احتمال رد درخواست استخدامشان به نسبت مردان بیشتر است، چون کارفرما تصور می‌کند آنها آواره هستند و هر لحظه ممکن است بخواهند به خانه‌های خود بازگردند.^۱ برخی کارفرمایان آوارگان داخلی را استخدام می‌کردند تا بتوانند از دولت درخواست حمایت‌های مالی کنند. بر اساس آرای گروه‌های تمرکز گروه‌های سنی نزدیک به بازنشستگی از هر گروه دیگری بیشتر در معرض تبعیض هستند، چون واجد شرایط دریافت مستمری نیستند و اغلب از محل کمک هزینه‌های عمومی امورات خود را می‌گذرانند و به سختی می‌توانند برای خود کاری پیدا کنند. اعضای گروه‌های تمرکز معتقدند مبتلایان به بیماری‌های درمان‌ناپذیر نیز به ویژه در زمان قطع برق و خاموشی‌ها و روزهای نخست پس از ۱۱ اکتبر ۲۰۲۳ که داروخانه‌ها بسته بودند یکی از آسیب‌پذیرترین گروه‌ها بودند. اغلب اعضا معتقد بودند حملات موشکی روسیه به زیرساخت‌های اوکراین کیفیت زندگی و فعالیت‌های تجاری مردم را در اوکراین با مشکلات بسیار جدی مواجه کرده است.

در زمینه ارائه کالاها و خدمات اساسی، از جمله دسترسی به امکانات ارتباطاتی، آب آشامیدنی، غذا، خدمات بانکی، حمل‌ونقل، برق، مراقبت‌های بهداشتی و دارو، فاضلاب و جمع‌آوری زباله^۲، شرکت‌های محلی (به ویژه شرکت‌های کوچک و متوسط) نشان دادند حال مردم را به خوبی درک می‌کنند و این موضوع کمک بسیاری به پاسداشت حقوق بشر می‌کرد. شرکت‌های متعلق به دولت و شهرداری‌ها به فعالیت خود ادامه دادند، ولی گاهی اوقات امنیت کارکنانشان به خطر می‌افتاد، چون کارکنان باید تعهدات خود را در زمان خطر بمباران نیز ادامه می‌دادند. در برخی بخش‌ها از جمله در بخش کشاورزی تهدیدات امنیتی شدیدتر بود. کار در مزارع خطرات بزرگی برای جان افراد به همراه دارد. در بسیاری از موارد رانندگان تراکتورها بر اثر انفجار مین کشته می‌شدند. مساله دیگر در این زمینه استخدام غیررسمی روستاییان بود که هیچ تضمینی برای حفظ حقوق کاری خود نداشتند.

مساله دیگر، امنیت کارکنانی است که در مناطق خارج از کنترل دولت اوکراین مانده‌اند تا بتوانند خدمات و کالاهای حیاتی برای جمعیت محلی تأمین کنند. یکی از نمونه‌های آن شرکت انرگواتوم است که کارکنانش

^۱ <https://business.rayon.in.ua/news/501552-bez-paniki-yak-vizhiti-lokalnomu-biznesu-v-umovakh-viyni>.

^۲ نک

در نیروگاه هسته‌ای زاپوریژیا کار می‌کردند و اجازه خروج نداشتند، چون ترک محل کار از سوی آنها می‌توانست باعث بروز یک فاجعه هسته‌ای شود. بر اساس برخی گزارش‌ها این افراد از سوی نهادهایی در مناطق خارج از کنترل دولت اوکراین خشونت دیده‌اند و شکنجه شده‌اند^۱ و چند نفر از آنها کشته شده‌اند یا در جریان گلوله‌باران جان خود را از دست داده‌اند^۲.

برخی شرکت‌ها در دوران جنگ برای حفظ امنیت نیروی کار خود و تداوم حضور آنها رفتارهای مناسبی (نظیر تخلیه کارکنان، حمایت از انتقالات، پرداخت حقوق پیش از موقع، افزایش دستمزد برای کار در شرایط پرخطر، قبول انعطاف در ساعت کار و حمایت‌های روانی) در پیش می‌گیرند. برخی دیگر از شرکت‌ها در کنار احترام به مسئولیت‌های اجتماعی شرکتی در قبال کارکنان سعی می‌کنند بقای مالی خود را نیز حفظ کنند. در برخی موارد نیز اعضای شرکت، از جمله مدیران میانی، اصول امنیت را فراموش می‌کنند یا عمداً نادیده می‌گیرند.

۲-۳- مسائل حقوق کار

دولت‌ها در شرایط جنگی به منظور بهبود وضعیت کسب و کار خود سعی می‌کنند برای روابط کاری قوانینی تنظیم کنند. ولی این رویکرد می‌تواند منجر به تضعیف تضامین حقوق کارکنان شود. بر اساس مقررات دولتی دوران جنگ، برخی از عملکردهای کارفرمایان به شرح زیر حالت قانونی پیدا می‌کند:

- در نظر گرفتن دوره آزمایشی برای گروه‌های مختلف کارکنان؛
- انتقال کارکنان به مشاغل دیگری که در قرارداد استخدامی آنها ذکر نشده است، بدون موافقت آنها (البته نه به مناطقی که مشکلات بهداشتی دارد یا میزبان حملات شدید است)، به شرط پرداخت دستمزد برابر با میانگین قبلی و اطلاع‌رسانی پیش از اجرای این شرایط (تا قبل از جنگ، باید از دو ماه قبل اطلاع‌رسانی می‌کردند)؛
- ساعت کاری در دوره سلطه قانون نظامی برای کارکنان شاغل در تأسیسات زیرساخت‌های حیاتی (در بخش دفاع، حوزه تأمین معیشت مردم و غیره) می‌تواند تا ۶۰ ساعت در هفته افزایش یابد؛
- اجبار به کار پنج روزه یا شش روزه در هفته و تعیین زمان شروع و پایان شیفت‌های کاری از سوی کارفرما؛

¹ Tortured and silenced”: ZNPP workers told The Telegraph how Russia is preparing them for the arrival of the IAEA, 26 August 2022. <https://zn.ua/UKRAINE/pytajut-i-zastavljajut-molchat-rabotniki-zaes-rasskazali-the-telegraph-kak-rossija-hotovit-ikh-k-priezdu-mahate.html>

²At least six shots: the Russians hit Energodar, a ZNPP employee died. <https://news.liga.net/politics/news/minimum-shest-vystrelov-rossiyane-udarili-po-energodaru-pogib-sotrudnik-zaes>

- در دوره جنگ، کارفرما می‌تواند برخی از مفاد توافق‌نامه‌های جمعی را حسب میل خود لغو کند؛
- اگر به جهت تداوم حملات روسیه به اوکراین طرفین قرارداد کار نتوانند به تعهدات خود عمل کنند کارفرما می‌تواند قرارداد را تعلیق کند. طبق این قانون، پرداخت حقوق و سایر پرداخت‌های تضمینی کارکنان پس از تعلیق قرارداد کار به طور کامل به عهده دولت خواهد بود.

بر اساس این قانون در دوران جنگ کارکنان یا اتحادیه‌های کارگری می‌توانند درخواست کنند بازرسان دولت از کارگاه‌ها بازدید کنند و رعایت «قانون تنظیم روابط کار در شرایط جنگی» و نیز وضعیت حقوق کارگران را بررسی کنند.

در تاریخ ۱۰ اوت سال ۲۰۲۲، «اصلاحیه برخی از قوانین اوکراین در حوزه روابط کاری با ساعات کاری نامشخص» به اجرا درآمد. در این قانون نوع جدیدی از قرارداد کاری معرفی شد که ساعات کاری آن نامشخص بود. کارفرما در این قراردادها حسب میل خود ضرورت و زمان و حجم کار کارگران را تعیین می‌کند و ضمن توافق با کارگران نحوه انجام و مدت زمان کار را مشخص می‌کند.

این عملکرد به عنوان موارد نقض حقوق بشر در کسب و کارها معرفی شده‌اند: اخراج غیرقانونی؛ مرخصی بدون حقوق؛ کاهش حجم کار و در نتیجه کاهش حقوق پرداختی؛ عدم پرداخت یا پرداخت ناقص حقوق؛ پرداخت حقوق پاکتی یا استخدام غیررسمی؛ عدم تأمین بهداشت و امنیت؛ تبعیض بر اساس سن و مسئولیت خانوادگی کارگران.

۱-۲-۳- موارد رایج نقض حقوق بشر در کسب و کار - فوریه تا سپتامبر ۲۰۲۲

بر اساس نتایج نخستین نظرسنجی سراسری آگوست و سپتامبر سال ۲۰۲۲، شایع‌ترین موارد نقض حقوق بشر که ۶۵٪ از پاسخ‌دهندگان با آن مواجه شده بودند، عبارت بود از: تعلیق پاداش‌های مالی (۵۶٪)، عدم پرداخت حقوق (۵۳٫۸٪) و کاهش حقوق (۵۰٫۹٪). سایر موارد شامل مرخصی بدون حقوق اجباری (۳۹٫۹٪)، عدم تضمین امنیت کارکنان (۳۸٫۸٪) و فشار از سوی کارفرما برای انجام کار بیشتر (۳۱٫۷٪) بود. تقریباً یک سوم از پاسخ‌دهندگان (۲۸٫۲٪) از محل کار خود اخراج شده بودند. بیشترین موارد نقض حقوق بشر در صنایع حمل و نقل (۱۹٫۲٪)، خدمات مالی و بیمه‌ای (۱۸٫۶٪)، تأمین آب و مدیریت پسماند (۱۵٫۴٪)، بهداشت و درمان (۱۴٫۷٪) و فروش عمده و خرده (۱۲٫۸٪) مشاهده شده بود. کمترین تعداد موارد نقض حقوق بشر در صنعت استخراج (۲٫۲٪)، تفریح و سرگرمی (۲٫۳٪)، کشاورزی (۲٫۵٪) و خدمات حقوقی (۲٫۹٪) گزارش شده بود.

بر اساس نظرسنجی دوم که در فوریه ۲۰۲۳ انجام شد، پس از آسیب زیرساخت‌های حیاتی انرژی اوکراین، از بین ۶٪ از پاسخ‌دهندگان که گفتند با نقض حقوق بشری خود مواجه شده‌اند، ۶۴٫۲٪ از کاهش حقوق و ۵۴٫۶٪ از توقف پرداخت حقوق حکایت کردند. ۴۶٫۹٪ شکایت داشتند که شرکت‌ها برای حل مشکل قطعی



برق چاره‌ای نمی‌اندیشند و به کارگران فشار می‌آوردند بازدهی قدیم را حفظ کنند. از این میان ۴۳.۵٪ از مرخصی بدون حقوق اجباری و ۴۲.۸٪ از نبود اقدامات امنیتی برای کارکنان ابراز شکایت کردند. بیشترین موارد نقض حقوق بشر در بخش انرژی (۵۹.۷٪) مشاهده شده بود.

اخراج غیرقانونی کارگران رایج‌ترین شکل بدرفتاری در حوزه حقوق بشر است که طی آن کارگران را مجبور می‌کنند داوطلبانه نامه استعفای خود را امضا کنند. کارگرانی که به مناطق امن اوکراین یا کشورهای خارجی مهاجرت می‌کنند (مخصوصاً زنان) به شدت در برابر اخراج آسیب‌پذیر هستند. قانون «برخی مسائل مربوط به سازماندهی کار کارکنان نهادهای اقتصادی بخش دولتی در دوران جنگ» که در تاریخ ۲۶ آوریل ۲۰۲۲ از سوی کابینه وزیران اوکراین تصویب شد، این وضعیت را تشدید کرد؛ بر اساس این مصوبه کارکنان شرکت‌های دولتی فقط برای سفرهای کاری مجاز به ترک قلمرو اوکراین بودند و حتی اگر دورکار بودند، باید در داخل اوکراین می‌ماندند. برخی کارگران گزارش داده‌اند که موقع تخلیه و انتقال اعضای خانواده خود یا ماندن در خانه در زمان بمباران، به دلیل غیبت اخراج شده‌اند. در برخی موارد اخراج کارگران به بهانه غیبت، صرفاً با هدف استخدام اقوام و آشنایان کارفرما صورت گرفته است، چون نرخ بیکاری در زمان جنگ به طور چشمگیری افزایش یافته بود.

مرخصی بدون حقوق یکی از رایج‌ترین موارد نقض حقوق بشر بوده است، چون کارگران را تحت فشار می‌گذاشتند تا برای مدتی طولانی (شش ماه یا بیشتر) بدون حقوق به مرخصی بروند (در وضعیت جنگی، مدت مجاز مرخصی بدون حقوق محدود نیست). در برخی موارد، کارکنان با این که مشغول به کار بوده‌اند و رسماً مرخصی سالانه با حقوق داشته‌اند، ولی کارفرما از پرداخت جزیی یا کلی دستمزدشان سر باز زده است. اعضای بحث گروه تمرکز معتقدند در مواردی این نوع از مرخصی دادن، به مثابه اخراج پنهان کارگران بوده است.

کاهش حجم کار و در نتیجه کاهش حقوق، یکی از رخدادهای معمول دوران جنگ است. در برخی موارد شرکت‌ها به طور کامل یا با شدت بیشتری نسبت به قبل فعالیت خود را از سر گرفته‌اند ولی برای کاهش دستمزد کارگران اعلام کرده‌اند حجم کار کاهش یافته است. ولی این موارد بیشتر حالت استثنا داشته است.

اعضای بحث گروه تمرکز اعلام کرده‌اند پس از آغاز حمله روسیه کارفرمایان مختلف دلایلی را برای **عدم پرداخت کلی یا جزئی دستمزد کارگران** ذکر کرده‌اند. در برخی موارد، کارکنان از پیش از مشکلات مالی شرکت آگاه نشده بودند.

پرداخت حقوق پاکتی یا اشتغال غیررسمی، بسیار رواج دارد. دریافت حقوق پاکتی تأثیر بدی بر وضعیت کارکنان دارد، چون می‌دانند اگر کارفرمایی که با این روش حقوق پرداخت می‌کند از پرداخت امتناع کند کارگران امکان طلب کمک و حمایت از سوی دولت را نخواهند داشت.

امنیت و سلامت در محیط کار اهمیت زیادی دارد. حتی پیش از حمله روسیه، برخی کارگران به ویژه در مراکز تولیدی گفته‌اند الزامات امنیت در محیط کارشان رعایت نمی‌شده است. در برخی موارد شرکت‌هایی که مثلاً در خارکوف و چرنیهیف کار می‌کردند و دائماً زیر گلوله‌باران بودند، اقدامات لازم برای تضمین امنیت کارکنان خود را انجام نداده‌اند. موارد نقض الزامات قانونی جاری در این حوزه، از این قرار است: شروع روز کاری قبل از پایان ساعت مقررات منع آمد و شد، پایان روز کاری بعد از شروع ساعت مقررات منع آمد و شد؛ تأمین نکردن وسیله ایاب و ذهاب از محل اقامت به محل کار در نبود وسایل حمل و نقل عمومی، یا در صورت محدود بودن ظرفیت وسایل حمل و نقل عمومی (به این ترتیب کارکنان به هیچ وجه نمی‌توانستند به موقع به محل کار خود برسند)؛ نقض قانون توقف ارائه خدمات هنگام صدور هشدار هوایی و تخلیه حاضران در محل کار به سوی خیابان یا پناهگاه.

تخلیه افراد از محل کار فرایند پیچیده‌ای است. در ابتدای حملات، کسب و کارها برنامه منسجمی برای تخلیه افراد یا استخدام افراد جابه‌جا شده در واحدهای خود در مناطق دیگر یا در شرکت‌های رقیب نداشتند.

۳-۳- حقوق زیست‌محیطی

بمباران باعث می‌شود مواد شیمیایی وارد آب و خاک شوند و زمینه‌ساز آسیب محیط‌زیست و سلامت می‌شود که از جلوه‌های نقض حقوق بشر است و تأثیر بدی بر وضعیت جامعه می‌گذارد. در بسیاری از مناطق اوکراین، تأسیسات هسته‌ای، زیرساخت‌های انرژی (تانکرهای ذخیره نفت، پالایشگاه‌های نفت، سکوها‌های حفاری و تأسیسات گاز) خطوط لوله، معادن و سایت‌های صنعتی و تأسیسات فرآوری کشاورزی تخریب شده است.^۱ برخی کسب و کارها برای جبران آسیب‌های زیست‌محیطی ناشی از جنگ ابتکاراتی به خرج داده‌اند^۲ اما

^۱ UN warns of toxic environmental legacy for Ukraine, region, 4 July 2022. <https://www.unep.org/news-and-stories/press-release/un-warns-toxic-environmental-legacy-ukraine-region>

^۲ The Ministry of Environmental Protection and Natural Resources of Ukraine, the State Environmental Inspection of Ukraine and the UN Global Compact called on business in Ukraine to document and report the facts of crimes against the environment caused by Russia's military aggression. (<https://globalcompact.org.ua/news/%d0%b7%d0%b1%d1%96%d1%80-%d1%81%d0%b2%d1%96%d0%b4%d1%87%d0%b5%d0%bd%d1%8c-%d0%bf%d1%80-%d0%be-%d0%b7%d0%bb%d0%be%d1%87%d0%b8%d0%bd%d0%b8-%d0%bf%d1%80-%d0%be%d1%82%d0%b8-%d0%b4%d0%be%d0%b2%d0%ba%d1%96/>)



شواهدی در دست نیست که نشان بدهد جنگ باعث شده است کسب و کارها نسبت به مسئولیت‌های خود در رعایت مسائل زیست‌محیطی دقیق‌تر شده‌اند. تحقیقات نشان می‌دهد برخی از شرکت‌ها در محاسبه خسارات زیست‌محیطی مشارکت داشته‌اند و برای توجیه آتی دریافت غرامت، خسارات وارد شده به تأسیسات خود را محاسبه کرده‌اند.^۱ اغلب شرکت‌ها می‌گویند فعلاً امکان بررسی‌های دقیق زیست‌محیطی و رعایت الزامات پرهیز از آسیب به محیط وجود ندارد، چون وجود مهمات منفجر نشده و نبود پناهگاه، جان کارکنان و پیمانکاران را تهدید می‌کند و مناطقی که خارج از کنترل دولت اوکراین هستند دائماً میزبان درگیری هستند.

۴-۳- دسترسی به انرژی

سخت‌ترین دوران جنگ تا کنون برای شرکت‌های اوکراینی دوران اکتبر ۲۰۲۲ تا فوریه سال ۲۰۲۳ بوده است که روسیه با حملات گسترده به زیرساخت‌های حیاتی این کشور باعث قطع اتصال موبایل و اینترنت و خاموشی‌های گسترده شد. مطالعه دوم نمونه جامعه‌شناسی کل اوکراین که در فوریه سال ۲۰۲۳ انجام شد، نشان داد ۵۵٪ از شرکت کنندگان به جهت حملات موشکی روسیه به زیرساخت‌های انرژی اوکراین دچار خاموشی شده‌اند. بیشتر شرکت کنندگان در مطالعه (۶۱٪) که دچار خاموشی شده بودند می‌گفتند برخی شرکت‌ها (یا بیشتر شرکت‌ها) در نزدیکی محل زندگی‌شان به آنها اجازه می‌دادند در جریان خاموشی‌ها از برقی که شرکت در اختیار داشت استفاده کنند و ۱۳٪ گفتند کسب و کارها اجازه این کار را به آنها نمی‌دادند. شمار ۹۰٪ از شاغلانی که دچار خاموشی شدند، توانستند کمک‌هایی دریافت کنند که اغلب شامل تأمین برق محل کار، تنظیم ساعات کاری منعطف و تهیه مولد برای تأمین برق بود.

پس از بمباران زیرساخت‌های انرژی، ۶٪ از کسانی که در مطالعه شرکت کردند از موارد نقض حقوقشان از سوی شرکت و دفاتر کاری شکایت داشتند. قبل از اکتبر سال ۲۰۲۲، این رقم (در اولین مطالعه اومنیباس) برابر ۶.۵٪ بود. از این تعداد، ۳٪ از بدرفتاری شرکت‌های خدمات‌رسان ۲٪ از کارفرمایان خود و ۱٪ از شرکت‌هایی که در محل زندگی آنها فعالیت می‌کردند شکایت داشتند. در سوی دیگر ۶۵.۵٪ از کسانی که در مطالعه شرکت کردند اعلام کردند حقوقشان در این دوره نقض نشده است و ۲۵٪ دیگر می‌گفتند نمی‌دانند رخدادهایی که شاهد آن بوده‌اند ناقض حقوق بشر بوده است یا نه. کسانی که از نقض حقوق خود از سوی کارفرمایان شکایت داشتند، عمدتاً قربانی کاهش دستمزد، عدم پرداخت حقوق معوقه، عدم تلاش شرکت برای تأمین برق و اینترنت و همزمان ایراد فشار برای بازده از سوی کارکنان، تحمیل مرخصی بدون حقوق و عدم تأمین تضامین امنیتی برای کارکنان بوده‌اند. کسانی که به عنوان مصرف کننده از موارد نقض حقوق خود شکایت داشتند، می‌گفتند شرکت‌ها هیچ اقدامی برای تضمین امنیت مردم در صورت بروز تهدید حمله موشکی انجام نمی‌دادند، کیفیت محصولات و خدمات‌شان پایین بوده یا محصول و خدماتی را که هزینه اش را دریافت

^۱ منبع این اطلاعات مصاحبه‌هایی است که به طور عمومی منتشر نشده است.

کرده‌اند در اختیار مصرف کنندگان قرار نداده‌اند. بیشتر این موارد مربوط به بخش انرژی بوده است. در حوزه موارد بسیار شدید نقض حقوق، ۶۶٪ از پاسخ‌دهندگان گفته‌اند که سعی کردند از حقوق خود محافظت کنند. ۲۳٪ از آنها به طور کلی یا جزئی در این امر موفق شده‌اند، ولی ۳۷٪ گفته‌اند که تلاش‌شان موفق نبوده است و ۶٪ دیگر در طلب غرامت حقوق ضایع شده خود بودند. بقیه پاسخ‌دهندگان گفته‌اند هیچ تلاشی برای محافظت از حقوق خود نکرده‌اند. ولی ۵۸٪ از پاسخ‌دهندگانی که شاهد نقض حقوق خود بوده‌اند می‌گویند پس از سپری شدن دوره ۲۴ فوریه سال ۲۰۲۲ تا سپتامبر ۲۰۲۲، سعی کرده‌اند از حقوق خود محافظت کنند و ۱۴٪ از پاسخ‌دهندگان می‌گویند دست کم تا حدودی در این زمینه موفق بوده‌اند. از میان کسانی که تلاش کردند از حقوق خود محافظت کنند (چه موفق شدند و چه نشدند)، ۷۵٪ به مدیران شرکت ۳۴٪ به مراجع نظارتی و ۲۰٪ به فعالان عمومی مراجعه کردند.

۴- افزایش دقت در رعایت مسائل حقوق بشری

مسائل اصلی مطرح شده در فصل سوم

۱. شرکت‌های اوکراین از اصول افزایش دقت برای مراعات مسائل حقوق بشری آگاه نبودند و به جای ملاحظات حقوق بشری بیشتر بر اساس درک و دریافت خود عمل می‌کردند.
۲. بخشی از جریان افزایش دقت برای مراعات مسائل حقوق بشری، برنامه تداوم کسب و کار است که اقداماتی را برای مدیریت افراد، فرآیندها و مالیات‌ها، فراروی شرکت‌ها و کسب و کارها می‌گذارد.
۳. برخی از بهترین ابزارهای مرسوم افزایش دقت برای مراعات مسائل حقوق بشری عبارتند از:
 - تهیه برنامه تداوم کسب و کار با تمرکز بر حفظ امنیت کارکنان و مشتریان
 - ایجاد تیم مدیریت بحران داخلی برای مدیریت واکنش افراد
 - راه‌اندازی خط تلفن ویژه برای گزارش مسائل اضطراری و برقراری ارتباطات دو بار در روز با کارکنان
 - برای تأمین امنیت آنها
 - راه‌اندازی برنامه تأمین حمایت‌های پزشکی و روانی برای کارکنان و خانواده‌های آنها
 - ارزیابی کامل نیازهای کارکنان
 - تأمین کمک‌های مالی و اسکان
۴. خروج مسئولانه و بازگشت مسئولانه، فرآیندهای مهمی هستند که شرکت‌ها باید در مسیر افزایش دقت برای مراعات مسائل حقوق بشری در نظر بگیرند.

بروز جنگ و درگیری در هر کشوری مسئولیت شرکت‌ها را در مراعات مسائل حقوق بشری تا حد زیادی تغییر می‌دهد و نقش برجسته‌ای در مواجهه با مشکلات حقوق بشری محصول جنگ بر عهده کسب و کارها می‌گذارد. برای پیشگیری و کاهش تهدیدات شدید حقوق بشری در زمان جنگ بهتر است شرکت‌ها دقت خود را برای مراعات مسائل حقوق بشری بالا ببرند. در وضعیت معمولی، شرکت‌ها و کسب و کارها ضمن دقت برای مراعات مسائل حقوق بشری سعی می‌کنند «کشف کنند و نشان دهند» چطور جلوی خطرات حقوق بشری را می‌گیرند یا آنها را کاهش می‌دهند. ولی در وضعیت‌های خاص، افزایش دقت برای مراعات مسائل حقوق بشری ایجاب می‌کند سعی کنند زمینه کار خود را با جزییات بیشتری بررسی کنند و با شناسایی نقاط بحرانی، محرک‌های احتمالی یا نیروهای درگیر جنگ مطمئن شوند فعالیت‌های کسب و کاری آنها در پیشبرد

خسونت‌ها دخالتی ندارد.^۱ در شرایط جنگ و درگیری همیشه خطر موارد نقض جدی حقوق بشر افزایش می‌یابد و شرکت‌ها به همین دلیل باید نه تنها تأثیرات منفی بالقوه یا بالفعل عملکرد خود بر حقوق بشر را ارزیابی کنند، بلکه باید تأثیرات منفی بالقوه یا واقعی خود بر وضعیت جنگ و درگیری را نیز بررسی کنند^۲ تا مشخص شود برای جلوگیری از بروز تأثیر منفی جنگ و درگیری بر مسائل حقوق بشری یا کاهش آن (و در واقع برای تأمین حقوق بشر) چه اقداماتی کرده‌اند.

تحقیقاتی که در این زمینه انجام شده است رایج‌ترین مولفه‌های برنامه افزایش دقت برای مراعات مسائل حقوق بشری را برای شرکت‌های فعال در اوکراین نشان داده است، که شامل برنامه‌های تداوم کسب و کار می‌شود.

۴-۱- برنامه تداوم کسب و کار

برنامه تداوم کسب و کار، سیستمی برای پیشگیری از بروز تهدیدات احتمالی برای شرکت و بازسازی وضعیت پس از بروز مشکلات نظیر بلایای طبیعی، حملات سایبری و غیره است. رعایت مفاد این برنامه می‌تواند به حفظ پرسنل و دارایی‌های کسب و کار کمک کند و در صورت بروز فاجعه نشان می‌دهد چطور می‌توان به سریع‌ترین وجهی دست به عمل زد. برنامه پشتیبانی کسب و کار برای شرکت‌های اوکراین سیستمی است که می‌تواند آنها را برای بروز بدترین وضعیت‌های جنگی آماده کند تا بتوانند امنیت کارکنان خود را حفظ کنند و فرآیندهای کسب و کار خود را ادامه بدهند.

بسیاری از شرکت‌های فناوری اطلاعات مبالغ هنگفتی تا حدود ده هزار دلار برای تهیه برنامه پشتیبانی کسب و کار هزینه کرده‌اند. بسیاری از شرکت‌ها از سال ۲۰۱۴ از این برنامه‌ها برای خود تهیه کرده‌اند. برخی از شرکت‌ها به خواست مشتریان و سرمایه‌گذاران بین‌المللی یا با هدف حفظ جان و سلامتی کارکنان خود برنامه پشتیبانی کسب و کار برای خود ایجاد کرده‌اند. پیش از جنگ، انجمن تجاری اروپا (معماری کسب و کار سازمانی) فهرستی برای ارزیابی برنامه پشتیبانی کسب و کار شرکت‌ها تهیه کرده است که سه عنصر را شامل می‌شود: فرآیندها، افراد و مالیات‌ها.

۴-۱-۱- فهرست ارزیابی برنامه پشتیبانی کسب و کار از معماری کسب و کار سازمانی

فرآیندها

۱. اصلی‌ترین فعالیت‌ها و فرآیندهای کسب و کار شما کدام است؟

¹ Heightened Human Rights Due Diligence for Business in Conflict-Affected Contexts. A Guide, UNDP, 2022, p. 10.

² Ibid., p. 13.



۲. اختلالی که در کار شما رخ می‌دهد بر وضعیت کلی کسب و کارتان چه تأثیری می‌گذارد و چه پیامدهایی خواهد داشت؟
۳. آیا فرآیندهای اصلی خود (کسب و کار، منابع انسانی، حسابداری و غیره) را دیجیتال کرده‌اید تا بتوانید در صورت بروز درگیری عملیات خود را ادامه بدهید؟
۴. آیا برنامه‌ای برای تأمین امنیت ساختمان‌های اداری خود دارید؟
۵. آیا توان انتقال سریع فرآیندها و عملیات‌های اصلی کسب و کار را در زمان بحران دارید؟ روند کاری در مکان جدید چگونه خواهد بود؟
۶. در صورت قطع برق، گاز، آب، ارتباطات و غیره چه اقداماتی می‌توانید انجام دهید؟
۷. آیا توان تهیه نسخه پشتیبان از اسناد و فرآیندهای اصلی خود را دارید؟
۸. آیا کسب و کار شما از نظر سایبری امن است؟ چه اقداماتی می‌توانید در صورت بروز حملات سایبری انجام بدهید؟

افراد

۱. آیا برنامه‌ای برای حفظ جان کارکنان و خانواده‌های آنها دارید؟ مهم‌ترین گامی که باید در این راستا بردارید چیست؟
۲. در صورت بروز درگیری چه کسی مسئول برقراری ارتباطات عملیاتی و تهیه پاسخ فوری و حفظ امنیت کارکنان خواهد بود؟
۳. آیا سیاست‌ها و دستورالعمل‌هایی برای برقراری ارتباط در زمان بروز بحران دارید؟ (چه کسی اطلاعات را ارسال خواهد کرد و چگونه؟) یکی از مثال‌های این برنامه می‌تواند برقراری ارتباط با کارکنان و رسانه‌ها (از طریق رسانه‌های اجتماعی) با صاحبان حقوق (مشتریان، موسسات مالی، تأمین‌کنندگان، سهامداران، خانواده‌های کارکنان و غیره) باشد.
۴. آیا راه‌های جایگزین برای برقراری ارتباط دارید؟
۵. آیا برای تأمین نیازهای عاطفی کارکنان برنامه‌ریزی می‌کنید؟ چگونه؟

فرآیندها

۱. چه منابع، دارایی‌ها و اسنادی برای پیشبرد فعالیت‌های اصلی کسب و کارتان لازم است؟
۲. چه دارایی‌هایی را مایل هستید در انبار بگذارید یا بفروشید؟
۳. آیا برنامه‌ای برای تنظیم جریان‌های نقدی (نظیر پرداخت به موقع حقوق کارکنان، پرداخت قبوض و غیره) دارید؟ آیا روش‌های جایگزینی برای پرداخت در نظر گرفته‌اید؟
۴. آیا بیمه تجاری دارید؟

۵. آیا پس انداز نقدی یا سایر انواع تأمینات مالی دارید؟

۶. آیا در صورت قطع درآمد، این ذخایر برای تأمین هزینه فعالیت‌های اصلی کسب و کار کافی است؟ تا چه مدت؟

نمونه: در جریان درگیری‌ها، شرکت کانادایی جنوکامپلای دفاتری را که در شهرهای لویو و خارکوف داشت به دفتری که در لویو بازسازی کرده بود منتقل کرد و دفتر جدیدی در شهر ورشو باز کرد. این شرکت برنامه تداوم کسب و کار خود را از پیش (در سال ۲۰۲۱) آزموده بود: متخصصان را با خانواده‌هایشان جا به جا کردند تا مشخص شود در جریان انتقال چه مشکلاتی ممکن است پیش بیاید. برنامه تداوم کسب و کار بسیار خوب عمل کرد و از همان روزهای اول جنگ، شرکت توانست متخصصان و خانواده‌هایشان را به مکان امن بفرستد و از دفتر خارکوف، به لویو و ورشو در لهستان منتقل نماید.

۲-۴- انتقال کسب و کار

انتقال کسب و کار به مکان‌های امن، می‌تواند امنیت کارکنان و دارایی‌ها و عملیات را حفظ کند و به این ترتیب جلوی اثرات منفی کسب و کار بر وضعیت حقوق بشر را بگیرد یا آن را بکاهد. دولت اوکراین برنامه‌ای برای انتقال کسب و کارها طراحی کرده است و زمینه انتقال تمام تأسیسات تولیدی را فراهم کرده است و به نصب تجهیزات و راه‌اندازی فعالیت‌ها، استخدام پرسنل، تأمین مواد خام، تدارکات، فروش و حتی زنجیره‌های صادرات کمک می‌کند. شرکت راه‌آهن ملی و اداره پست ملی تجهیزات شرکت‌ها را به طور رایگان برای آنها جا به جا می‌کنند و اگر شرکتی با هزینه خود مسیر انتقال را طی کند می‌تواند غرامت آن را از دولت بگیرد. مقامات محلی به تأمین فضا برای محل کار و اتصال برق، گاز و آب برای دفاتر جدید و تأمین محل اقامت برای کارکنان و مسیرهای تأمین و پشتیبانی کمک می‌کنند.

تا کنون، ۷۷۰ شرکت به طور کامل در برنامه انتقال شرکت کرده‌اند و ۵۹۹ عدد شرکت در محل جدید در مناطق غرب اوکراین شروع به کار کرده‌اند^۱. بیشتر شرکت‌ها به مناطق لویو (۳۰٪)، زاکارپاتیا (۱۷٪) و چرنیوتسی (۱۱٪) منتقل شده‌اند. در مجموع، ۱۶۱۲ درخواست برای انتقال کسب و کار در پلتفرم‌های دیجیتال درخواست امکان انتقال دولت ثبت شده است. برخی شرکت‌ها ابتدا به منطقه‌ای منتقل می‌شوند و بعد به دلایل مختلف (انتقال ناپذیری برخی تجهیزات، عدم تمایل کارکنان به همراهی، نبود مشتری در منطقه جدید، ناکارآمدی الگوی کسب و کار در محل جدید) مجبور می‌شوند دوباره به نقطه دیگری بروند. این وضعیت را انتقال مجدد می‌نامیم. انتقال مجدد فشار روانی افراد را بالا می‌برد و اشتغال و تأمین امنیت را برایشان دشوار می‌کند.

¹<https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3609521-u-bezpecni-regioni-relokuvali-vze-770-pidpriemstv.html>

طبعاً طی فرایند انتقال برای شرکت‌های خدمات دهنده (مانند شرکت‌های فناوری اطلاعات) راحت‌تر از سایر شرکت‌ها است. به همین جهت ۶۰٪ از کارکنان حوزه فناوری اطلاعات اوکراین از محل اقامت دائمی خود جابه‌جا شده‌اند و ۹۰٪ از آنها به کار خود بازگشته‌اند.

در حوزه کشاورزی، انتقال شرکت‌ها بسیار دشوار بود، چون امکان انتقال زمین وجود ندارد. برخی شرکت‌ها بهترین بخش دام و طیور خود را برای حفظ امنیت به طور موقت جابه‌جا کردند تا بعداً آنها را بازگردانند. به عنوان مثال، چهار شرکت پرورش دام بیش از سه هزار رأس دام را به کیف و بیش از سیصد گوسفند را به دنیپروپتروفسک منتقل کردند تا از تلف شدن آنها جلوگیری کنند.

نمونه: شرکت تولید دوچرخه، ولوترید که یکی از شرکت‌های بزرگ این حوزه است توانست ۴۰,۰۰۰ دوچرخه تولید شده خود را از خارکوف به غرب اوکراین منتقل کند. پیش از جنگ، این شرکت روزانه بیش از ۱,۰۰۰ دوچرخه تولید می‌کرد. اما یکی از موشک‌های روسیه سایت تولید شرکت را نابود کرد. شرکت بیش از ۴ میلیون دلار ضرر کرد، اما تیم و امکانات خود را حفظ کرد^۱.

۴-۳- پاسخ‌های امنیتی افراد

شمار بسیاری از شرکت‌ها قبل از جنگ با کارکنان خود در مورد امکان بروز جنگ صحبت کردند. شرکت‌های بزرگ مثل DTEK که در کسب و کار تأمین انرژی بود با تلفن برنامه تغییرات را به اطلاع کارکنان رساند و برنامه عملیاتی شفاف و مفصلی برای عمل در وضعیت بروز جنگ به آنها ارائه کرد. برخی از کارفرمایان دوره‌های آموزشی مخصوصی برای کارکنان خود برگزار کردند تا آنها را برای شرایط جنگی آماده کنند.

بحث گروه تمرکز ۲ ایرینا. ما دورکار هستیم ولی در این شش ماه چند دوره آموزش آنلاین داشته‌ایم. در این دوره‌ها آموزش کمک‌های اولیه دیده‌ایم و توضیح داده‌اند در زمان هشدار حمله هوایی چه کار باید بکنیم. تا کنون سه چهار دوره آموزشی در این زمینه برگزار کرده‌ایم.

نمونه: در ابتدای جنگ، شرکت یونیلور دو بار در روز با کارکنانی که در زمینه امنیت سوال و نگرانی داشتند صحبت می‌کرد و ضمن ارزیابی دقیق نیازهای کارکنان تصمیم می‌گرفت به کمک پزشک یا روانشناس نیاز دارند یا نه. شرکت زمینه انتقال کسب و کار را فراهم کرد و برای کارکنانش در منطقه جدید امکان مسکن موقت و حمایت مالی را تهیه نمود^۲.

^۱https://ipress.ua/articles/yak_biznes_oblashtovuietsya_na_zahodi_ukrainy_5_pravyl_dlya_ushpishnoi_relo_katsii_vid_fahivtsya_334946.html

^۲ https://media.business-humanrights.org/media/documents/Unilever_response.pdf

شرکت‌ها به طور کلی، در روزها و ماه‌های اول جنگ سعی می‌کردند امکانات ذیل را برای کارکنان خود تأمین کنند: امنیت کارکنان، اشتغال پایدار و حمایت مالی (پرداخت حقوق و پاداش‌ها)، مراقبت‌های پزشکی و مسائل مربوط به سلامت روان.

نمونه: شرکت مائرسک ای پی مولر در داخل شرکت تیمی برای مدیریت بحران بر پا کرد که با گروه‌های مسئول منطقه‌ای و کارکنان مستقر در اوکراین ارتباط نزدیک داشتند و اقدامات زیر را انجام دادند: راهنمایی کارکنان در باب گزینه‌های مختلف حمایتی، راه‌اندازی خط تلفن و تشویق کارکنان به استفاده از برنامه پشتیبانی حمایت روانی برای خودشان و خانواده‌هایشان، حمایت از کارکنان و خانواده‌هایشان در جریان انتقال، راه‌اندازی مراکز امدادی در رومانی و لهستان و ارائه امکانات مسکن موقت و کمک‌های مالی و حمایت از کارکنان در جریان انتقال.

۱-۳-۴- امنیت کارکنان

برخی شرکت‌ها توانستند کارکنان و خانواده‌هایشان را جابه‌جا کنند و در جریان انتقال به مکان‌های امن‌تر آنها را تحت حمایت مالی خود (نظیر پرداخت پیش از موقع ۱۰٪ از حقوق سالانه) قرار بدهند.^۱ شرکت‌های بین‌المللی به کارکنان خود کمک کردند به خارج از کشور منتقل شوند و در کشورهای دیگر مشغول به کار شوند. شرکت‌های ملی عمدتاً کارکنان و خانواده‌هایشان (از جمله افراد معلول) را به مناطق امن‌تری در داخل اوکراین منتقل کردند.

نمونه: شرکت پست بین‌المللی میست برای کمک به فرایند انتقال کارکنان، تهیه مسکن برای آنها، زمینه‌سازی برای خروجشان از کشور و حمایت روانی از آنها مرکزی بر پا کرد. در دفتر لویو پناهگاهی برای کارکنانی که از شرق اوکراین آمده بودند ایجاد کردند. برای افرادی که در خانه‌های خود پناه می‌گرفتند بسته‌های غذایی ارسال کردند.

بحث گروه تمرکز - (۲) - تامیلا: فقط در یک مورد برای تخلیه کارکنان خود به مشکل برخوردیم. در منطقه اشغالی بوچا از شرکت ویژه‌ای که اعضای آن از سابقاً کارکنان ارتش بودند درخواست کردیم کمک کنند یکی از کارمندان مان را که مادرش بیمار بود از بوچا بیرون بیاورد.

در برخی موارد قوانین تأمین امنیت در وضعیت جنگی به طور کامل رعایت نمی‌شود و دلیل این مساله گاهی بی‌میلی کارکنان به رعایت توصیه‌های امنیت است:

بحث گروه تمرکز (۲) ویتالی: بعد از آغاز جنگ، کار خودمان را از سر گرفتیم؛ یکی از مشتریان خواسته‌ای داشت و می‌گفت در زمان هشدار حمله هوایی، افراد مشغول به کار از جمله اپراتور جرثقیل، باید به پناهگاه بروند. ولی پناهگاهی در آن نزدیک وجود نداشت و کارگران باید به زیرزمین می‌رفتند، گرچه تقریباً هیچ کسی این مساله را رعایت نمی‌کرد.

¹ <https://www.epravda.com.ua/publications/2022/02/16/682414/>

۲-۳-۴- اشتغال پایدار و حمایت مالی (پرداخت حقوق و پاداش‌ها)

تعداد زیادی از شرکت‌های اوکراینی مسئولانه فرآیندهای تأمین امنیت را رعایت می‌کردند و ۶۳٪ از آنها حقوق کارکنان را به طور کامل پرداخت کردند؛ حتی ۴۵٪ از شرکت‌ها پرداخت‌هایی کارکنان خود را اضافه کردند یا پیش از موقع پرداخت کردند. بیشتر شرکت‌ها تعداد نیروهای خود را کاهش ندادند و در مواردی که مجبور شدند این کار را بکنند سعی کردند حداقل میزان ممکن باشد. تنها ۲۲٪ از شرکت‌های کوچک و متوسط از کارکنان و خانواده‌هایشان پشتیبانی مالی کردند و در این راستا به طور میانگین ۶۸٪ موارد، حقوق یک ماه یا بیشتر را پیش از موقع پرداخت کردند، ۲۹٪ از موارد هزینه‌های انتقال اعضا را پرداختند و ۲۳٪ از موارد در مناطق امن غرب اوکراین یا در کشورهای خارجی برای کارکنان خود خانه اجاره کردند و ۱٪ از آنها کسانی را که به کار ادامه دادند بیمه کردند.^۲ بیشتر شرکت‌های کوچک و متوسط حقوق کارکنان خود را کاهش دادند و برخی از کارکنان خود را بدون حقوق یا با حقوق به مرخصی اجباری فرستادند.^۳ شرکت‌های بین‌المللی امکانات بیشتری برای پرداخت حقوق کارکنان خود داشتند.

نمونه: شرکت هنکل در اوکراین سه ماه حقوق کارکنان خود را پیش از موقع پرداخت کرد و مضاف بر آن، به بیش از ۶۰۰ نفر از کارکنانش کمک مالی ارائه کرد. دفتر مرکزی هنکل در ۴۸ ساعت اول جنگ بسته‌های کمک‌های انسانی برای مردم اوکراین ارسال نمود و حدود ۴۴ میلیون هریونیا برای مأموریت‌های انسانی و حمایت از کارکنان خود هزینه کرد. این شرکت مجموعاً ۱۷۰ میلیون هریونیا برای اغراض حقوق بشری هزینه کرد که ۸۰ میلیون از آن برای تأمین هزینه پروژه‌های انسان‌دوستانه صرف شد.

۳-۳-۴- مسائل مربوط به سلامت روان

طبق گزارش وزارت بهداشت، حدود ۱۵ میلیون نفر از مردم اوکراین در آینده نیازمند حمایت روانی خواهند بود و از این میان حدود سه تا چهار میلیون نفر ضرورتاً باید از داروهای روان‌پزشکان استفاده کنند. یک دهم مردم کشور ممکن است با بیماری روانی متوسط یا خطیری مواجه بشود. جالب این‌جا است که شرکت‌های حوزه فناوری اطلاعات، شرکت‌های بین‌المللی یا شرکت‌های دریافت‌کننده سرمایه خارجی، بیش از شرکت‌های دیگر به این مسائل توجه داشته‌اند.

بحث گروه تمرکز - (۱) - ناتالیا: بیشتر تلاش ما صرف حوزه حمایت روانی و سلامت روانی می‌شود، ولی معمولاً در صنعت نفت و گاز و کلا صنایع تولیدی، مثل بخش‌های دیگر (نظیر حوزه‌های فناوری اطلاعات یا

^۱ <https://eba.com.ua/pidtrymuyut-komandy-ta-armiyu-yak-pratsyuye-biznes-v-umovah-vijny/>

^۲ Ibid.

^۳ Ibid.

خرده‌فروشی) به حمایت روانی و سلامت روانی اهمیت نمی‌دهند و شهروندان و کارکنان نیز چندان تقاضایی از فعالان این عرصه اقتصادی نمی‌کنند.

نمونه: شرکت فناوری اطلاعات الکس مرکزی برای ارائه کمک‌های روانشناسی برای کارکنان خود راه‌اندازی کرد و ۱۵ متخصص داخلی و ۱۰ روانشناس، روانپزشک، روان درمانگر و متخصص بحران در آن به کار مشغول شدند.

۴-۳-۴- مراقبت‌های پزشکی

برخی شرکت‌های بزرگ دوره‌هایی در زمینه مراقبت از سلامتی برای کارکنان خود ترتیب می‌دهند و آموزش کمک‌های اولیه را در اختیارشان قرار می‌دهند.

نمونه: شرکت کرنل برای کارکنان خود دوره‌های آموزشی نظری و عملی در حوزه بهداشت و سلامت سازماندهی کرده است. قبل از آغاز دوره، شرکت کنندگان بر اساس روش مارچ M.A.R.C.H دوره‌های آنلاین می‌بینند و چند برنامه آموزشی تماشا می‌کنند. هدف اصلی از برگزاری کلاس‌های عملی، آموزش مهارت‌های قطع خونریزی ظرف ۴۵ ثانیه است، چون بروز این نوع آسیب در میدان جنگ بسیار رایج است. کار با ابزارهای درمانی آسیب انفجاری و زخم‌های عمیق نیز در این دوره آموزش داده می‌شود.

۴-۴-۴- خروج مسئولانه

به دلیل بروز جنگ در اوکراین، شرکت‌ها در مواردی مجبور شدند تصمیم به تعلیق یا خاتمه فعالیت‌های خود بگیرند. «شرکت‌ها همیشه باید از خطرات و نتایج ناشی از تصمیمات خود برای افراد مرتبط اطلاع داشته باشند و این مساله را در تصمیمات خود در نظر بگیرند.» شرکت‌ها معمولاً در مواردی تصمیم به ترک مکان خود می‌گیرند که پیش‌بینی کنند وضعیت در یک دوره زمانی مشخص به مرور بدتر می‌شود. برای این اقدام باید راهبردی در جهت خروج مسئولانه تهیه کنند و پیامدهای خاتمه کار را برای افراد مرتبط به ویژه همکاران و کارکنان خود مطرح نمایند و ارزیابی کنند و برنامه‌ای برای کاهش اثرات منفی آن تدوین نمایند. این برنامه می‌تواند اطلاع‌رسانی پیش از موقع در مورد تصمیم به ترک محل به ساکنان منطقه، تأمین کنندگان، همکاران و کارکنان باشد. باید به کارکنان اطمینان بدهند در صورت تعلیق موقت کار، دستمزدشان به طور کامل پرداخت می‌شود، برای آنها برنامه‌های آموزشی لازم را برگزار کنند، زمینه‌ای برای کاهش تاثیر از دست دادن شغل برایشان فراهم کنند و برای کارکنانی که نمی‌توانند منطقه جنگی را تخلیه کنند، امکاناتی برای تأمین امنیت فراهم کنند. اگر زمینه کار شرکت، خدمات پشتیبانی و حمایتی یا برنامه‌های خیریه است، باید قبل از جا به جایی برنامه‌ها و وظایف خود را به ساختار مناسبی نظیر یکی دیگر از سازمان‌های جامعه مدنی انتقال بدهد. شرکت‌های اوکراینی با آغاز جنگ از سال ۲۰۱۴ درس‌های بسیاری گرفتند که می‌توانند تاب‌آوری خود را با این آموزه‌ها بالا ببرند. از جمله بانک اوشا از سال ۲۰۱۴ برنامه‌ای برای تداوم کسب و کار خود تهیه کرد

که از ۲۴ فوریه سال ۲۰۲۲ تا به امروز ۹۰٪ آن را به اجرا درآورده است. بانک اوشا راهکارهای خروج مسئولانه را نیز در برنامه پشتیبانی کسب و کار خود گنجانده است.

نمونه: شرکت اپراتور موبایل وودافون، شبکه کاری خود را به گونه‌ای تنظیم کرده است که بتواند از راه دور خدمات خود را هر منطقه‌ای که مایل باشد قطع کند.

۴-۵- بازگشت مسئولانه

تنها متنی که در اوکراین تهیه شده است و به موضوع توسعه اقتصادی در سرزمین‌های آزادشده اشاره دارد، «راهبرد بازپس‌گیری و ادغام کریمه اشغالی» است که در سال ۲۰۲۱ تصویب شده است. در آوریل سال ۲۰۲۳ اصلاحیه‌ای بر «دستور العمل اجرای راهبرد بازپس‌گیری و ادغام سرزمین‌های اشغالی جمهوری خودمختار کریمه و شهر سواستوپول» به تصویب رسید که متأسفانه هیچ دستور العمل مشخصی برای شرکت‌ها درباره نحوه اقدام در هنگام بازگشت در آن نبود.

تا تاریخ ۱۲ آوریل سال ۲۰۲۳، حدود ۱۴'۰۰۰ شرکت در مناطقی که دولت اوکراین پس گرفته بود فعالیت خود را از سر گرفتند.^۱ دولت در این مناطق از مدت‌ها قبل مشغول احداث و راه اندازی پروژه‌های بازسازی است و سکونت‌گاه‌هایی را در مناطق کیف، سومی، خارکوف، خرسون و چرنیهیف مشخص کرده است و برنامه‌های بازسازی در مقیاس بزرگ به نام «ساخت و ساز بهتر از قبل از جنگ» را به راه انداخته است. در این برنامه‌های بازسازی، به غیر از مسکن، قرار است شماری بیمارستان، مدرسه، مهدکودک، مرکز فرهنگی و غیره نیز ساخته شود. تمام این پروژه‌ها بر اساس الزامات امنیت و رویه‌های نوین بازسازی پیش خواهند رفت.^۲

تحقیقات نشان می‌دهد کسب و کارها باید بدانند چه زمانی و چطور می‌توانند به مناطقی که در آن ساکن بوده‌اند بازگردند و کار خود را دوباره شروع کنند. کسب و کارها در این زمینه پرسش‌های فراوانی دارند که فقط ضمن همکاری با نهادهای دولتی می‌توان به آنها پاسخ داد. دستور العمل‌هایی که برای بازگشت مسئولانه آنها تدوین می‌شود باید موضوعات ذیل را پوشش بدهد: چه زمانی شرکت و کارکنانش می‌توانند با امنیت به سر کار خود بازگردند؛ چه نهادهایی در فرآیند بازگشت به آنها کمک خواهند کرد (دولت برنامه‌ای برای کمک به جابه‌جایی شرکت‌ها طراحی کرده است، اما اطلاعاتی درباره کمک به بازگشت شرکت‌ها در آن ارائه نشده است)؛ کارکنان در صورت خرابی محل زندگی‌شان کجا می‌توانند ساکن بشوند؛ شرکت و کارکنان چگونه می‌توانند به انرژی، آب و وسایل ارتباطی دسترسی پیدا کنند و سایر نیازهای خود را برطرف کنند؛ چگونه

^۱<https://www.kmu.gov.ua/en/news/aktualizovano-plan-zakhodiv-z-realizatsii-strategii-deokupatsii-ta-reintehratsii-ar-krym-rishennia-uriadu>

^۲ <https://ubn.news/about-14000-enterprises-have-resumed-work-in-the-de-occupied-territories/>

^۳ <https://mind.ua/en/news/20255446-government-prepares-to-launch-projects-to-restore-de-occupied-territories>

می‌توان کارکنانی را که در سرزمین‌های خارج از کنترل دولت اوکراین مانده‌اند استخدام کرد. کارکنان شرکت‌ها باید در حوزه کسب و کار و حقوق بشر و نیز حوزه بذل دقت برای رعایت مسائل حقوق بشری آموزش ببینند تا از هرگونه نقض حقوق بشر جلوگیری شود.

۵- دسترسی به راه‌حل‌های جبرانی در زمان جنگ

مسائل اصلی مطرح شده در فصل پنجم

۱. در وضعیت درگیری‌های اوکراین حق دسترسی افراد به عدالت قانونی محدود نشد و همه دادگاه‌ها، در صورتی که آسیب فنی یا نهادی قابل توجهی ندیده بودند به کار خود ادامه دادند. البته به دلیل شرایط ناگوار اغلب جلسات خود را به صورت ویدیو کنفرانس برگزار کردند.

۲. راه‌حل‌های غیر قضایی که برای تحقق این مهم فراهم شد عبارت است از نقش‌آفرینی اداره خدمات کار دولت اوکراین که بر اثر دریافت شکایات کارگران در زمینه حقوق کار، بازرسی‌های سر زده از کارگاه‌ها به عمل آوردند؛ فعالیت دبیرخانه کمیسیون حقوق بشر پارلمان در بررسی حوزه‌های نقض حقوق بشر، عملکرد بانک ملی اوکراین برای رسیدگی به بدرفتاری‌های مالی و عملکرد کمیسیون ملی تنظیم مقررات انرژی و خدمات عمومی در زمینه قطع بی‌رویه برق.

۳. شرکت‌های بزرگ برای حفاظت از حقوق کارکنان خود ساز و کارهای رسمی ایجاد کردند و با استفاده از سیاست‌های افشای اطلاعات، خطوط تلفن ناشناس و سایر روش‌های رسمی امکان گزارش بدرفتاری‌ها را فراهم کردند.

۴. در زمان جنگ، بیشتر اوکراینی‌ها برای حفاظت از حقوق خود از راه‌حل‌های جبرانی دولتی استفاده نکردند، بلکه از ساز و کارهای شکایت شرکتی استفاده کردند.

دسترسی به راه‌حل‌های مؤثر جبرانی یکی از مهم‌ترین اصول راهنمای سازمان ملل برای کسب و کار و حقوق بشر است که قربانیان بدرفتاری‌ها می‌توانند با استفاده از آن از شرکت‌هایی که عامل یا معاون بدرفتاری هستند درخواست جبران خسارت کنند. ایجاد دسترسی به راه‌حل‌های جبرانی یکی از راهبردهای افزایش دقت برای رعایت مسائل حقوق بشری در موقعیت‌های خاص است.

مطالعه نخست جامعه شناختی کل اوکراین در سپتامبر و اکتبر سال ۲۰۲۲ نشان داد از ۲۴ فوریه سال ۲۰۲۲ به بعد ۷۷٪ از کسانی که به مطالعه پاسخ داده بودند هیچ تلاشی برای حفاظت از حقوق خود نکرده‌اند یا اگر کرده‌اند ناموفق بوده‌اند. از سوی دیگر ۱۴٪ از کسانی که به مطالعه پاسخ داده‌اند می‌گویند توانسته‌اند به طور کلی یا جزئی از حق خود دفاع کنند. یکی از دلایل بالا بودن شمار افرادی که تلاش نکرده‌اند حقوق خود را به دست بیاورند کم اطلاعی آنها در زمینه مسائل حقوقی است. به همین جهت تأمین سیستم رایگان

برای معاضدت و مشاوره عمومی در زمینه مسائل حقوقی در موارد بدرفتاری نهادها در حوزه قوانین کار و بر پا کردن ساز و کارهای عملی شکایت از شرکت‌ها بسیار مهم است. از کسانی که به این مطالعه پاسخ داده‌اند ۶۵٪ اعلام کردند که برای حفاظت از حقوق خود به مدیران شرکت‌ها مراجعه کرده‌اند، ۲۹.۵٪ به مراجع دولتی شرکت کرده‌اند و تنها ۸٪ به دادگاه‌ها و ۹٪ به اتحادیه‌های کارگری مراجعه کرده‌اند. از میان پاسخ‌دهندگان ۱۵٪ تلاش کردند با رسانه‌ها و فعالان عمومی تماس بگیرند تا توجه آنها را به وضعیت خود جلب کنند.

۵-۱- راهکارهای جبرانی دولتی

در زمان برقراری مقررات منع آمد و شد، طبق ماده ۱۰ مصوبه «رژیم حقوقی مقررات منع آمد و شد» اوکراین^۱، قدرت دادگاه‌ها قابل تعلیق نیست. حق قانونی مردم برای استرداد از دادگستری محدود نمی‌شود و تمام دادگاه‌ها، در صورتی که امکان‌پذیر باشد و آسیب فنی یا نهادی قابل توجهی ندیده باشند باید به کار خود ادامه بدهند^۲. دادگاه‌های مناطقی که تحت کنترل دولت اوکراین نیستند یا مناطق درگیر حملات قرار دارند استثنا هستند. دادگاه عالی اوکراین فهرست این مناطق را منتشر می‌کند و اعلام می‌کند در این مناطق اجرای عدالت متوقف شده است.

شورای قضات اوکراین در ابتدای دوران برقراری مقررات منع آمد و شد توصیه کرد که دادگاه‌ها در صورت امکان باید رسیدگی به پرونده‌ها را به تأخیر بیندازند و فقط در موارد ضروری رسیدگی قضایی کنند. شورای قضات دلایل صلاحدید پرهیز از برگزاری دادگاه‌ها را به این ترتیب اعلام کرد: دشواری عزیمت به دادگاه به خاطر نبود امنیت و مشغولیت اضطراری پرسنل دادگستری در بازسازی تأسیسات زیرساختی حیاتی، کمک به نیروهای مسلح اوکراین در دفاع سرزمینی و غیره^۳. در حال حاضر، جلسات دادگاه از طریق ویدئو کنفرانس فعالانه در حال اجرا است و شرکت در آنها برای عموم ممکن است. این روش از زمان شیوع کرونا به طور گسترده ممکن شده بود. اگر امکانات فنی وجود داشته باشد، می‌توان از روش ویدئو کنفرانس استفاده کرد، ولی در بسیاری از دادگاه‌های اوکراین امکانات فنی برای این کار وجود ندارد^۴. از سوی دیگر حمله به سیستم انرژی اوکراین و قطعی برق، وضعیت کشور را پیچیده‌تر کرده است.

^۱ Закон України «Про правовий режим воєнного стану» [the Law of Ukraine «On the Legal Regime of Martial Law»]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>

^۲ Звернення до суду: позовне провадження у цивільному процесі [Appeal to court: civil proceedings]. <http://surl.li/pymw>

^۳ <http://rsu.gov.ua/ua/news/usim-sudam-ukraini-rsu-opublikovala-rekomendacii-sodo-rooti-sudiv-v-umovah-voennogo-stanu>

^۴ <https://golaw.ua/ua/insights/publication/sudochinstvo-pid-chas-vijni-yak-voyennij-stan-vplinuv-na-rozglyad-sudovih-sprav/>

بررسی رویه‌های قضایی نشان می‌دهد که بسیاری از اختلافات کارگری در زمان برقراری مقررات منع آمد و شد رخ داده است و برخی از آنها مربوط به اعمال قانون سازمان‌دهی روابط کاری در شرایط جنگی در اوکراین است (بخش ۲.۲ و فصل ۳). دادگاه‌ها از پذیرش درخواست‌های کارگران شاکی در خصوص اعمال قانون خودداری کرده‌اند و به این مساله توجهی نکرده‌اند که قانون مزبور به ویژه ماده مربوط به تعلیق قرارداد کاری، با استانداردهای حقوق بشر بین‌المللی همخوانی دارد یا خیر^۱.

۵-۲- راهکارهای جبرانی غیر قضایی

۵-۲-۱- مسائل مربوط به حقوق کار

در ابتدای حمله گسترده روسیه به اوکراین، اداره دولتی کار اوکراین اعلام کرد بازرسی‌های سرزده و برنامه ریزی شده از تمام نهادهای تجاری را متوقف می‌کند و بازرسی‌هایی را که پیش از ۲۴ فوریه سال ۲۰۲۲ شروع کرده و ناتمام مانده است لغو می‌نماید. پس از دریافت شمار زیادی از شکایات کارگران در این حوزه^۲، دولت تصمیم گرفت برای بررسی تطابق وضعیت محیط‌های کاری با قوانین کار در زمان برقراری مقررات منع آمد و شد، بازرسی‌های سرزده را دوباره آغاز کند ولی فقط در موارد ذیل:

- شکایت کارکنان یا اتحادیه‌های کارگری در خصوص بررسی انطباق عملکرد کارفرمایان با مقررات قانون «سازمان‌دهی روابط کاری در شرایط مقررات منع آمد و شد» اوکراین، بررسی وضعیت قراردادهای کاری فسخ شده و همچنین تعیین تکلیف روابط کاری ثبت نشده؛
- شکایت افراد از تخلفات کارفرمایان در زمینه حقوق کار؛
- در صورت وقوع حادثه برای کارمندان یا مرگ آنها در نتیجه بروز حادثه یا بیماری‌هایی که به عملکرد کارفرما مرتبط بوده باشد؛
- درخواست اداره نظامی شهر کیف، اداره نظامی منطقه‌ای یا مقامات نهادهای خودگردان محلی؛
- در صورت عدم تطابق عملکرد کارفرما با دستورات رفع تخلفات قانونی صادر شده پس از یکم مه سال ۲۰۲۲.

اگر کارفرما دستور العمل رفع تخلفات کشف شده در جریان بازرسی را به طور کامل در مدت زمان معین اجرا کند، جریمه‌ای به او تعلق نمی‌گیرد. ولی در غیر این صورت، جریمه می‌شود.

نقش اتحادیه‌های کارگری در زمان برقراری مقررات منع آمد و شد به دلایل مختلفی کاهش یافت. شاید یکی از آن دلایل این بود که اثر ماده ۴۴ قانون اتحادیه‌های کارگری و قوانین مربوط به توافقات جمعی در

¹ Unified State register of court decisions. <https://reyestr.court.gov.ua/>

² https://biz.ligazakon.net/analytics/213551_trudov-perevrki-v-umovakh-vonnogo-stanu-shcho-potrbno-znati-pdprintsam



مدت برقراری مقررات منع آمد و شد تعلیق می‌شود. حسب این ماده، کارفرمایان از تکلیف کسر وجه برای سازمان‌های اولیه اتحادیه‌های کارگری، برای فعالیت‌های فرهنگی، عمومی، ورزشی و بهداشتی (که در توافقات جمعی و غیر از آن برابر حداقل ۰.۳ درصد از مبلغ دستمزد مقرر شده است) معاف می‌شوند. البته اگر کارفرمایان منابع مالی لازم را در اختیار داشته باشند می‌توانند به صورت داوطلبانه این کار را بکنند، ولی فرض در وضعیت جنگی بر این است که بیشتر شرکت‌ها این منابع مالی را در اختیار ندارند و نمی‌توانند برای اتحادیه‌ها وجه کسر کنند. به این ترتیب نقش اتحادیه‌ها تا حد زیادی تضعیف می‌شود.

شکایات مربوط به موارد نقض حقوق بشر، به دبیرخانه کمیسیون پارلمانی حقوق بشر ارسال می‌شود. پس از بررسی، اگر نقض حقوق بشر محرز شود، پرونده از سوی کمیسیون به مقامات دولتی ارجاع می‌یابد.

اداره کار مکلف به بازرسی و دبیرخانه کمیسیون پارلمانی حقوق بشر هر دو اشاره کرده‌اند که «اصلی‌ترین دلیل مراجعه شهروندان به آنها، موارد نقض قوانین کار از سوی کارفرمایان (شامل عدم پرداخت و محاسبه صحیح دستمزد، اخراج، استخدام بدون ثبت روابط کاری یا با ثبت نادرست روابط کاری) است. در زمان برقراری مقررات منع آمد و شد، مسائلی مثل تعلیق روابط کاری، پرداخت نکردن حقوق و عدم اطلاع‌رسانی در مورد تغییرات عمده در شرایط کاری نیز به این موارد اضافه شد»^۱.

نمایندگان نهادهای مستقل محلی در بحث‌های گروه تمرکز، در زمینه نقض‌های احتمالی قوانین کار بر نقش مهمی که سیستم معاضدت حقوقی رایگان می‌توانست داشته باشد تأکید کردند. این سیستم شامل مشاوره حضوری یا مشاوره از طریق اسکایپ است. از آغاز جنگ تا به امروز، گروه‌های سیار مختلفی شامل مددکاران اجتماعی، روانشناسان و وکلا در راستای ارائه معاضدت رایگان در اوکراین مشغول به کار شده‌اند.

۵-۲-۲- مسائل مالی

بانک ملی اوکراین پس از تماس‌های مکرر مصرف‌کنندگان، سند راهنمای مجزایی در خصوص «رفتارهای اخلاقی» وام‌دهندگان در راستای پاسداشت حقوق بدهکاران در زمان برقراری مقررات منع آمد و شد منتشر کرد که عملکرد قابل توجهی بود.^۲

۵-۲-۳- مسائل حوزه انرژی

از نوامبر سال ۲۰۲۲ که خاموشی‌ها آغاز شد تا ۲۰ ژانویه سال ۲۰۲۳، کمیسیون ملی مقررات تنظیم انرژی و خدمات عمومی بیش از ۲۵۰۰ مورد شکایت و اعتراض را (که مصرف‌کنندگان در خصوص خاموشی‌های

^۱ <https://suspilne.media/315348-za-simejnim-receptom-ziteli-prikarpatskogo-sela-radca-prigotuvani-na-front-priblizno-piv-tisaci-banok-masnih-strav/>

^۲ <https://interfax.com.ua/news/blog/871021.html>

ناعدالانه ارسال کرده بودند) بررسی کرد^۱. کمیسیون بر اساس شکایات، در اماکن مختلف بازرسی‌های سرزده انجام داد و بر اساس نتایجی که به دست آورد، در مواردی که شرکت‌ها الگوی کاهش توزیع انرژی را به طور یکسان بین مصرف کنندگان رعایت نکرده بودند یا خاموشی‌ها را (به ویژه از طریق وبسایت‌های خود) به اطلاع مصرف کنندگان نرسانده بودند، برخی تأمین کنندگان انرژی منطقه‌ای و مدیران شرکت‌های توزیع را جریمه کرد.

۳-۵- ساز و کارهای شکایت

قبل از جنگ، شرکت‌های بزرگ برای حفاظت از حقوق کارکنان به طور رسمی ساز و کارهایی ایجاد کرده بودند که تخلفات را از طریق سیاست‌های افشاگری، خطوط تلفن ناشناس و سایر روش‌های رسمی گزارش می‌کردند. شرکت‌های مسئول تماس‌ها و شکایت‌هایی را که دریافت می‌کردند بررسی می‌کردند و برای فیصله آنها راه‌حل ارائه می‌دادند. اعضای گروه‌های تمرکز معتقد هستند این تحقیقات و بررسی‌ها اثر چشمگیری در بهبود شرایط کار داشته است.

تیم‌های تحقیقاتی در بحث‌های گروه تمرکز هیچ مدرکی که نشان از وجود ساز و کارهای شکایتی در کسب و کارهای کوچک و متوسط داشته باشد به دست نیاوردند. بیشتر شرکت کنندگان معتقد بودند حقوق نقض شده در چارچوب قانون فعلی کار قابل پیگیری و احیا هستند، ولی مردم این مساله را پیگیری نمی‌کنند. مطالعه دوم نمونه جامعه‌شناسی کل اوکراین که در فوریه سال ۲۰۲۳ انجام شد نشان داد ۷۵٪ از کسانی که سعی کرده‌اند حقوق خود را احیا کنند (چه کسانی که موفق شده‌اند و چه کسانی که موفق نشده‌اند) به مدیران شرکت‌ها مراجعه کرده‌اند و بقیه افراد از ساز و کارهای عمومی و کمک فعالان محلی استفاده کرده‌اند.

در این زمینه وضعیت کارگران، مصرف کنندگان و ساکنین مناطق خارج از کنترل دولت اوکراین از دیگران دشوارتر است. چون از دسترسی به تدابیر جبرانی محروم هستند. یکی از نگران کننده‌ترین وضعیت‌ها در این حوزه وضعیت کارکنان نیروگاه هسته‌ای زاپوریژیا است که از پایان فوریه سال ۲۰۲۲ تحت کنترل دولت اوکراین نیست. کارکنان این نیروگاه فشار روحی و جسمی بسیاری را تحمل می‌کنند. تا کنون چندین کارمند در جریان بمباران‌ها کشته شده‌اند و برخی از کارکنان ربوده شده‌اند یا اجباراً در نیروگاه حبس شده‌اند. هر لحظه ممکن است فرستادگان دولت روسیه کارکنان این نیروگاه را به خدمت نیروهای مسلح روسیه بفرستند. کارفرمای اوکراینی و دولت اوکراین نمی‌توانند تدابیر حقوقی مناسبی را در اختیار آنها قرار دهند.

۶- نتیجه‌گیری و توصیه‌ها

^۱ <https://www.epravda.com.ua/news/2023/01/20/696189/>



مطالعات انجام شده بر رفتار کسب و کارها در زمان جنگ و درگیری نشان می‌دهد بسیاری از کسب و کارهای اوکراین بی طرف نبوده و تاثیر بدی بر وضعیت حقوق بشر گذاشته‌اند. در واقع شرکت‌های بین‌المللی و اوکراینی از سال ۲۰۱۴ که درگیری‌ها شروع شد، مسئولیت زیادی در حوزه تأمین حقوق بشر نپذیرفته‌اند. تحقیقات نشان می‌دهد توان شرکت‌ها برای مقابله با مشکلات حوزه کسب و کار و حقوق بشر، عمدتاً به این عوامل بستگی دارد:

- حوزه خاصی که صنعت به آن متعلق است (تولید یا خدمات)،
- -اندازه کسب و کار (شرکت‌های بزرگ که منابع بیشتری در اختیار داشته‌اند از کسب و کارهای کوچک و متوسط کارآمدتر بوده‌اند)،
- موقعیت مکانی دفاتر و تأسیسات تولیدی (مناطق خارج از کنترل دولت اوکراین / مناطقی که دولت اوکراین پس گرفته است / مناطق درگیر جنگ یا مناطق امن)،
- تجربه قبلی (همان طور که برای شرکت‌های اوکراینی پس از رخدادهای ۲۰۱۴ اتفاق افتاد).

قبل از حمله گسترده روسیه به اوکراین روسیه در ۲۴ فوریه سال ۲۰۲۲، برخی از شرکت‌های بزرگ بین‌المللی و ملی در اوکراین توجه خود را به مسائل حقوق بشری معطوف کردند سیاست‌های حافظ حقوق بشر در پیش گرفتند و اسناد حقوق بشری چندین سازمان بین‌المللی امضا کردند، نظیر راهنمای حقوق بشر برای مدیرعامل‌ها (که شورای جهانی کسب و کار برای توسعه پایدار تهیه کرده بود) پیمان جهانی سازمان ملل، اصول توانمندسازی اقتصادی زنان (با برنامه سازمان زنان سازمان ملل و پیمان جهانی سازمان ملل) و بیانیه برابری جنسیتی و مقابله با خشونت خانگی (با برنامه مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها در اوکراین و صندوق جمعیت سازمان ملل در اوکراین). بر اساس گفت‌وگوهای گروه تمرکز سال ۲۰۲۲، بیشتر سیاست‌های شرکتی به ویژه در شرکت‌هایی که در کشور مهاجم به کار خود ادامه دادند حالت صوری داشت و اثربخشی چندانی از آنها مشاهده نشد. امروز شرکت‌های بزرگ برای تعیین وضعیت رعایت حقوق بشر در شرکت و شناسایی مشکلات اصلی حقوق بشری، از جمله تبعیض‌ها و بررسی اثربخشی ابزارهای شکایتی (نتایج گفت‌وگوهای گروه تمرکز) نظرسنجی‌های داخلی انجام می‌دهند.

اصلی‌ترین اسناد ناظر به وضعیت حقوق بشر، برای شرکت‌های کوچک و متوسطی که در دوران جنگ در اوکراین فعالیت می‌کنند، توافق‌نامه‌های دسته‌جمعی و مقررات داخلی مربوط به حوزه کار و اشتغال هستند. به همین جهت ارتباط غیررسمی بین اعضای مختلف تیم (نتایج گفت‌وگوهای گروه تمرکز) نقش مهمی در این زمینه ایفا می‌کند. محدودیت‌های مالی که در دوران جنگ گریبانگیر اتحادیه‌های کارگری شده است باعث شده این نهادها در حال حاضر عملاً هیچ قدرت یا امکانی برای دفاع از حقوق کارگران نداشته باشند.

تلاش اصلی شرکت‌ها در راستای پیشگیری و کاهش آسیب‌های حقوق بشری در زمان جنگ در سال ۲۰۲۲، در حوزه‌های مختلف اقتصادی بیشتر معطوف به تأمین امنیت کارگران و خانواده‌های آنها بوده است. در شرایط دشوار اقتصادی، هر کسب و کاری که ایجاد اشتغال کند از دیدگاه عموم واجد تاثیر مثبتی بر جامعه تلقی می‌شود؛ کسب و کارها به همین حد اکتفا می‌کنند الزامات مربوط به رفتار مسئولانه تجاری و مسئولیت در قبال حقوق بشر را نادیده می‌گیرند یا به صورت حداقلی مراعات می‌کنند.

۱-۶- توسعه کسب و کار و حقوق بشر پیش از جنگ

۱. دولت اوکراین هیچ توصیه‌ای در خصوص نحوه عملکرد مسئولانه یا خروج مسئولانه از سرزمین‌های خارج از کنترل دولت یا مناطق میزبان برای شرکت‌ها ارائه نکرده است.
۲. اکثر شرکت‌های اوکراینی درک و آگاهی چندانی از مفهوم حقوق بشر در کسب و کار ندارند و نمی‌توانند جایگاه مسائل حقوق بشری را در برنامه‌های خود مشخص کنند وضعیت آنها را ارزیابی کنند و برای برنامه ریزی برای مراعات آنها اولویت‌بندی کنند. به همین جهت اکثر شرکت‌ها نمی‌دانستند به ویژه از آغاز تشدید حملات روسیه به اوکراین، چگونه در عمل باید به اصول کسب و کار مسئولانه پایبند باشند.

۲-۶- دستور کار مربوط به حوزه کسب و کار و حقوق بشر در زمان جنگ اوکراین

۱. حمله روسیه خطر بروز موارد نقض حقوق بشر را افزایش داده و نقص‌هایی را که در وضعیت حقوق بشری کسب و کارهای اوکراین وجود داشت بدتر کرده است. یکی از مسائل اصلی حقوق بشر که در تمامی بخش‌های میزبان جنگ و درگیری باید به آن توجه کرد، تأمین امنیت کارکنان و مصرف کنندگان است.
۲. شرکت‌های اوکراینی در زمان جنگ از نظر وضعیت مکانی چهار دسته می‌شوند: - شرکت‌هایی که در شرایط بمباران مداوم و درگیری شدید مشغول به کار هستند؛ - شرکت‌هایی در مناطق خارج از کنترل دولت اوکراین کار می‌کنند؛ - شرکت‌هایی که در سایر مناطق جنگ‌زده کار می‌کنند یا به مناطق امن غرب اوکراین و کشورهای خارجی منتقل شده‌اند؛ - شرکت‌هایی که در مناطقی کار می‌کنند که دولت اوکراین پس گرفته است. در هر کدام از این وضعیت‌ها مسائل و مشکلات حقوق بشری متفاوتی رخ می‌دهد.
۳. موضعی که شرکت‌ها در زمان جنگ در باب مسائل حقوق بشری اتخاذ می‌کنند به حوزه کاری، اندازه شرکت و موقعیت جغرافیایی آنها بستگی دارد.
۴. نقش اصلی در زمان جنگ و درگیری بر عهده شرکت‌هایی است که خدمات و کالاهای ضروری برای مصرف کنندگان تهیه می‌کنند. در زمان جنگ، بسیاری از خدمات و کالاهایی که تا پیش از آن



غیرضروری بوده‌اند، در صورت اختلال طولانی مدت، به کالاهای ضروری تبدیل می‌شوند و نبود آنها «زندگی، امنیت یا سلامت تمام یا بخشی از جامعه» را تهدید می‌کند. برخی از کالاهای ضروری در زمان جنگ عبارتند از اتصال اینترنت، امکانات ارتباطاتی، خدمات بانکی و زنجیره تأمین مواد غذایی.

۳-۶- مشکلات و چالش‌ها

۱. در جریان جنگ، دولت سعی کرد با اعمال مقررات‌زدایی، شرایط را برای تداوم حیات کسب و کارها تسهیل کند و این موضوع تا حد زیادی تضامین حقوقی کارکنان را تضعیف کرد و دست کارفرمایان را در مدیریت دلبخواهی اوضاع کارکنان باز کرد. اصلی‌ترین مشکلاتی که در این وضعیت به وجود آمد اخراج‌های غیرقانونی، عدم پرداخت حقوق یا تأخیر در پرداخت حقوق، کاهش دستمزدها برای همان ساعات کاری سابق و پرداخت حقوق پاکتی بود.
۲. در شرایط جنگی، آسیب‌پذیرترین افراد کسانی هستند که در داخل کشور جا به جا شده‌اند، معلولان و مراقبان آنها در فضای خانواده، زنان باردار، زنانی که تازه زایمان کرده‌اند، سالمندان بالای هشتاد سال، مبتلایان به بیماری‌های مزمن (از جمله کسانی که به رژیم غذایی خاص نیاز دارند) و افراد فقیر.
۳. جنگ دامنه مسئولیت‌های شرکت‌ها در زمینه احترام به مسائل حقوق بشری را تغییر داده است و نقش کسب و کارها را در مقابله با مشکلات حقوق بشری ناشی از درگیری‌ها پررنگ‌تر کرده است. برای پیشگیری از بروز تهدیدات حقوق بشری در زمان جنگ و درگیری و کاهش دامنه تاثیر آنها، شرکت‌ها باید دقت خود را در حوزه تأمین حقوق بشر بیشتر کنند. شرکت‌های اوکراین از این مساله اطلاعی نداشتند و بیشتر حسب رای و نظر خود عمل می‌کردند تا بر اساس رویکردهای حقوق بشری.
۴. راهکارهای جبرانی غیرقضایی در این حوزه، شامل عملکرد اداره کار دولت اوکراین و بازرسی‌های سرزده از شرکت‌ها برای رسیدگی به شکایات حقوق کارگران بود، همین‌طور عملکرد دبیرخانه کمیسر پارلمانی حقوق بشر در خصوص موارد نقض حقوق بشر و نیز عملکرد بانک مرکزی اوکراین در رسیدگی به سوءاستفاده‌های مالی و عملکرد کمیسیون ملی تنظیم مقررات انرژی و خدمات عمومی برای بررسی موارد خاموشی‌های ناعادلانه. در دوران جنگ، بیشتر مردم اوکراین برای حفاظت از حقوق خود به مسیرهای دولتی مراجعه نمی‌کردند و بیشتر تمایل داشتند از ساز و کارهای شرکتی برای حل اختلافات خود استفاده کنند.

۴-۶- دقت نظر در مراعات مسائل حقوق بشری در زمان جنگ

۱. شرکت‌های بزرگ و شرکت‌های دریافت کننده سرمایه خارجی، معمولاً سیاست‌های مدونی برای مراعات مسائل حقوق بشر در موقعیت‌های مختلف دارند. در باب اثربخشی قوانین رسمی در این حوزه دیدگاه‌های مختلفی وجود دارد. برخی می‌گویند همه چیز بستگی به نحوه مدیریت کسب و کارها

دارد؛ اما تعیین اصول و سیاست‌های اصلی نیز می‌تواند راه مؤثری برای نرمال‌سازی عملیات شرکت‌ها باشد. در شرکت‌های کوچک و متوسط، معمولاً قراردادهای جمعی و مقررات داخلی کار، اصلی‌ترین اسنادی هستند که وضعیت حقوق بشر در شرکت را تعیین می‌کند.

۲. کسب و کارها همیشه سعی می‌کنند میزانی از امنیت را برای کارکنان خود فراهم کنند، از جمله پناهگاه تأمین می‌کنند و تجهیزات و تاسیسات تولید را به مناطق امن منتقل می‌کنند. ولی دستور العمل‌های رسمی امنیتی، از جمله نحوه عملکرد زمان صدور هشدار حملات هوایی، همیشه رعایت نمی‌شود. این قوانین اغلب نادیده گرفته می‌شود و دلیل اصلی آن فشار کارفرما نیست، بلکه هر دو طرف سطح خطر را پایین می‌پندارند و به همین دلیلی ضرورتی نمی‌بینند که بلافاصله دست به عمل بزنند.

۳. از موثرترین و مهم‌ترین ابزارهای دقت در مراعات حقوق بشری در زمان جنگ می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

- آماده‌سازی طرحی برای جامعه کسب و کار با تمرکز بر تأمین امنیت کارکنان و مشتریان
- تعیین تیم مدیریت بحران در داخل شرکت برای مدیریت عملکرد و واکنش بخش‌های مختلف
- تأمین جعبه‌ها و ابزارهای مشخص برای موقعیت‌های مختلف با راهنمایی‌های دقیق برای کارکنان
- راه‌اندازی خط تلفن اضطراری برای وضعیت‌های اورژانسی و بررسی وضعیت امنیتی کارکنان دو بار در روز

- راه‌اندازی برنامه‌های کمکی و حمایت‌های پزشکی و روانی از کارکنان و خانواده‌های آنها
- ارزیابی دقیق نیازهای کارکنان
- ارائه کمک‌های مالی و معاونت در امور جابه‌جایی
- ایجاد طرح‌های مسئولانه برای خروج و بازگشت کارکنان و کسب و کار

۵-۶- پیشبرد مسئولانه کسب و کار در زمان جنگ

۱. شرکت‌ها برای انجام مسئولیت‌های اجتماعی خود در زمان جنگ، اقدامات به هم‌پیوسته‌ای را صورت می‌دهند (نظیر خرید کالا برای تأمین نیازهای جوامع محلی و بیمارستان‌ها، تهیه کمک‌های بشردوستانه و غیره) که می‌توان تراز حداقلی مسئولیت اجتماعی آن شرکت در نظر گرفت؛ اغلب شرکت‌ها بر اساس صلاحدید خود و نه بر اساس سیاست‌ها و فرایندهای از پیش تعیین شده سعی می‌کنند تأثیر بالقوه و بالفعل اقدامات خود را بر وضعیت حقوق بشر رصد کنند و این خود نوعی از مسئولیت‌پذیری شرکت‌ها در زمینه احترام به حقوق بشر است. در مواردی سعی می‌کنند وضعیت‌های

احتمالی اتفاقات میدان جنگ را در نظر بگیرند و از بروز عواقب منفی برای کارکنان، مشتریان و ساکنان جوامع محلی جلوگیری کنند یا دست کم تاثیر آن را بکاهند.

۲. برخی از رایج‌ترین شیوه‌های قبول مسئولیت اجتماعی عبارتست از کمک به سازمان‌های غیر دولتی بین‌المللی و محلی، انجام فعالیت‌های داوطلبی، کمک به مجامع مردمی، ارائه رایگان خدمات و کالا برای مردم و تغییر محصولات تولیدی شرکت‌ها.

۶-۶- توصیه‌ها

کشورهایی که با جنگ و درگیری مسلحانه مواجه هستند باید در راستای آگاهی‌بخشی درباره تأثیر عملکرد کسب و کارها بر وضعیت حقوق بشر و نیز درگیری‌ها به مردم اطلاع رسانی کنند. ضرورت دارد برای تمامی فعالیت‌های کسب و کاری، در زمان جنگ و غیر جنگ، حقوق بشر به عنوان یک معیار همه‌جانبه در نظر گرفته بشود.

تهیه ساز و کار و دستور العمل قانونی باید در تراز دولت مورد توجه قرار گیرد. دولت‌ها باید انتظارات خود را از رفتار مسئولانه کسب و کارها به طور روشن بیان کنند و از شرکت‌ها حمایت کنند تا شرکت‌ها بتوانند در راستای مراعات مسائل حقوق بشری و پیشگیری از نقض آنها اقدام کنند. دولت‌ها باید در باب خطرات احتمالی ناشی از انواع مختلف فعالیت‌های اقتصادی توصیه‌هایی برای کسب و کارها ارائه کنند و در این مسیر، وضعیت درگیری‌ها را مورد توجه قرار دهند.

در شرایطی که درگیری‌ها همچنان ادامه دارد، به سختی می‌توان برای پیشبرد عدالت انتقالی پس از پایان درگیری‌ها برنامه‌ریزی کرد. ولی می‌توان از تجربه سایر کشورها استفاده کرد، به ویژه از روندها و رویه‌های جبران خسارت که در گزارش کارگروه سازمان ملل با عنوان «اجرای ستون سوم: درس‌هایی در باب عدالت انتقالی» آمده است.^۱ این گزارش اشکال مختلفی از جبران خسارت (که در حقوق بین‌الملل به رسمیت شناخته شده است) در خود دارد و به استانداردهای بین‌المللی جبران خسارت در حوزه عملکرد شرکت‌ها، موارد نقض حقوق بشر و تخلفات انجام‌شده در جریان درگیری‌های مسلحانه اشاره کرده است. در شرایط درگیری، دولت‌ها بیش از همیشه نیازمند تحقیق و شناسایی موارد نقض حقوق بشر از سوی شرکت‌ها، از جمله کمیسیون‌های حقیقت‌یاب هستند. در این حوزه نیز مثل بسیاری حوزه‌های دیگر دولت، نهادهای جامعه مدنی و بخش خصوصی باید بتوانند ضمن توافق و هماهنگی با هم کار کنند تا از دوباره کاری جلوگیری شود.

¹ Report of the Working Group on the issue of human rights and transnational corporations and other business enterprises "Implementing the third pillar:

lessons from transitional justice guidance by the Working Group". <https://daccess-ods.un.org/tmp/31384.0620219707.html>

۱-۶-۶- به دولت

۱. دولت باید دستور العمل‌هایی در اختیار شرکت‌ها قرار دهد تا بتوانند اولویت‌های مسائل مربوط به حقوق بشر را برای خود مشخص کنند، نوع حمایت‌هایی که می‌خواهند ارائه کنند را تعیین کنند و رویه‌هایی طراحی کنند تا از ایجاد اثر منفی بر وضعیت حقوق بشر جلوگیری بشود و از حقوق بشر در موقعیت‌های درگیری محافظت کنند.
۲. دولت باید دستور العمل‌های روشنی برای شرکت‌ها تهیه کند تا بدانند چطور می‌توانند به شیوه‌ای مسئولانه در مناطق خارج از کنترل دولت اوکراین یا مناطق آسیب‌دیده از جنگ فعالیت کنند، یا از آن مناطق خارج شوند.
۳. دولت باید قوانینی را که برای دوره برقراری مقررات آمد و شد تصویب می‌کند از منظر وضعیت کسب و کار و حقوق بشر، از جمله قوانین مرتبط به کار شرکت‌ها مورد بازنگری قرار دهد.
۴. دولت باید دسترسی مردم به راهکارهای جبرانی را تضمین کند و دانش مردم در باب مسائل حقوقی را افزایش دهد تا بتوانند در هر شرایطی از حقوق خود دفاع کنند.

۲-۶-۶- به شرکت‌ها

۱. شرکت‌ها باید توجه داشته باشند که اصول حقوقی بین‌المللی بشردوستانه^۱ در چه زمان و مکان‌هایی اعمال می‌شوند و در این زمینه برای کارکنان خود، نیروهای امنیتی، مدیران و تأمین‌کنندگان خود از جمله کسب و کارهای کوچک و متوسط دوره‌های آموزشی برگزار کنند.
۲. شرکت‌ها باید رویه‌های بررسی و ارزیابی را در کار خود بر اساس دقت در مراعات مسائل حقوق بشری طراحی کنند و در تحلیل‌های خود از رویکردی که به مسائل مربوط به جنگ و درگیری توجه دارد استفاده کنند و با جوامع محلی، به ویژه اقشار آسیب‌پذیر تعامل داشته باشند^۲. شرکت‌ها باید ضمن برنامه ریزی برای تعلیق عملیات یا خروج از مناطق مختلف (از جمله مناطق خارج از کنترل دولت اوکراین یا مناطق مشغول درگیری) به پیامدهای حقوق بشری کار خود توجه داشته باشند و پیامدهای حقوق بشری باقی ماندن در آن مناطق را نیز با دقت ارزیابی کنند.
۳. انجمن‌های تجاری و انجمن‌های بخش‌های اصلی اقتصاد (اعم از فناوری اطلاعات، کشاورزی، خرده‌فروشی و غیره) باید بهترین تجارب ممکن در حوزه کسب و کار مربوط به خود را بررسی کنند و سیاست‌ها و رویه‌هایی اتخاذ کنند تا به شرکت‌ها کمک کنند در زمینه تجارت و حقوق بشر در زمان

¹Australian Red Cross recommendations on Business and IHL. <https://www.redcross.org.au/globalassets/cms-assets/documents/ihl--no-ihl/doing-responsible-business-in-armed-conflict-final-publication-web.pdf>

² ECCJ Corp due diligence in armed conflict. https://corporatejustice.org/wp-content/uploads/2022/09/ECCJ_Due-Diligence_in_Armed_Conflict_v03.pdf

جنگ مسئولانه عمل کنند. مهم‌تر از همه این است که برای صناعی که آمار اشتغال غیررسمی بالا دارند (نظیر خرده‌فروشی، شرکت‌های ساختمانی و غیره) و مجبور به توقف فعالیت می‌شوند، دستور العمل‌های مخصوص آن بخش را تهیه کنند. چون این پدیده بر وضعیت کارکنان و ارائه‌دهندگان کالاها و خدمات ضروری تأثیر منفی می‌گذارد.

۴. در شرایط عدالت انتقالی، «شرکت‌ها مسئول جبران رفتارهای گذشته خود هستند» و به همین جهت باید چهار ستون عدالت انتقالی (حقیقت، عدالت، جبران خسارت و تضمین عدم تکرار) را در نظر بگیرند و برای اقدامات خود در دوران جنگ برنامه تهیه کنند و به تأثیر عملکرد خود بر حقوق بشر و درگیری‌ها توجه داشته باشند و در صورت کشف موارد نقض حقوق بشر و بروز تخلف در این حوزه در روندهای عدالت انتقالی مشارکت کنند و در صورت لزوم در کشف حقیقت، جبران خسارت و تضمین عدم تکرار سهم بپذیرند.^۱

۳-۶-۶-۳ به جامعه مدنی و فعالان حقوق بشر

۱. فعالان حقوق بشر و سازمان‌های جامعه مدنی باید بهترین رویه‌هایی را که شرکت‌ها در زمینه کسب و کار و حقوق بشر در دوران جنگ در داخل و خارج از کشور داشته‌اند مطالعه کنند و دستور العمل‌هایی برای شرکت‌ها تدوین کنند تا بتوانند در زمان جنگ مسئولانه عمل کنند.
۲. فعالان حقوق بشر و سازمان‌های جامعه مدنی باید دانش حقوقی مردم را بالا ببرند و برای دفاع از حقوق خود (در سطح ملی و نیز شرکتی) به آنها کمک کنند و آنها را به استفاده از ساز و کارهای جبرانی دولتی و نیز غیردولتی ترغیب کنند.
۳. فعالان حقوق بشر باید موارد تخلف و نقض حقوق بشر از سوی شرکت‌ها را ثبت و مستندسازی کنند و این اطلاعات را در اختیار کمیسیون‌های حقیقت‌یاب قرار دهند تا در بخشی از روند عدالت انتقالی سهمیم بشوند.

¹ Report of the Working Group on the issue of human rights and transnational corporations and other business enterprises "Implementing the third pillar:

lessons from transitional justice guidance by the Working Group". <https://daccess-ods.un.org/tmp/31384.0620219707.html>

پیوست ۱: روش تحقیق

هدف مطالعه

۱. ترسیم و تحلیل وضعیت حقوق بشری شرکت‌ها (از جمله شرکت‌های کوچک و متوسط) و تأثیری که بر شرایط صاحبان حقوق در جریان درگیری‌ها می‌گذارند و سهمی که در جریان بازسازی و آشتی پس از درگیری ایفا می‌کنند. در تهیه این متن به طور خاص به نیازها، خطرات و موانعی که فراروی گروه‌های آسیب‌پذیر در دوران جنگ قرار دارد (از جمله اعضای جوامع درگیر جنگ، خانواده‌های آنها، معلولان، آوارگان داخلی، اقلیت‌های قومی، زنان، جوانان و کودکان) توجه کرده‌ایم.
۲. کشف و معرفی رویکردها و راه‌حل‌های موجود و موثر برای رعایت دقت در احترام به حقوق بشر از سوی شرکت‌ها و جوامع با در نظر گرفتن خطراتی که حقوق بشر را تهدید می‌کند، تدوین توصیه‌هایی برای گسترش فرصت‌هایی که در اختیار صاحبان حقوق هست، افزایش آگاهی شرکت‌ها نسبت به اصول راهنمای معرفی شده از سوی سازمان ملل در زمینه تجارت و حقوق بشر و ارائه اطلاعات و ابزارهای لازم برای صاحبان حقوق.
۳. ارزیابی تأثیر ساز و کارهای جبرانی دولتی و غیردولتی، از جمله ساز و کارهای رسیدگی به شکایات در زمینه حفظ حقوق بشر و پیشگیری از بروز موارد نقض آن در حوزه کسب و کار در دوران جنگ.

نکات اصلی

الف. بخش اقتصادی یا بازار مورد نظر

- عملکرد ارائه‌دهندگان خدمات و کالاهای حیاتی در دوران جنگ؛
 - بخش‌های فناوری اطلاعات، خرده‌فروشی و کشاورزی: این بخش‌ها در یکی از مطالعات پیشین برنامه توسعه سازمان ملل (۲۰۲۱) بررسی شده‌اند و این مطالعه فعالیت‌های تجاری را در زمان صلح و نیز جنگ به صورت تطبیقی بررسی کرده است.
- تمام صنایع و بخش‌ها با در نظر گرفتن تفاوت رفتار شرکت‌های بزرگ، شرکت‌های کوچک و متوسط، شرکت‌های بین‌المللی و محلی، سازمان‌های خصوصی و دولتی (شهرداری)، شرکت‌هایی که مجبور به جابه‌جایی شده‌اند و شرکت‌هایی که بدون تغییر مکان فعالیت کرده‌اند بررسی شده‌اند.

ب. در حوزه صاحبان حقوق تمام گروه‌های آسیب‌پذیر در زمان جنگ از جمله ساکنان مناطق درگیر جنگ و خانواده‌های آنان، معلولان، آوارگان داخلی، سالمندان، اقلیت‌های قومی، جوانان و

کودکان در نظر گرفته شده‌اند. ملاحظات جنسیتی در این پژوهش نیز مثل پژوهش سابق در نظر گرفته شده است.^۱

نیازها، خطرات و موانع فراروی گروه‌های آسیب‌پذیر در زمان جنگ در این موقعیت‌های احتمالی بررسی شده‌اند: (۱) درگیری شدید و طولانی‌مدت و بروز وضعیت اضطراری؛ (۲) مناطق خارج از کنترل دولت اوکراین؛ (۳) سایر مناطق نسبتاً امن درگیر جنگ؛ (۴) جابه‌جایی در داخل و خارج مناطق تحت کنترل دولت اوکراین.

روش‌های استفاده شده در این تحقیق شامل موارد زیر است:

۱. تحقیقات کتابخانه‌ای شامل:

- بررسی وضعیت حقوق داخلی و حقوق بین‌الملل، با تمرکز ویژه بر حقوق بشر بین‌الملل و حقوق بین‌الملل بشردوستانه و مقررات قانونی جاری در اوکراین در دوران جنگ؛
- بررسی بخش‌های اقتصادی و بازار با در نظر گرفتن آمارها، نظرسنجی‌های تجاری، داده‌های انجمن‌های تجاری و بررسی سیاست‌ها و رویه‌های تجاری از طریق وبسایت‌ها و کانال‌های اجتماعی شرکت‌ها و نیز تحلیل‌های رسانه‌ای؛
- تشخیص و معرفی بهترین رویه‌های پیشبرد کسب و کار.

تیم محققان از یافته‌های اصلی برنامه توسعه سازمان ملل (۲۰۲۱) و گزارش «رفتار مسئولانه کسب و کارها در زمان جنگ و پیامدهای این رفتارها بر وضعیت تأمین کالاها و خدمات اساسی در اوکراین» (۲۰۲۲) و سایر منابع استفاده کرده‌اند.

۲. دو مرحله بحث گروه تمرکز با صاحبان حقوق (مرحله اول - سپتامبر ۲۰۲۲، مرحله دوم - مارس ۲۰۲۳):

- کارکنان شرکت‌ها (که تجربه کار در مناطق نسبتاً امن، مناطق درگیر اقدامات نظامی و مناطق خارج از کنترل دولت اوکراین را دارند، غیر از مدیران)
- تصمیم‌گیرندگان شرکت‌ها که مسئول تعیین سیاست‌های کاری از جمله سیاست‌های دوران جنگ هستند؛
- آوارگان داخلی که به دلیل بروز جنگ محل زندگی خود را ترک کرده‌اند، به خاطر بروز جنگ آسیب دیده‌اند و مجبور شده‌اند در مناطق جدید زندگی کنند و در پی شغل بگردند؛

¹<https://www.undp.org/ukraine/publications/business-and-human-rights-ukraine-accelerating-sustainable-and-equitable-development-through-implementation-un-guiding>

- نمایندگان شوراهای محلی که ضمن همکاری با شرکت‌ها در دوران جنگ خدمات ارائه می‌دهند؛
- اتحادیه‌های صنفی، سازمان‌های جامعه مدنی و داوطلبانی که ضمن همکاری با شرکت‌ها، در دوران جنگ خدمات حمایتی ارائه می‌دهند.

برخی از اعضای گروه‌های تمرکز معلولان و زنان (به عنوان گروه‌های عمدتاً آسیب‌پذیرتر) بودند و کارکنان شرکت‌های خصوصی، بنگاه‌های دولتی، شرکت‌های محلی و بین‌المللی، شرکت‌های بزرگ و شرکت‌های کوچک و متوسط نیز در میان آنان حضور داشتند.

در مجموع ۱۲ جلسه گروه تمرکز برگزار شد.

سؤالات پژوهش و معیارهای انتخاب کارشناسان و نمایندگان گروه‌های تمرکز، بر اساس معیارهای زیر انتخاب شدند:

الف) ابعاد جغرافیایی منطقه امن، مناطق بدون درگیری، مناطق درگیر و مناطق خارج از کنترل دولت اوکراین؛

ب) سطح تراز شرکت: شرکت‌های ملی، بین‌المللی و تأمین‌کنندگان آنها؛

پ) اندازه شرکت‌ها: کوچک، متوسط و بزرگ؛

ت) تأثیر جنگ بر شرکت‌ها: شرکت‌های منتقل شده، شرکت‌های فعال در مناطق امن و شرکت‌هایی که در طول جنگ خسارات زیادی دیده‌اند؛

ث) ابعاد حوزه اقتصادی شرکت شامل حوزه فناوری اطلاعات، کشاورزی و خرده‌فروشی؛ این‌ها همان بخش‌هایی هستند که پیش از جنگ در مطالعه برنامه توسعه سازمان ملل (۲۰۲۱) بررسی شدند و مسائل حقوق بشری در فرآیند توسعه این بخش‌ها بررسی خواهد شد.

۳. **مصاحبه‌های کلیدی با کارشناسان حوزه تجارت و حقوق بشر**، از جمله نمایندگان اتحادیه‌های صنفی، انجمن‌های تجاری، سازمان‌های نماینده حقوق و منافع معلولان، سازمان‌های دولتی، کسانی که داوطلبانه به قربانیان جنگ کمک‌های بشردوستانه ارائه می‌دهند و مقامات محلی. در مجموع ۱۴ مصاحبه کم و بیش ساخت یافته انجام شد.

۴. **بحث‌های کارشناسی با نمایندگان منطقه‌ای کمیسیون حقوق بشر اوکراین**. همه مناطق اوکراین در این جلسات نماینده داشتند. نمایندگان به طور مستقیم با ساکنان منطقه خود از جمله کسانی که از سایر مناطق به آن جا پناه آورده‌اند کار می‌کنند، درخواست‌های آنها را می‌شنوند و به طور مداوم با آنها در ارتباط هستند. در جریان این گفت‌وگوها مسائل حقوق بشری ذیل که خصلت اضطراری دارند به طور خاص مد نظر



قرار گرفت: اخراج‌های غیرقانونی در زمان جنگ، کاهش دستمزدها ضمن حفظ حجم کار، افزایش بار کاری کارگران بدون پرداخت حقوق، نبود پناهگاه و عدم ارائه آموزش‌های لازم به کارکنان در وضعیت‌های اضطراری؛ افزایش تهدید کار اجباری؛ برخورد تبعیض‌آمیز با آوارگان داخلی، به ویژه در مناطقی که میزبان شمار زیادی از آوارگان است.

۵. نظرسنجی نمونه جامعه‌شناسی کل اوکراین با عنوان «دیدگاه‌ها و نظرات مردم اوکراین» (اومنیباس). این نظرسنجی توسط مؤسسه بین‌المللی جامعه‌شناسی کیف در قالب طرح منظمی موسوم به اومنیباس اجرا شد.

نظرسنجی مزبور دو مرحله داشت:

مرحله اول: مرحله میدانی که از ۷ تا ۱۳ سپتامبر ۲۰۲۲ به طول انجامید.

مرحله دوم: مرحله میدانی که از ۶ فوریه تا ۱ مارس ۲۰۲۳ به طول انجامید.

نظرسنجی به روش مصاحبه تلفنی رایانه‌ای (CATI) بر اساس انتخاب شماره موبایل‌های تصادفی انجام شد. در مناطق لوهانسک و دونتسک، نظرسنجی فقط در مناطقی انجام شد که در کنترل دولت اوکراین بود و عمدتاً از کسانی پرسش کردند که در زمان مصاحبه در اوکراین زندگی می‌کردند.

در مجموع با ۲۰۰۲ نفر از سراسر اوکراین و شهر کیف (به‌جز جمهوری خودمختار کریمه) مصاحبه کردند. نمونه آماری، نماینده کل کشور و چهار منطقه کلان جدا از هم هستند:

- غرب: مناطق ولین، زاکارپاتیا، ایوانو فرانکیفسک، ترنوپیل، خملنیتسکی و چرنیوتسی، لویو، ریونه؛
- مرکز: مناطق وینیتسیا، ژیتومیر، کیرووهراد، کیف، پولتاوا، سومی، چرنیهیف و شهر کیف؛
- جنوب: مناطق دنیپروپتروفسک، زاپوریژیا، میکولاییف، اودسا و خرسون؛
- شرق: مناطق دونتسک، لوهانسک و خارکوف.

حد بالای خطای نمونه‌گیری آماری (با احتمال ۰.۹۵ و ضریب طراحی ۱.۱) در شرایط عادی از این قرار است: ۲.۴٪ برای شاخص‌های نزدیک به ۵۰٪ و ۲.۱٪ برای شاخص‌های نزدیک به ۲۵٪ و ۱.۵٪ برای شاخص‌های نزدیک به ۱۰٪.

محدودیت‌ها

یافته‌های این گزارش به کشف بارزترین خطرات بالفعل و بالقوه حقوق بشری محدود می‌شود که شرکت‌های فعال در اوکراین در دوران جنگ با آنها روبه‌رو هستند. تا جایی که امکان داشته خطرات مهمی که شرکت‌ها و همکاران و تأمین‌کنندگان‌شان در حوزه حقوق بشر با آن مواجه هستند معرفی شده است. یافته‌های ذکر

شده بر اساس شواهد و اطلاعاتی که در زمان تهیه گزارش موجود بوده و گردآوری شده تهیه شده است و به همین جهت بسته به وضعیت اوکراین ممکن است تغییر کند.

در تاریخ ۲۰ سپتامبر ۲۰۲۲ نتایج اولیه این مطالعه در قالب نشست تخصصی «عملکرد مسئولانه در کسب و کار در شرایط جنگ و بازسازی‌های پس از جنگ: ارزیابی خطرات و جستجوی راه‌حل‌ها و ابزارها» بررسی شد. در این نشست ۲۸ نماینده از نهادهای مختلف حضور داشتند: دبیرخانه کمیسیون حقوق بشر پارلمان اوکراین، سازمان‌های صنفی، نمایندگان اداره نظارت اوکراین در زمینه توسعه دیجیتال، تحولات دیجیتال و دیجیتال‌سازی، اتاق بازرگانی و صنایع دولت، دفتر ترویج سرمایه گذاری اوکراین، انجمن کسب و کار اروپا، جامعه دانشگاهی و سازمان‌های دولتی.

پیوست ۲: پرسشنامه‌ها و نتایج نظرسنجی نمونه جامعه‌شناسی کل اوکراین (اومنیاس)

مرتبۀ اول: سپتامبر ۲۰۲۲

این مطالعه از سوی مؤسسه بین‌المللی جامعه‌شناسی کیف در بازه بین ۲۵ اوت تا ۱۶ سپتامبر ۲۰۲۲ انجام شد و با روش مصاحبه تلفنی رایانه‌ای بر اساس انتخاب تصادفی شماره‌های موبایل (با وزن‌دهی آماری متعاقب آن) با ۲۰۰۰ نفر از ساکنان تمام مناطق اوکراین (به جز جمهوری خودمختار کریمه) مصاحبه کردند.

در این نظرسنجی با شهروندان بزرگسال اوکراینی (۱۸ سال به بالا) صحبت کردند که در زمان انجام نظرسنجی در خاک اوکراین (در محدوده تحت کنترل دولت تا تاریخ ۲۴ فوریه ۲۰۲۲) زندگی می‌کردند. در این مصاحبه‌ها با ساکنان مناطقی که در تاریخ ۲۴ فوریه ۲۰۲۲ (جمهوری خودمختار کریمه، شهر سواستوپل، برخی مناطق استان‌های دونتسک و لوهانسک) از کنترل دولت خارج بود و شهروندانی که پس از ۲۴ فوریه ۲۰۲۲ کشور را ترک کرده بودند صحبتی نکردند.

مرحله میدانی از ۷ تا ۱۳ سپتامبر ۲۰۲۲ ادامه داشت.

بری جبران انحراف‌ها از داده‌های آماری رسمی (آماري که دولت تا تاریخ ۱ ژانویه ۲۰۲۱ اعلام کرده بود) چاره‌ای اندیشیدند و مجموعه داده‌ها را برای محاسبه شاخص‌ها با متغیر وزنی ۲۰۰۰، وزن‌دهی کردند.

حد بالای خطای نمونه‌گیری آماری (با احتمال ۰.۹۵ و با در نظر گرفتن ضریب طراحی ۱.۱) از این قرار است: ۲.۴٪ برای شاخص‌های نزدیک به ۵۰٪ و ۲.۱٪ برای شاخص‌های نزدیک به ۲۵٪ و ۱.۵٪ برای شاخص‌های نزدیک به ۱۰٪.

سوالها

سوال ۱

آیا از تاریخ ۲۴ فوریه ۲۰۲۲ تاکنون احساس کرده‌اید شرکت‌ها و بنگاه‌ها حقوق شما را نقض کرده‌اند؟ (چند گزینه قابل انتخاب است)

۴.۳	بله، کارفرمایم حقوقم را نقض کرده است
۱.۸	بله، شرکتی که به من و خانواده‌ام خدمات داده است یا کاری برایمان انجام داده است حقوقم را نقض کرده است
۱.۰	بله، شرکتی که در محل زندگی من فعالیت دارد حقوقم را نقض کرده است
۸۲.۸	خیر، در این بازه هیچ شرکتی حقوق مرا نقض نکرده است
۶.۹	مطمئن نیستم که نقض حقوق رخ داده باشد
۲.۳	نمی‌دانم. پاسخ دادن به این سؤال برایم دشوار است
۱.۶	از پاسخ دادن خودداری می‌کنم

سؤال ۲.۱ (برای کسانی که گزینه اول را در سؤال ۱ انتخاب کرده‌اند)

کارفرما کدام یک از حقوق شغلی زیر را از شما نقض کرده است؟ (پاسخ‌ها به صورت تصادفی خوانده شدند و چند گزینه قابل انتخاب است.)

۵۳.۸	عدم پرداخت حقوق
۵۰.۹	کاهش میزان حقوق پرداختی
۳۸.۸	عدم تأمین امنیت کارگران
۱۹.۰	عدم معاونت شرکت در اسکان مجدد کارگران
۲۸.۲	اخراج شدم
۳۹.۹	مجبور شدم به مرخصی بدون حقوق بروم
۵۶.۰	پرداخت‌های مقرر قبلی بی‌هیچ دلیلی قطع شد
۳۱.۷	از سوی کارفرما مجبور شدم اضافه کاری کنم
۲۱.۰	مرخصی سالانه با حقوق به من داده نشد
۷.۳	سایر موارد
۵.۲	نمی‌دانم. پاسخ دادن به این سؤال برایم دشوار است
۰	از پاسخ دادن خودداری می‌کنم

سؤال ۲.۲ (برای کسانی که گزینه‌های ۲ یا ۳ را در سؤال یک انتخاب کرده‌اند)

شرکت کدام یک از حقوق زیر را از مصرف‌کنندگان نقض نموده است؟ (پاسخ‌ها به صورت تصادفی خوانده شدند و چند گزینه قابل انتخاب است)

۳.۱	مجبور به پرداخت اجاره شدم در حالی که در آن ملک زندگی یا کار نمی‌کنم
۲۷.۳	خدمات یا کالای بی کیفیتی دریافت کردم و پولم را بازنگرداندند
۷.۹	برای خدمات یا کالا بیعانه دادم اما مبلغ بیشتری درخواست کردند
۱۸.۰	بیعانه دادم ولی خدمات ندادند و پولم را برنگرداندند
۳۲.۰	خدمات یا کالای پرداخت شده را دریافت نکردم
۵۰.۰	سایر موارد
۲.۷	نمی‌دانم. پاسخ دادن به این سؤال برایم دشوار است
۰	از پاسخ دادن خودداری می‌کنم

سؤال ۳ (برای کسانی که گزینه‌های ۲ یا ۳ را در سؤال ۱ انتخاب کرده‌اند)

شرکتی که حقوق شما را نقض کرده است در چه بخشی فعالیت می‌کرد؟ (پاسخ‌ها به صورت تصادفی خوانده شدند و چند گزینه قابل انتخاب است)

۲.۵	بخش کشاورزی
۷.۷	ساخت و ساز
۲.۳	تفریح و سرگرمی
۲.۲	صنعت و معدن
۱۵.۴	آب و فاضلاب
۳.۶	ش و غذا و پذیرایی
۷.۷	صنعت انرژی
۸.۷	خدمات اطلاعات و ارتباطات
۰	جنگلداری
۱۲.۸	عمده‌فروشی و خرده‌فروشی
۷.۵	آموزش
۱۴.۷	مراقبت‌های بهداشتی
۰	تبلیغات

۶.۹	صنعت فرآوری
۸.۸	خدمات پستی و پیک
۱۹.۲	حمل و نقل
۰	گردشگری
۱۸.۶	خدمات مالی و بیمه‌ای
۲.۹	خدمات حقوقی
۲۳.۶	سایر موارد
۶.۸	نمی‌دانم. پاسخ دادن به این سؤال برایم دشوار است
۰	از پاسخ دادن خودداری می‌کنم

سؤال ۴

آیا در زمینه بدترین مورد نقض حقوق، توانستید از حق خود دفاع کنید؟ (فقط یک گزینه قابل

انتخاب است)

۷.۴	بله، موفق شدم
۶.۵	بله، تا حدودی موفق شدم
۱۱.۴	بله، روند دفاع را آغاز کرده‌ام و هنوز در جریان است
۳۳.۱	خیر، تلاش کردم اما موفق نشدم
۴۰.۲	خیر، تلاشی نکردم
۱.۴	نمی‌دانم. پاسخ دادن به این سؤال برایم دشوار است
۰	از پاسخ دادن خودداری می‌کنم

سؤال ۵

چگونه از حقوق خود دفاع کردید؟ (پاسخ‌ها به صورت تصادفی خوانده شدند و چند گزینه قابل انتخاب

است)

۶۵.۱	با مدیران شرکت تماس گرفتم
۹.۴	به اتحادیه کاری مراجعه کردم
۲۹.۵	به نهاد نظارتی دولتی مراجعه کردم
۸.۱	به دادگاه شکایت کردم

۱۵.۱	به فعالان مدنی و رسانه‌ها مراجعه کردم
۱۳.۴	سایر موارد
۱۱.۳	نمی‌دانم. پاسخ دادن به این سؤال برایم دشوار است
۰.۱	از پاسخ دادن خودداری می‌کنم

سؤال ۶

آیا در حال حاضر شاغل هستید؟ اگر هستید کارفرما از تاریخ ۲۴ فوریه ۲۰۲۲ تا به امروز چه حمایتی از شما کرده است؟ (پاسخ‌ها به صورت تصادفی خوانده شدند و چند گزینه قابل انتخاب است)

۲.۱	کمک به جابه‌جایی در داخل کشور
۱.۱	کمک به جابه‌جایی به خارج کشور
۲.۳	تخلیه از مناطق خطرناک
۷.۵	تأمین مواد غذایی غذا و نیازهای اولیه
۷.۵	حمایت روان‌شناختی تخصصی
۶.۵	تأمین پناهگاه
۹.۵	پرداخت کمک‌های مالی
۶.۴	پرداخت حقوق پیش از موقع
۳.۰	تطبیق حقوق به نرخ دلار
۵.۲	کمک هزینه کودکان و خانواده
۱.۳	سایر موارد
۲۱.۹	حمایتی از کارفرما دریافت نکرده‌ام
۵۵.۴	نه، در حال حاضر بیکار هستم
۰.۴	نمی‌دانم. پاسخ دادن به این سؤال برایم دشوار است
۰.۱	از پاسخ دادن خودداری می‌کنم

سؤال ۸

سازمان یا شرکت چه اندازه‌ای دارد و چند نفر در آن کار می‌کنند؟

۴۶.۳	سازمان کوچک (تا ۵۰ نفر)
۲۱.۵	متوسط (۵۰ تا ۲۵۰ نفر)
۲۶.۳	بزرگ (۲۵۰ نفر به بالا)
۵.۱	نمی‌دانم. پاسخ دادن به این سؤال برایم دشوار است
۰.۷	از پاسخ دادن خودداری می‌کنم.

مرحله دوم: فوریه ۲۰۲۳

این مطالعه از سوی مؤسسه بین‌المللی جامعه‌شناسی کیف از تاریخ ۶ فوریه ۲۰۲۳ تا ۱ مارس ۲۰۲۳ انجام شد و با ۲۰۰۲ پاسخ‌دهنده از مناطق مختلف اوکراین (به جز جمهوری خودمختار کریمه) مصاحبه به عمل آمد. مصاحبه‌ها به شیوه تلفنی رایانه‌ای و بر اساس انتخاب تصادفی شماره‌های موبایل انجام شد و متعاقباً وزن‌دهی آماری بر پاسخ‌ها انجام گرفت. در این نظرسنجی رای شهروندان بزرگسال اوکراینی (۱۸ سال به بالا) که در زمان انجام نظرسنجی در اوکراین (محدوده‌ای که تا پیش از ۲۴ فوریه ۲۰۲۲ تحت کنترل دولت بود) سکونت داشتند صورت گرفت. از ساکنان مناطقی که پیش از ۲۴ فوریه ۲۰۲۲ خارج از کنترل دولت بودند (جمهوری خودمختار کریمه، شهر سواستوپل، برخی مناطق استان‌های دونتسک و لوهانسک) و شهروندانی که پس از ۲۴ فوریه ۲۰۲۲ به خارج از کشور رفته بودند نظرسنجی انجام نشد.

مرحله میدانی از ۱۴ تا ۲۲ فوریه ۲۰۲۳ طول کشید.

برای جبران انحراف از داده‌های آماری رسمی (اداره آمار دولت اوکراین تا تاریخ ۱ ژانویه ۲۰۲۱) وزن‌های مختلفی برای پاسخ‌ها انتخاب کردند. برای محاسبه شاخص‌ها، متغیر وزنی ۲۰۰۰ بر مجموعه داده‌ها اعمال شد.

حد بالای خطای نمونه‌گیری آماری (با احتمال ۰.۹۵ و در نظر گرفتن اثر طراحی معادل ۱.۱) از این قرار است: ۲.۴٪ برای شاخص‌های نزدیک به ۵۰٪ و ۲.۱٪ برای شاخص‌های نزدیک به ۲۵٪ و ۱.۵٪ برای شاخص‌های نزدیک به ۱۰٪.

سؤال ۱

آیا از تاریخ آغاز حملات ۱۰ اکتبر ۲۰۲۲ روسیه به زیرساخت‌های انرژی اوکراین، تاکنون احساس کرده‌اید شرکت‌ها و بنگاه‌ها حقوق شما را نقض کرده‌اند؟
(چند گزینه قابل انتخاب است)

۱.۸	بله، کارفرمایم حقوقم را نقض کرده است
۳.۰	بله، شرکت یا بنگاهی که به من و خانواده‌ام خدمات داده است یا کاری برایمان انجام داده است حقوقم را نقض کرده است
۱.۴	بله، شرکت یا بنگاهی که در محل زندگی من فعالیت دارد حقوقم را نقض کرده است
۶۵.۵	خیر، در این بازه هیچ شرکتی حقوق مرا نقض نکرده است
۲۵.۳	مطمئن نیستم که نقض حقوق رخ داده باشد
۳.۲	نمی‌دانم. پاسخ دادن به این سؤال برایم دشوار است
۰.۰	از پاسخ دادن خودداری می‌کنم

سؤال ۲.۱

کارفرما کدام یک از حقوق شغلی زیر را از شما نقض کرده است؟ (چند گزینه قابل انتخاب است.)

۳۱.۹	عدم پرداخت حقوق
۶۴.۲	کاهش میزان حقوق پرداختی
۴۲.۸	عدم تأمین امنیت کارگران
۲۱.۱	عدم معاونت شرکت در اسکان مجدد کارگران
۱۶.۱	اخراج شدم
۴۳.۵	مجبور شدم به مرخصی بدون حقوق بروم
۵۴.۶	پرداخت‌های مقرر قبلی بی‌هیچ دلیلی قطع شد
۳۱.۵	از سوی کارفرما مجبور شدم اضافه کاری کنم
۱۴.۲	مرخصی سالانه با حقوق به من داده نشد
۱۸.۹	اجبار به حضور در محل کار علی‌رغم خطرهای موجود
۴۶.۹	عدم تأمین برق و اینترنت از سوی شرکت و طلب بازده همیشگی بعد از حملات موشکی به زیرساخت‌ها
۱۴.۱	سایر موارد

۰.۰	نمی دانم. پاسخ دادن به این سؤال برایم دشوار است
۰.۰	از پاسخ دادن خودداری می کنم

سؤال ۲.۲

شرکت ها یا بنگاه ها کدام یک از حقوق زیر را از مصرف کنندگان نقض نموده است؟ (پاسخ ها به صورت تصادفی خوانده شدند و چند گزینه قابل انتخاب است)

۱۷.۷	مجبور به پرداخت اجاره شدم در حالی که در آن ملک زندگی یا کار نمی کنم
۲۶.۸	خدمات یا کالای بی کیفیتی دریافت کردم و پولم را بازنگرداندند
۱۷.۵	برای خدمات یا کالا بیعانه دادم اما مبلغ بیشتری درخواست کردند
۱۷.۴	بیعانه دادم ولی خدمات ندادند و پولم را برنگرداندند
۲۶.۰	خدمات یا کالای پرداخت شده را دریافت نکردم
۳۳.۲	شرکت ارائه دهنده خدمات و کالاها در صورت بروز تهدید موشکی برای تأمین امنیت مصرف کنندگان کاری نمی کند
۳۰.۳	سایر موارد
۶.۷	نمی دانم. پاسخ دادن به این سؤال برایم دشوار است
۰.۰	از پاسخ دادن خودداری می کنم

سوال ۳

شرکت یا بنگاهی که احیاناً حقوق شما را نقض کرده است در چه بخشی فعالیت می کرد؟ (چند گزینه قابل انتخاب است)

۱۰.۳	بخش کشاورزی
۷.۳	ساخت و ساز
۹.۲	تفریح و سرگرمی
۴.۱	صنعت و معدن
۱۸.۶	آب و فاضلاب
۱۰.۸	هتل داری و غذا و پذیرایی
۵۹.۷	صنعت انرژی
۱۶.۳	خدمات اطلاعات و ارتباطات

۷.۴	جنگلداری
۱۶.۴	عمده‌فروشی و خرده‌فروشی
۱۳.۹	آموزش
۷.۶	مراقبت‌های بهداشتی
۲.۸	تبلیغات
۳.۴	صنعت فرآوری
۱۳.۴	خدمات پستی و پیک
۷.۳	حمل و نقل
۲.۷	گردشگری
۱۰.۴	خدمات مالی و بیمه‌ای
۳.۹	خدمات حقوقی
۸.۹	سایر موارد
۳.۹	نمی‌دانم. پاسخ دادن به این سؤال برایم دشوار است
۴.۳	از پاسخ دادن خودداری می‌کنم

سؤال ۴

آیا در زمینه بدترین موارد نقض حقوق، توانستید از حق خود دفاع کنید؟ (فقط یک گزینه قابل انتخاب است)

۶.۲	بله، به طور کامل موفق شدم
۱۷.۰	بله، تا حدودی موفق شدم
۵.۷	بله، روند دفاع را آغاز کرده‌ام و هنوز در جریان است
۳۶.۹	خیر، تلاش کردم اما موفق نشدم
۳۳.۴	خیر، تلاشی نکردم
۰.۸	نمی‌دانم. پاسخ دادن به این سؤال برایم دشوار است
۰.۰	از پاسخ دادن خودداری می‌کنم

سؤال ۵

چگونه از حقوق خود دفاع کردید؟ (چند گزینه قابل انتخاب است)

۷۵.۳	با مدیران شرکت تماس گرفتم
۴.۷	به اتحادیه کارگری مراجعه کردم
۳۴.۲	به نهاد نظارتی دولتی مراجعه کردم
۹.۷	به دادگاه قضایی شکایت کردم
۲۰.۳	سعی کردم توجه فعالان مدنی و رسانه‌ها را جلب کنم
۷.۹	سایر موارد
۲.۹	نمی‌دانم. پاسخ دادن به این سؤال برایم دشوار است
۰.۰	از پاسخ دادن خودداری می‌کنم

سؤال ۶

آیا تاکنون به دلیل حملات روسیه به سامانه انرژی با قطع برق مواجه شده‌اید؟

۵۵.۴	بله
۴۴.۰	خیر
۰.۵	نمی‌دانم. پاسخ دادن به این سؤال برایم دشوار است
۰.۰	از پاسخ دادن خودداری می‌کنم

سؤال ۷

آیا در حال حاضر شاغل هستید؟ اگر شاغل هستید آیا حمایتی از سوی کارفرما برای کاهش

اثرات منفی وضعیت بر خود دریافت کرده‌اید؟ (چند گزینه قابل انتخاب است)

۲۷.۵	بله، کارفرما ساعات کاری را انعطاف پذیرتر کرده است
۳۲.۳	بله، کارفرما محل کار را تجهیز کرده و با کمک مولد برق رسانی کرده است
۲۴.۲	بله، کارفرما ابزارهای برق رسانی مختلفی نظیر مولد و اکوفلو را فراهم کرده است
۷.۶	بله، کارفرما دستگاه‌های استارلینک خریداری و ارائه کرده است
۱۶.۳	بله، کارفرما برای کارکنان و خانواده‌ها «نقاط تداوم سازمانی» ایجاد کرده است
۵.۴	سایر موارد

۵.۲	خیر، کارفرما توجهی به قطع برق ندارد
۴۶.۹	خیر، در حال حاضر بیکار هستم
۲.۱	نمی دانم. پاسخ دادن به این سوال برایم دشوار است
۰.۸	از پاسخ دادن خودداری می کنم

سوال ۸

چند نفر در سازمان یا شرکت شما کار می کنند؟

۴۹.۸	تعداد کم (تا ۵۰ نفر)
۲۴.۳	متوسط (۵۰ تا ۲۵۰ نفر)
۲۱.۲	زیاد (۲۵۰ نفر یا بیشتر)
۳.۴	نمی دانم. پاسخ دادن به این سوال برایم دشوار است
۱.۲	از پاسخ دادن خودداری می کنم

سوال ۹

شرکت های نزدیک محل سکونت شما (فروشگاه های زنجیره ای، خرده فروشی، دفاتر پستی، انبار تحویل سفارشات، کافه، رستوران و غیره) در زمان قطع برق اجازه می دهند از برقشان استفاده کنید؟

۴۰.۶	بله، تقریباً همه شرکت های اطراف محل سکونت من اجازه می دهند از برق آنها در زمان قطع برق استفاده کنم
۲۰.۲	برخی از شرکت های اطراف محل سکونت من اجازه می دهند از برقشان استفاده کنم و برخی دیگر نه
۱۳.۰	خیر، شرکت های اطراف محل سکونت من اجازه نمی دهند از برقشان استفاده کنم
۲۵.۹	نمی دانم. پاسخ دادن به این سوال برایم دشوار است
۰.۳	از پاسخ دادن خودداری می کنم

پیوست ۳: روش کار بحث‌های گروه تمرکز

اهداف گروه‌های تمرکز

۱. تهیه نقشه راه و بررسی خطرات و دشواری‌های حقوق بشری شرکت‌هایی (کوچک و متوسط، ملی و بین‌المللی) که در اوکراین فعالیت می‌کنند و تأثیری که (قبل و بعد از تشدید حملات روسیه به زیرساخت‌های حیاتی اوکراین که باعث خاموشی گسترده شد) عملکرد آنها در شرایط درگیری‌های نظامی بر زندگی صاحبان حقوق گذاشته است و نقشی که در فرآیند بازسازی و آشتی پس از درگیری‌ها دارند.
۲. تهیه نقشه راه و بررسی نیازها، خطرات و دشواری‌هایی که قبل و بعد از تشدید حملات روسیه به زیرساخت‌های حیاتی اوکراین (که باعث خاموشی گسترده شد) فراروی گروه‌های آسیب‌پذیر در دوران جنگ (نظیر ساکنان مناطق میزبان درگیری، خانواده‌های آنان، معلولان، آوارگان داخلی، اقلیت‌های قومی، زنان، جوانان و کودکان) قرار گرفت.
۳. تهیه نقشه راه و بررسی رویکردها و راه‌حل‌های ممکن برای مقابله با دشواری انجام ارزیابی‌های حقوق بشری از سوی کسب و کارها و مجامع مردمی قبل و بعد از تشدید حملات روسیه به زیرساخت‌های حیاتی اوکراین که باعث خاموشی گسترده شد.
۴. تهیه توصیه‌هایی برای تشویق کسب و کارها به اجرای اصول راهنمای سازمان ملل در زمینه کسب و کار و حقوق بشر، توانمندسازی صاحبان حقوق، افزایش آگاهی مردم و کسب و کارها در باب اصول راهنمای سازمان ملل، تجهیز کسب و کارها و صاحبان حقوق به ابزارها و دانش حقوقی لازم، همین‌طور توصیه‌هایی برای توجه به افزایش دقت در مراعات مسائل حقوق بشری به نقشه راه گنجاندن اصول کسب و کار و حقوق بشر در اسناد راهبردی ملی حقوق بشر و برنامه‌های بهبود وضعیت و بازسازی و ایجاد صلح.

فرآیند

بحث‌های گروه تمرکز در دو مرحله برگزار شد:

- مرحله اول: سپتامبر ۲۰۲۲
- مرحله دوم: مارس ۲۰۲۳

در تدوین سؤالات پژوهشی و معیارهای انتخاب کارشناسان و نمایندگان گروه‌های تمرکز، مسائل ذیل مد نظر قرار گرفت:

الف) ابعاد مناطق امن، مناطق عاری از عملیات نظامی، مناطق میزبان درگیری‌های شدید و مناطق خارج از کنترل دولت .

ب) تراز شرکت‌ها: اعم از شرکت‌های ملی و بین‌المللی، با تمرکز بر شرکت‌های ژاپنی و تأمین‌کنندگان آنها.

پ) اندازه شرکت‌ها: کوچک، متوسط و بزرگ.

ت) تأثیر جنگ بر وضعیت شرکت‌ها: شرکت‌هایی که جابه‌جا شده‌اند، شرکت‌های فعال در مناطق امن، شرکت‌هایی که در جنگ زیان فراوان دیدند و مشکلات و خسارات ناشی از قطع برق.

تعداد شرکت کنندگان - حداقل ۶ نفر * مدیران منابع انسانی / مسئولیت اجتماعی شرکت / هماهنگی شرکت‌های بزرگ، متوسط و کوچک با حداقل دو سال سابقه کاری زنان و مردانی از سنین متفاوت و وضعیت تأهل متفاوت، ساکن اوکراین، شامل مناطق میزبان درگیری (تحت کنترل دولت اوکراین)؛ حداقل یک نماینده از جوانان (تا ۳۵ سال) جغرافیا: ملی	گروه تمرکز تصمیم‌گیرندگان شرکت‌ها (یک گروه در هر مرحله)
تعداد شرکت کنندگان - حداقل ۶ نفر کارکنان بخش‌های مختلف اقتصاد، کارمندان سابق (کارکنانی که در بخش‌های غیرمدیریتی مناطق نسبتاً امن / میزبان درگیری / خارج از کنترل دولت کار کرده‌اند) با حداقل دو سال سابقه کاری زنان و مردانی از سنین متفاوت و وضعیت تأهل متفاوت، ساکن اوکراین، شامل مناطق میزبان درگیری (تحت کنترل دولت اوکراین)؛ حداقل یک نماینده از جوانان (تا ۳۵ سال) جغرافیا: ملی	گروه تمرکز کارکنان (یک گروه در هر مرحله)
تعداد شرکت کنندگان - حداقل ۶ نفر کارکنان شرکت‌های تأمین برق، گرمایش و آب، با امکان عضویت کارکنان شرکت‌های تأمین سایر خدمات ضروری، نظیر ارتباطات موبایلی، اینترنت، خدمات پستی، خدمات حمل و نقل و خدمات بانکی. حداقل دو سال سابقه کاری زنان و مردانی از سنین متفاوت و وضعیت تأهل متفاوت، ساکن اوکراین، شامل مناطق میزبان درگیری (تحت کنترل دولت اوکراین)؛ حداقل یک نماینده از جوانان (تا ۳۵ سال) جغرافیا: ملی	گروه تمرکز کارکنان شرکت‌های تأمین خدمات ضروری، شامل زیرساخت‌های حیاتی (یک گروه)



تعداد شرکت کنندگان - حداقل ۶ نفر مدیران منابع انسانی / مسئولیت اجتماعی شرکت / هماهنگی شرکت‌های تأمین کننده خدمات ضروری (زیرساخت‌های حیاتی) حداقل دو سال سابقه کاری زنان و مردانی از سنین متفاوت و وضعیت تأهل متفاوت، ساکن اوکراین، شامل مناطق میزبان درگیری (تحت کنترل دولت اوکراین)؛ حداقل یک نماینده از جوانان (تا ۳۵ سال) جغرافیا: ملی	گروه تمرکز مدیران منابع انسانی / مسئولیت اجتماعی شرکت / هماهنگی شرکت‌های تأمین کننده خدمات ضروری (یک گروه)
نمایندگان گروه‌های آسیب‌پذیر، یعنی افراد دارای وضعیت آوارگی داخلی متاثر از جنگ و تأثیرات احتمالی منفی حقوق بشری از سوی شرکت‌ها، شامل مناطق متاثر از درگیری (مناطق تحت کنترل دولت اوکراین) زنان و مردانی از سنین متفاوت و وضعیت تأهل متفاوت، ساکن اوکراین، شامل مناطق میزبان درگیری (تحت کنترل دولت اوکراین)؛ حداقل یک نماینده از جوانان (تا ۳۵ سال) جغرافیا: ساکنان مناطق میزبان درگیری / خارج از کنترل دولت اوکراین / و غیره	گروه تمرکز آوارگان داخلی (یک گروه)

سوالات بحث‌های گروه تمرکز برای کارکنان شامل موارد ذیل بودند:

۱. معرفی
۲. تعریفی از وضعیت عملکرد حقوق بشر شرکت‌ها در اوکراین در زمان جنگ
۳. تبیین سیاست‌ها و رویکردهای شرکت‌ها در مواجهه با مسئولیت‌های حقوق بشری شرکت‌ها در زمان جنگ
۴. تعریف خطرات و مشکلات حقوق بشری شرکت‌ها در زمان جنگ در تقابل با نیازها و دشواری‌های گروه‌های آسیب‌پذیر
۵. طرح توصیه برای شرکت‌ها، صاحبان حقوق و دولت‌های محلی و ملی در زمینه مسئولیت‌های حقوق بشری شرکت‌ها

سوالات کلی:

۱. لطفاً خودتان را معرفی کنید.

۲. آیا قبل و بعد از قطع برق، به خاطر مسائل مربوط به وضعیت جنگی (به عنوان کارمند یا مصرف کننده) احساس نقض حقوق می کردید؟

۳. اگر بله، می توانید نمونه هایی از حقوق نقض شده خود یا دیگران ارائه دهید؟

۴. شرکت ها در زمان جنگ، قبل و بعد از قطع برق چه خدمات و مزایای بیشتری ارائه کردند؟ آیا می توانید مثالی بزنید؟

۵. آیا شما یا شرکتتان از تخریب سیستم های انرژی خسارت دیدید؟ کارفرمای شما در این زمینه از شما حمایتی کرده است؟ می توانید توضیح بدهید؟

۶. در زمان جنگ قبل و بعد از قطع جریان برق کدام یک از گروه های مردمی بیش از سایرین در معرض نقض حقوق بشر از سوی کسب و کارها هستند؟ لطفاً با مثال توضیح بدهید. (اگر احساس می کنید پاسخ دادن به این سوال دشوار است، می توانید به گروه های زنان، مهاجران، معلولان، جوانان، سالمندان، اقلیت های جنسی، بیماران نقص امنیت، سرپرستان خانوارها، کودکان و غیره فکر کنید).

۷. آیا توانستید از حقوقی که نقض شده بود دفاع کنید؟ از چه ساز و کارها و روش هایی استفاده کردید؟ آیا این ساز و کارها مؤثر بودند؟ لطفاً با مثال و شواهد توضیح دهید.

۸. آیا با موردی که فردی موفق شده باشد از حقوق خود دفاع کند یا شکست خورده باشد روبه رو شده اید؟ لطفاً با جزئیات توضیح بدهید.

۹. آیا از آغاز خاموشی ها از عملکرد فروشگاه ها و مراکز خرید رضایت دارید؟ لطفاً پاسخ خود را توضیح دهید.

۱۰. چه توصیه هایی در زمینه احترام به حقوق بشر برای کسب و کارها دارید؟

سوالات تکمیلی برای گروه های خاص پاسخ دهندگان

برای کارکنان:

۱. آیا از سیاست های حقوق بشری که در محل کسب و کار شما در زمان جنگ تدوین شده است، اطلاع دارید؟

۲. اگر سیاست های جدیدی تهیه کرده اند، شرکت چگونه مردم را درباره آنها مطلع کرده است؟ آیا آموزش ویژه ای برای افزایش آگاهی حقوق بشری شما برگزار کرده اند؟ یا فعالیت های ویژه دیگری در این زمینه انجام داده اند؟

۳. آیا می دانید محل کارتان قبل از بیست و چهار فوریه سال ۲۰۲۲ برنامه ای برای تداوم کسب و کار در شرایط اضطراری (جنگ) داشته است یا نه؟ اگر اطلاع داشته اید لطفاً به موضوعات اصلی آن برنامه

(مثلاً کار از راه دور و غیره) اشاره کنید. آیا اطلاع دارید با شروع جنگ این برنامه را اجرا کرده‌اند یا نه؟

۴. آیا پس از آغاز حملات روسیه در محل کار خود احساس امنیت جسمی و روانی می‌کنید؟ لطفاً با مثال توضیح دهید.

۵. چه مسائل جدیدی در حوزه رعایت حقوق بشر از سوی شرکت‌ها در محل کارتان رخ داده است؟ شرکت تاکنون چگونه با آنها برخورد کرده است؟

۶. اگر کسب و کارتان مجبور به جا به جایی شده است، با چه مشکلاتی مواجه شده‌اید؟ چگونه آنها را حل کردید؟

۷. چقدر احتمال دارد افراد مسئول شکایت‌هایتان را بشنوند و به آن توجه کنند؟ لطفاً اگر این وضعیت برای شما یا سایر کارکنان رخ داده است با مثال توضیح بدهید و به ساز و کارهای موجود یا غایب برای رسیدگی به شکایات نیز اشاره کنید.

برای کارکنان شرکت‌های تأمین‌کننده خدمات ضروری (زیرساخت‌های حیاتی):

۱. آیا در محل کار شما موقعیت‌های خطرناک پیش می‌آید؟ لطفاً مثال بزنید.

۲. آیا شرکت شما سیاست‌های مخصوصی برای تأمین امنیت کارکنان در زمان جنگ به کار می‌برد؟ این سیاست‌ها چگونه هستند؟

۳. آیا ساعت کاری شما بعد از شروع جنگ تغییر کرده است؟ قبل از خاموشی‌ها و بعد از خاموشی‌ها چگونه بوده است؟

۴. آیا حجم کار شما بعد از شروع جنگ تغییر کرده است؟ قبل از خاموشی‌ها و بعد از خاموشی‌ها چگونه بوده است؟

۵. آیا کارفرما درباره تغییراتی که به خاطر اتفاقات جنگ در محل کار رخ می‌دهد با کارکنان مشورت می‌کند؟ قبل از خاموشی‌ها و بعد از خاموشی‌ها چگونه بوده است؟

۶. پس از حملات هوایی و هدف قرار گرفتن زیرساخت‌های حیاتی کشور، کارفرما چه اقدامات جدیدی انجام داده است؟

برای کسانی که به دلیل جنگ در داخل کشور مجبور به مهاجرت شده‌اند:

۱. آیا از زمان شروع جنگ تا بعد از خاموشی‌ها در بازار کار با جلوه‌های تبعیض مواجه شده‌اید؟

۲. مهم‌ترین موانع کاریابی و اشتغال برای آوارگان داخلی در حال حاضر چیست؟ آیا نکات منفی و مثبت ناشی از استخدام آنها را می‌دانید؟

۳. کدام گروه‌ها در بازار کار از نظر استخدامی آسیب‌پذیرتر هستند؟

۴. آیا کسب و کارها اجازه تشکیل اتحادیه‌های کارگری را می‌دهند؟

۵. آیا تا کنون در زمینه سلامت و امنیت با تبعیض مواجه شده‌اید:

a. به عنوان کارمند در محل کار (در زمینه استفاده از وسایل امنیت، شیفت‌های کاری، رعایت

اصول امنیت، حمایت روانی، استفاده از پناهگاه، کار در زمان صدور هشدار حمله هوایی و

غیره) با تبعیض مواجه بوده‌اید؟

b. به عنوان مصرف‌کننده در مورد خوراکی‌هایی که تاریخ مصرف ندارد و در مرکز خرید (اقداماتی

که در زمان صدور هشدار حمله هوایی و استفاده از پناهگاه و تحمل خاموشی باید انجام داد)

با تبعیض مواجه بوده‌اید؟

۶. آیا اقامت آوارگان داخلی در مناطق میزبان راحت است؟ آیا حقوق بشر آوارگان رعایت می‌شود؟ لطفاً

مثال بزنید.

۷. کسب و کارها در جامعه شما چه تاثیری بر وضعیت حقوق بشر گذاشته‌اند یا می‌توانند بگذارند؟ برای

کاهش تاثیر منفی عملکرد خود از چه ابزاری می‌توانند استفاده کنند؟ لطفاً با مثال توضیح بدهید.

۸. در جامعه شما چه گروه‌هایی در بازار کار بیشتر در معرض خطر نقض حقوق بشر از سوی کسب و کارها

هستند (آوارگان داخلی، معلولان، سرپرستان خانوارها، مردانی که برای خدمت نظامی فراخوانده شده‌اند

و غیره) لطفاً با مثال، خطرهای نقض حقوق را که با آن روبه‌رو هستند توضیح بدهید.

در صورت امکان جزییاتی نظیر سن، جنسیت یا سایر ویژگی‌های مانع استخدام و مسئولیت خانوادگی

افراد را توضیح بدهید. آیا شغل مزبور برای فرد آسیب‌پذیر مورد نظر شغل شایسته‌ای است؟

۹. شرکت‌ها چه اقداماتی می‌توانند برای کاهش این خطرات انجام بدهند؟

برای تصمیم‌گیرندگان شرکت‌ها

۱. کدام یک از خطراتی که از سوی شرکت‌ها حقوق بشر را تهدید می‌کنند در زمان جنگ و با شروع

خاموشی‌ها بالا می‌روند؟

۲. شرکت‌ها چه اقداماتی برای کاهش این خطرات انجام می‌دهند؟

۳. شرکت شما از چه ابزارهایی برای سنجش تاثیر عملکرد خود بر گروه‌های آسیب‌پذیر استفاده می‌کند؟

لطفاً با مثال توضیح بدهید.

۴. شرکت‌های حوزه صنعت در زمان جنگ چه اقداماتی در این زمینه انجام می‌دهند؟

۵. آیا شرکت شما در مناطق میزبان درگیری (مناطق شاهد عملیات نظامی و مناطق خارج از کنترل دولت

اوکراین) بوده است؟ آیا شرکت برنامه‌ای برای خروج از این مناطق داشته است؟



۶. قطع برق چه تاثیری بر کسب و کار شما داشته است؟ شرکت شما در اثر حملات روسیه به ساختارهای

انرژی اوکراین چه میزان آسیب دیده است؟

۷. شرکت شما چه برنامه‌ها و سیاست‌هایی برای مقابله با چالش‌های جنگ و ناترازی انرژی (برنامه تداوم

کسب و کار، سیاست‌های حقوق بشری، ساز و کارهای رسیدگی به شکایات) داشته است و به چه

میزان از آنها عمل کرده است؟

۸. آیا همکاران و تأمین‌کنندگان شما، برنامه‌ها و سیاست‌هایی را که برای استمرار کسب و کار، رعایت

مسائل حقوق بشری و رسیدگی به شکایات داشته‌اند به شما اطلاع داده‌اند؟

۹. آیا شرکت شما اقدامات خود را در راستای عمل به مسئولیت‌های حقوق بشری اجرا می‌کند؟

۱۰. از زمان آغاز جنگ و خاموشی‌ها چه مواردی از نقض حقوق بشر از سوی شرکت‌های بخش اقتصادی

متبوع خود دیده‌اید؟

۱۱. نقش انجمن‌های کسب و کاری، سازمان‌های جامعه مدنی، دولت محلی و دولت مرکزی در ترویج

مسئولیت‌پذیری شرکت‌ها در حوزه حقوق بشر در زمان جنگ و قبل و بعد از خاموشی‌ها چه بوده

است؟

۱۲. اگر محل کار و زندگی شما در اوکراین از حملات آسیب دیده است، ادعای خسارت کرده‌اید؟ برای

این کار به چه اقداماتی دست زده‌اید؟

۱۳. اگر شرکت شما مجبور به ترک برخی مناطق کشور شده است، با چه مشکلاتی روبه‌رو شدید و چگونه

آنها را حل کردید؟

سوالات دیگری از تصمیم‌گیرندگان شرکت‌های تأمین‌کننده خدمات ضروری (علاوه بر سوالات

بالا):

۱. شرکت شما چگونه برای تحقق منافع عمومی، خدمات ضروری (زیرساخت حیاتی) را در اختیار همگان

می‌گذارد و امنیت کارکنان را حفظ می‌کند؟ لطفاً با مثال توضیح بدهید.

۲. آیا در زمان جنگ و پس از خاموشی با کارکنان خود درباره تدابیر امنیتی همفکری می‌کنید؟

۳. آیا پس از شروع جنگ و پس از خاموشی فشاری از طرف مصرف‌کنندگان بر شرکت وارد شده است؟

این فشارها در چه زمینه‌ای بوده است و چگونه آنها را حل کرده‌اید؟